

MYKOLO RIOMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
EKONOMIKOS KATEDRA

AUŠRA MAŽULIENĖ
(VIEŠOJO SEKTORIAUS EKONOMIKOS PROGRAMA)

KONTRABANDOS ĮTAKA VALDŽIOS BIUDŽETO PAJAMOMS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
profesorė habil. dr. Ona Gražina Rakauskienė

Vilnius, 2007

TURINYS

IVADAS	3
I. ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS MASTAI IR FORMOS LIETUVOJE	6
1.1. Šešėlinė ekonomika, jos formos ir mastai Lietuvoje	7
1.1.1. Šešėlinės ekonomikos atsiradimo priežastys	7
1.1.2. Neapskaitomos ekonomikos pasireiškimo formos	9
1.1.3. Neapskaitomos ekonomikos mastai Lietuvoje	14
1.2. Šešėlinė ekonomika užsienyje	18
1.3. Veiksniai, įtakoiantys kontrabandos atsiradimą Lietuvoje	20
II. KONTRABANDOS ĮTAKA VALDŽIOS BIUDŽETO PAJAMŲ SURINKIMUI IŠ AKCIZO MOKESČIO	22
2.1. Pajamos iš akcizų – svarbus valdžios biudžeto pajamų šaltinis	22
2.2. Akcizo mokesčio taikymo ypatumai	27
2.2.1. Akcizų tarifai ir jų kaita	29
2.3. Akcizo mokesčio reikšmė bei įtaka valdžios biudžeto pajamoms	31
2.4. Pajamų iš akcizo mokesčio struktūros analizė	32
2.5. Pajamų iš akcizų pokyčiai valdžios biudžete	36
2.5.1. Valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų prognozė 2007-2008 metams	41
2.5.2. Pajamų iš akcizų lyginamasis svoris valdžios biudžeto pajamose bei įtaka jų surinkimui	45
2.6. Pajamų iš akcizų santykis su BVP ir jo kitimas	49
III. TYRIMAS: VALDŽIOS BIUDŽETO PAJAMŲ NUOSTOLIŲ NUSTATYMAS	53
3.1. Dideli akcizai skatina verstis kontrabanda	53
3.1.1. Kontrabandos struktūra pagal prekes: cigaretės, alkoholis, kuras	53
3.1.2. Sulaikomos kontrabandos apimtys ir raida	55
3.2. Kontrabandos įtaka prekybai	58
3.3. Kontrabandos pasekmės šalies biudžetui	65
3.4. Akcizo tarifo įtaka prekybai ir kontrabandai	66
3.4.1. Nuostolių nustatymas valdžios biudžetui dėl padidėjusių akcizo tarifų	70
3.5. Sąsajos tarp BVP augimo ir pajamų iš akcizo mokesčio nebuvimas	73
PABAIGA	76
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	79
LITERATŪROS SĄRAŠAS	82
SANTRAUKA	87
SUMMARY	88

IVADAS

Mokesčiai yra neatsiejama kiekvienos valstybės ekonomikos dalis, nuo kurių priklauso gyventojų pajamų, socialinių garantijų bei pasitenkinimo gyvenimu lygis, verslo sąlygos ir šalies ekonomikos išsivystymo lygis. Valstybės funkcijoms vykdyti būtina turėti atitinkamų finansinių išteklių, kurių svarbiausias šaltinis yra valstybės pajamos, surenkamos į biudžetą iš įvairių mokesčių.

Valstybės institutas sukurtas visų piliečių labui, todėl visuotinai pripažįstama, kad kiekvienas šalies gyventojas turėtų prisidėti prie valstybės išteklių mobilizavimo – mokėti mokesčius. Mokesčių sistema – tai lyg sandoris tarp valstybės ir piliečio, kuriame nuolat vyksta optimalaus abiejų pusių intereso suderinamumo paieška. Siekiama sudaryti tokias mokesčių sistemos sąlygas, kurios užtikrintų valstybės funkcijų vykdymą, o privačiam sektoriui būtų noro ir galimybių plėtoti gamybą ir gauti dar didesnes pajamas.

Kiekviena valstybė savarankiškai turi nuspręsti, kokius mokesčius imti iš gyventojų ir kokio dydžio tarifu apmokestinti pajamas, kad nebūtų žlugdomas verslas ar mažinamas kiekvieno atskiro asmens vartojimas, kad mokami mokesčiai valstybei skatintų, o ne slopintų šalies ekonomikos augimą, nesukeltų šešėlinės veiklos atsiradimo grėsmės.

Šio darbo temos **aktualumas** yra tai, kad prievolė mokėti mokesčius ir jų tarifo dydis siejami su šešėlinės ekonomikos buvimu. Tai yra viena aktualiausių **problemų** Lietuvoje, mažinančių bendrąjį vidaus produktą apytiksliai dvidešimčia procentų kiekvienais metais. Labai dideli mokesčiai, ypač jei jie psichologiškai nepriimtini, stumia verslininkus į „pogrindį“ ir skatina užsiimti nusikalstama veikla – kontrabanda, kuri pasireiškia kontrabandinių prekių gabenimu per sieną ir realizavimu. Tokiam reiškiniui atsirasti Lietuvoje yra palankios sąlygos – tai pirmiausiai šalies geografinė padėtis. Lietuvos pasienis ribojasi su Rytų Europos valstybėmis, tokiomis kaip Rusija bei Baltarusija, kur akcizinių prekių kainos gerokai mažesnės. Dėl šios priežasties daugiausiai į Lietuvą plūsta kontrabandinės akcizais apmokestinamų prekių – tai cigaretės, alkoholis ir kuras. Šių prekių kontrabandos mastai pastebimai didėja kiekvienais metais ir tai yra praktiškai nevaldomas procesas, kuris daro žalą šalies ekonomikai bei įvaizdžiui. Spėjama, kad šešėlinė ekonomika Lietuvoje kiekvienais metais sudaro 9-10 milijardų litų, iš kurių kontrabanda – apie 500 milijonų litų. Žmonės, užsiimantys šiuo nelegaliu verslu, dirba nelegaliai, nedeklaruoja pajamų, nemoka mokesčių valstybei, o svarbiausia – atsiranda iškreipta konkurencija rinkoje. Būtent dėl šių priežasčių reikia ištirti kontrabandos atsiradimo priežastis,

kad žinotume, kokią žalą ji daro valdžios¹ biudžeto pajamų surinkimui ir visai Lietuvos ekonomikai bei kokių priemonių reikia imtis, kovojant su šiuo veiksniumi.

Šiame darbe analizuojamas akcizo mokestis ir jo didinimo pasekmės Lietuvoje. Šia tema mažai diskutuojama ekonomistų bei valdžios atstovų tarpe, plačiai neanalizuojama akcizo mokesčio reikšmė. Ekonominės statistikos šaltinių Lietuvoje yra nedaug, nėra atlikta išsamių ekonominio pobūdžio tiriamųjų darbų šešėlinės ekonomikos ar kontrabandos klausimu, o skirtingų institucijų atlikti tyrimai ar skaičiavimai, kokio dydžio yra mūsų šešėlinė ekonomika, yra skirtingi. Kyla tikrai daug diskusijų ir spėliojimų dėl tarifo didinimo ir su tuo susijusių pasekmių tarp verslo atstovų, ekonomistų bei ekspertų. Apie egzistuojančią problemą galima sužinoti iš Lietuvos spaudoje pasirodančių straipsnių, kuriuose pateikiami atskirų žmonių pasisakymai šiuo klausimu. Visa tai ir atspindi temos **naujumą**. Darbe pristatomi tyrimo rezultatai apie akcizo tarifo didinimo pasekmes, kontrabandos atsiradimo priežastis ir šių reiškinių įtaką valdžios biudžeto pajamų surinkimui.

Darbo objektas – akcizų politika Lietuvoje ir jos pasekmės – šešėlinė ekonomika ir kontrabanda, šių reiškinių įtaka Lietuvos valdžios biudžetui.

Darbo tikslas – išanalizuoti šešėlinės ekonomikos atsiradimo priežastis, ištirti akcizų tarifų didinimo pasekmes Lietuvoje, nustatyti pajamų iš akcizo mokesčio įtaką valdžios biudžeto pajamoms ir įvertinti nuostolius dėl kontrabandos 2002-2006 metų laikotarpiu.

Darbo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti šešėlinės ekonomikos pasireiškimą formas ir įvertinti jos mastą.
2. Nustatyti veiksnius, įtakojančius kontrabandos atsiradimą.
3. Apibūdinti akcizo mokestį, jo reikšmę bei nustatyti tarifų didinimo pasekmes.
4. Įvertinti kontrabandos įtaką valdžios biudžeto pajamoms.
5. Atlikti valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų raidos analizę.
6. Nustatyti valdžios biudžeto pajamų nuostolius:
 - dėl padidėjusių akcizų tarifų;
 - dėl valdžios biudžeto pajamų iš akcizų atotrūkio nuo BVP;
 - dėl kontrabandos.

Hipotezė. Dideli akcizai daro neigiamą įtaką šalies ekonomikai. Tai vienas iš svarbiausių ir pagrindinių veiksnių, įtakojančių kontrabandos atsiradimą. Lietuvoje klesti prekyba kontrabandinėmis cigaretėmis, alkoholiu ir automobilių degalais. Akcizinių prekių kainų skirtumas Lietuvoje ir kaimyninėse Rytų valstybėse yra didelė paskata lengvai pasipelnyti

¹Valdžios biudžetas – tai nacionalinis Lietuvos biudžetas, kuris susideda iš pajamų, surenkamų į valstybės ir savivaldybių biudžetus (aut. pastaba).

šešėlinio verslo atstovams. Dėl šios priežasties Lietuvos valdžios biudžetas kasmet praranda milijonus litų pajamų.

Teorinėje darbo dalyje dėl mokslinės literatūros apie šešėlinę ekonomiką stokos, naudojantis tik atliktų šešėlinės ekonomikos tyrimų rezultatais, oficialiais pranešimais, publikacijomis bei analitiniais straipsniais, kuriuose pateikti žinomų Lietuvos žmonių pasisakymai šia tema, apibūdinta šešėlinė ekonomika Lietuvoje, jos reikšmė ir pasireiškimo formos. Išanalizuoti šešėlinės ekonomikos mastai. Nustatytos kontrabandos atsiradimo priežastys bei pasekmės.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos institucijų metinėmis ataskaitomis ir faktorinės – indeksinės bei dinaminės analizės metodais praktinėje darbo dalyje išanalizuota pajamų iš akcizų ir bendrų valdžios biudžeto pajamų struktūra, kitimo tendencijos, įvardintos priežastys dėl skirtingo analizuojamų rodiklių kitimo. Šioje dalyje taip pat išanalizuotos akcizų tarifo didinimo ir kontrabandos pasekmės bei kokią įtaką jos turi valdžios biudžeto pajamoms. Apskaičiuota, kad dėl akcizų tarifų didinimo, kontrabandos ir sąsajos su BVP nebuvimu, Lietuvos biudžetas kasmet praranda milijonus litų .

Praktinėje darbo dalyje atlikus tyrimą padarytos išvados, kad valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizo mokesčio surinkimas 2002-2006 metais didėjo. Tačiau pajamų iš akcizų lyginamasis svoris valdžios biudžeto pajamose mažėjo, bet tai nesumažino akcizų įtakos valdžios biudžeto pajamų surinkimui. Išanalizavus akcizais apmokestinamų prekių realizacijos apimtis 2002-2006 metais buvo nustatyta, kad kai kurių prekių realizacija mažėjo kiekvienais metais dėl akcizo tarifo didinimo bei kontrabandos mastų augimo. Dėl šių priežasčių valdžios biudžetas prarado šimtus milijonų pajamų.

Magistro baigiamojo darbo apimtis 88 puslapiai, jame yra 4 priedai, 9 lentelės ir 32 iliustracijos ir 2 schemas.

I. ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS MASTAI IR FORMOS LIETUVOJE

Mokesčiai nuo seniausių laikų žinomas svarbiausias šaltinis, duodantis finansinių išteklių įvairioms valstybinėms funkcijoms vykdyti. Šalies valdymo organai neužsiima jokia komercine veikla, t. y. nieko negamina ir nieko neparduota, todėl savo funkcijų vykdymui bei valstybinių institucijų išlaikymui lėšų gauna iš valstybės gyventojų įvairių mokesčių pavidalu. Galima teigti, kad Vyriausybės išlaidas apmoka valstybės gyventojai, mokėdami mokesčius, muitus ir kitas rinkliavas.

Kiekviena pasaulio valstybė atlieka daug įvairių funkcijų: apsaugos, gamybinės ir komercinės veiklos, vystymo, administracines. Jeigu valstybės kūrimosi pradžioje svarbiausia buvo užtikrinti krašto saugumą ar tvarkai palaikyti sukurti ir išlaikyti teisingumo bei policijos sistemą, tai šiandien valstybės pareiga visuomenei užtikrinti socialines paslaugas ir garantijas, sudaryti sąlygas šalies gyventojams nemokamai įgyti bent pagrindinį išsilavinimą, o norintiems gyvenime pasiekti daugiau ir profesiją, puoselėti krašto kultūrą, rūpintis bendra krašto žmonių gerove – statyti ligonines, mokyklas, tiesti gatves, kelius, įrengti parkus, žaidimų aikšteles ir t. t.

Apžvelgus valstybės vaidmenį visuomenės gyvenime, tampa aišku, kad savo funkcijoms vykdyti valstybei reikia didelių finansinių išteklių. Nuo seniausių laikų yra žinomas svarbiausias finansinių išteklių šaltinis – mokesčiai. Jei valstybės išlaidoms padengti mokesčių nepakanka, tai valstybė yra priversta imti paskolas ir kartu patirti papildomų išlaidų, t. y. mokėti palūkanas, arba didinti mokesčius. Vadinasi, mokesčiai yra kiekvienos valstybės ekonominio bei socialinio gyvavimo pagrindas ir būtini, kad valstybė galėtų vykdyti savo funkcijas ir išsilaikyti pati².

Įvesdama naujus mokesčius, keisdama tarifus ar suteikdama mokesčių lengvatas valstybė per mokesčių sistemą reguliuoja išteklių pasiskirstymą ekonomikoje, skatina ar stabdo tam tikrą ekonominę veiklą bei veikia makroekonominis procesus (augimą, infliaciją, užimtumą). Ir ne tik tai. Valstybinis reguliavimas ir kišimasis į ūkio subjektų veiklą daugeliu atvejų yra prielaida šalies gyventojams verstis nelegalia veikla arba kitaip tariant trauktis į „šešėlį“, kas reiškia pajamų slėpimą ir į biudžetą nesumokamus mokesčius. Tai dar vadinama šešėline arba neapskaitoma ekonomika. Vienas iš būdų, kuriuo bandoma užsidirbti pajamų, nesumokant valstybei mokesčių, yra kontrabandos būdu į Lietuvą įvežamos produkcijos realizavimas rinkoje.

² Buškevičiūtė E. Mokesčių sistema. Kaunas: Technologija, 2005. P. 10.

1.1. Šešėlinė ekonomika, jos formos ir mastai Lietuvoje

1.1.1. Šešėlinės ekonomikos atsiradimo priežastys

Kontrabanda – tai tik viena iš šešėlinės ekonomikos pasireiškimo formų. Pradedant analizuoti tokios ekonomikos formas ir mastus, reikėtų įvardinti, kas ta šešėlinė arba kitaip dar vadinama neapskaitoma ekonomika ir kokios jos atsiradimo priežastys.

Šešėlinė ekonomika – tai veiksmų visuma, kurie duoda pelną ir yra nedeklaruojami bei neatsispindi statistikoje. Ji neigiamai atsiliepia finansams, darbo jėgos rinkai ir valstybės pajamų paskirstymui. Neapskaitomos ekonomikos buvimas – tai pernelyg dideli mokesčiai, kurių vengimas mokėti, mažina valdžios biudžeto pajamas. Šešėlinė ekonomika daro nemažai įtakos vienam svarbiausių makroekonomikos rodiklių – bendrajam vidaus produktui (toliau BVP), nes sunku žinoti, kokios tikrosios gamybos ir vartojimo apimtys. „Šešėlinė ekonomika iškreipia oficialiąją statistiką, todėl ja besiremianti politika gali tapti nepatikima ar tiesiog neracionali. Kita, dar didesnė šešėlinės ekonomikos žala šalies ūkiui – tai, kad sąžiningi mokesčių mokėtojai turi mokėti už nemokančiuosius. Mokesčių nemokėjimas – ne kas kita kaip vagystė iš tų, kurie mokesčius moka, arba iš tų, kurie turi verstis iš mažesnių valstybės išmokų. Visa tai stabdo ekonomikos augimą, todėl beveik visos šalys stengiasi riboti šešėlinės ekonomikos augimą. Nors visur ji yra ir jos mastas didėja“ - teigia Eduardas Vilkas³. Kovoti su šešėline ekonomika nelengva, nors priemonių tam siūloma įvairių – nuo visuomenei žalingos veiklos pasmerkimo ir baudų ja užsiimantiems žmonėms padidavimo iki mokesčių už gautas pajamas mažinimo. Būtent dėl šių priežasčių yra manoma, jog neapskaitoma ekonomika yra viena aktualiausių problemų Lietuvoje, mažinančių BVP apytiksliai dvidešimčia procentų kiekvienais metais.

Savo straipsnyje „Teisėtos laisvės deficitas“⁴ Aneta Piasecka neapskaitomos ekonomikos pasireiškimą įvardija kaip žmonių veiklos opoziciją valdžios įtvirtintoms institucijoms ir normoms. Taip pat ji teigia, kad šešėlinės ekonomikos mastai, formos ir pasireiškimo būdai nuolat keičiasi, nes šešėlinė ekonomika labai lanksčiai prisitaiko prie valstybės reguliavimo pokyčių. Kiekvienas naujas draudimas ar ribojimas skatina užsiimti nelegalia veikla, nes veikti legaliai tampa labai sudėtinga arba visiškai neįmanoma.

Šešėlinė ekonomika atsirado iškart, kai tik valstybė ant dirbančiųjų uždėjo „tvirtą ranką“, administruodama ir normuodama jų veiklą. Šešėlinės veiklos aktyvumas visais laikais

³E. Vilkas. Šešėlinė ekonomika // Veidas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/3cfe65a9cf882?veidas=fbcda5af367fae20489c524cafe>.

⁴A. Piasecka. Teisėtos laisvės deficitas // Delfi.lt 2003. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/Straipsn/Deficit.phtml>.

priklausė ir priklauso nuo valstybės aktyvumo ir šalies ūkio sistemos. Kas sudaro šešėlinę ekonomiką ir kaip ji apibrėžiama – šie klausimai yra diskusijų centre.

Pasak profesoriaus Povilo Gylio⁵, šešėlinė ekonomika formuojasi ne vien dėl mokesčių, nors tai yra vienas iš veiksnių. Labai dideli mokesčiai, ypač jei jie psichologiškai nepriimtini, stumia verslininkus į šešėlinę ekonomiką. Tačiau pagrindinė priežastis, dėl ko formuojasi šešėlinė ekonomika, yra didelis skurdas. Tada vienintelis būdas išgyventi ir yra – „eiti į šešėlį“. Panašiai šio reiškinių atsiradimą įvardija ir Eduardas Vilkas savo straipsnyje „Šešėlinė ekonomika“⁶. Anot jo, šešėlinės ekonomikos pobūdis priklauso nuo mokesčių dydžio bei įvairių biurokratinių apribojimų, mokesčių įstatymų bei kitų ekonominės veiklos reguliavimo aktų ir kinta kartu su jais. Juo didesni mokesčiai ir juo daugiau reguliavimo, tuo daugiau paskatų augti šešėlinei ekonomikai. Savo straipsnyje autorius taip pat įvardija priežastį neapskaitomos ekonomikos egzistavimo – tai nevienodas valstybės institucijų efektyvumas, kurį pakankamai gerai atspindi korupcijos lygis šalyje. Jo manymu, korupcija padeda klestėti šešėlinei ekonomikai.

Lietuvos pramoninkų konfederacija 2003 metų balandį atliko tyrimą „Mokesčių našta Lietuvoje 1995-2002 metais“. Tyrimo autoriai pateikė išvadą, kad: „Dėl nepakeliamų mokesčių šešėlinės ekonomikos dalis Lietuvos ekonomikoje auga, o sąžiningi verslininkai ir gyventojai priversti mokėti mokesčius ne tik už save, bet ir už šešėlinio verslo atstovus“⁷. Tai reiškia, kad būtent mokesčių sistema šalyje diktuoja, koku būdu pelningiausiai užsiimti verslu – legaliai ar trauktis į „šešėlį“.

Aneta Piasecka, Lietuvos laisvosios rinkos instituto (toliau LLRI) vyresnioji ekspertė⁸, teigia, kad mokesčių našta trukdo šešėliniai ekonomikai mažėti ir tik jie turi įtakos žmonių pasirinkimui tarp darbo ir laisvalaikio bei darbo pasiūlai neapskaitomoje ekonomikoje. Kuo didesnis skirtumas tarp darbo kaštų ir uždarbio po mokesčių oficialioje ekonomikoje, tuo didesnės paskatos vengti šio skirtumo ir dirbti šešėlyje. Kita LLRI ekspertė, Monika Kačinskienė⁹, neapskaitomos ekonomikos atsiradimo priežastimi įvardija neprognozuojamą ekonominę politiką ir jos padarinius, kurie sukuria nepalankią aplinką legaliam verslui ir ugdo nepasitikėjimą oficialiomis struktūromis.

⁵P. Gylis. Žmogiškasis kapitalas, rinka ir profsąjungų drovumas // Lietuvos profsąjungos. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lprofsajungos.lt/?lang=lt&mID=3&id=22>.

⁶E. Vilkas. Šešėlinė ekonomika // Veidas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/3cfe65a9cf882?veidas=fbcda5af367fae20489c524cafe>.

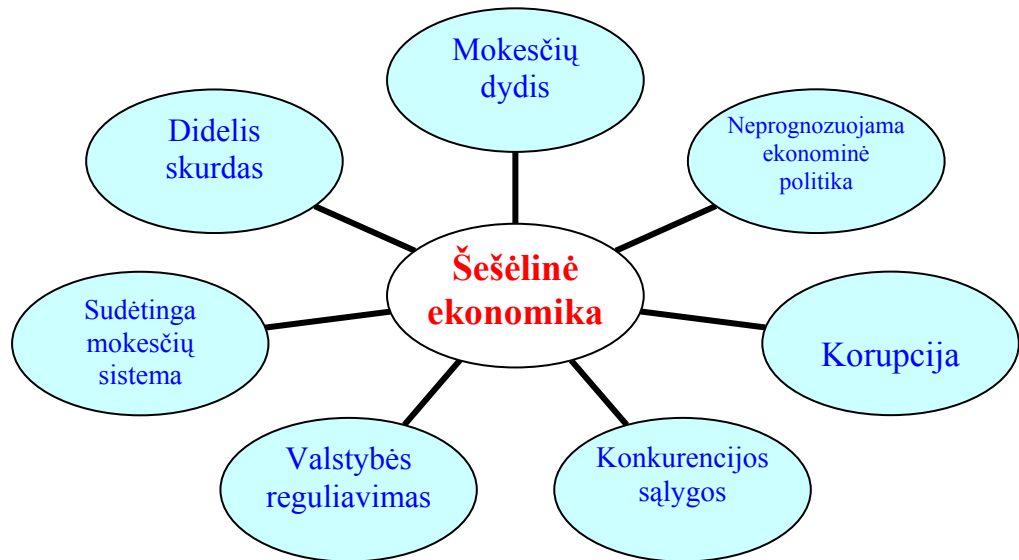
⁷Dėl didėjančių mokesčių pramonininkai priversti trauktis į šešėlį // Vakarų ekspresas. 2003. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/?rub=1065924814&data=2003-05-09&id=1052413014>.

⁸A. Piasecka. Teisėtos laisvės deficitas // Delfi.lt. 2003. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/Straipsn/Deficit.phtml>.

⁹M. Kačinskienė. Apie šešėlius ir solidarumą versle ir politikoje // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/spaudai/straipsniai_ir_komentarai/apie_seselius_ir_solidaruma_versle_ir_politikoje/3193.

Iš tiesų tai visi paminėti teiginiai yra teisingi bei atspindi tikrovę ir apibendrinant neapskaitomos ekonomikos atsiradimo priežastis, galima įvardinti keletą faktorių, kurie įtakoja tokio reiškinio atsiradimą. Tai pavaizduota 1 schemoje.

1 schema. Šešėlinės ekonomikos atsiradimą įtakoiantys veiksniai

Paskata atsirasti šešėlinei ekonomikai arba vykdyti nelegalią veiklą yra labai didelė dėl pernelyg didelių mokesčių ir sudėtingo jų administravimo. O korupcija tik padeda gyvuoti nelegaliam verslui, padeda išvengti atsakomybės ir išlikti nepastebėtiems. Konkurencija – tai ne mažiau svarbus veiksnys, turintis įtakos neapskaitomos ekonomikos atsiradimui. Veikiant šešėlyje nemokami mokesčiai valstybei, korumpuoti valdininkai ir pareigūnai už atlygį užmerkia akis ir esant tokiai situacijai „nelegalai“ rinkoje pateikia prekių mažesnėmis nei rinkos kainomis.

Be išvardintų faktorių, kurie įtakoja šešėlinės ekonomikos atsiradimą, reikėtų paminėti ir pagrindinius šešėlinio verslo variklius, tai:

- 🚧 nedeklaruotas darbas,
- 🚧 nuslėptos pajamos,
- 🚧 nelegalus verslas.

1.1.2. Neapskaitomos ekonomikos pasireiškimo formos

Išanalizavus šešėlinės ekonomikos atsiradimo priežastis, būtina aptarti ir jos egzistavimo formas. Šešėlinė ekonomika yra dvejopa: nelegali ir legali ekonominė veikla. Nelegali ekonomika - tai kontrabanda, vogtų daiktų realizavimas, narkotikai, prostitucija ir kt.

Legali veikla tampa šešėlinės ekonomikos dalimi, kai jos rezultatai falsifikuojami, siekiant visiškai ar iš dalies išvengti mokesčių mokėjimo¹⁰.

Žurnale „Valstybė“ išspausdintame ekonomikos analitiko Raimondo Kuodžio straipsnyje „Iš ko gyvena Lietuvos žmonės?“ pateikiamos trys šešėlinės ekonomikos arba kitaip straipsnyje vadinamos nematomosios ūkio pusės sudedamosios dalys. Viena iš jų – legali, bet nedeklaruojama veikla. Kaip pavyzdį autorius pateikia savo reikmėms gyventojų auginamas daržoves, gyvulius. R. Kuodis teigia, jog: „Ši veikla Lietuvoje sudaro gana reikšmingą pajamų dalį – nors jokie prekių mainai šiuo atveju ir nevyksta, statistikai tokį užsiėmimą traktuoja kaip sukurtos prekės (bulvių, pieno ir pan.) pardavimą patiems sau ir įtraukia menamą šių prekių vertę į oficialius visuomenės pajamas atspindinčius skaičius, tokius kaip bendrasis vidaus produktas (BVP).“¹¹

Antrajai šešėlinės ekonomikos daliai priskiriama nelegali veikla – tai atlyginimų mokėjimas vokeliuose. Tai kai žmonės dirba už minimalią algą, o visa kita gauna vokeliuose. Pasak straipsnio autoriaus: „Pastaruoju metu augant ekonomikai ir ypač po plačiai nuskambėjusio Dalios Budrevičienės maišto prieš savo darbdavius mokesčių inspekcijai neliko nieko kita kaip tik labiau pareklamuoti pasitikėjimo telefonu, kuriuo paskambinę darbuotojai gali skųsti savo nesąžiningus darbdavius. Jiems nusibosta vokeliai, jie nori skolintis, naudotis mokesčių lengvatomis būsto paskoloms, kompiuteriams, būti bent minimaliai apdrausti socialiniu draudimu ir panašiai. Visu tuo pilnavertiškai pasinaudoti galima tik gaunant legalų darbo užmokestį.“¹²

Trečioji sudedamoji nematomos ekonomikos dalis – kriminalinė, „juodoji“ ekonomika arba kaip ją įvardijo E. Vilkas, nelegali ekonomika. Tai prostitucija, prekyba ginklais, alkoholio, cigarečių, degalų, narkotikų ir kitų panašių, smarkiai apmokestinamų ar uždraustų prekių kontrabanda. R. Kuodis teigia, kad tokie veiklai atsirasti yra palankios sąlygos – tai pirmiausiai šalies geografinė padėtis. Lietuvos pasienis ribojasi su Europos vakarų valstybėmis, kur akcizinių prekių kainos yra didelės ir su Europos rytų valstybėmis, tokiomis kaip Rusija bei Baltarusija, kur kainos gerokai mažesnės. Visa tai ir skatina kontrabandos atsiradimą.

Analizuojant neapskaitomos ekonomikos formas – legalią ir nelegalią ekonominę veiklą, tampa aišku, kad nemažą dalį šešėlinės ekonomikos sudaro nelegalus darbas, kurį Lietuvoje skatina visaip ribojama darbo rinka. Šiandien vis dar palyginti didelis gyventojų pajamų ir socialinio draudimo mokestis skatina darbdavius samdyti darbuotojus dirbti nelegaliai. Žmonės sutinka su tokiomis darbo sąlygomis dėl galimybės turėti darbą. Be abejonės tam įtakos

¹⁰E. Vilkas. Šešėlinė ekonomika // Veidas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/3cfe65a9cf882?veidas=fbcda5af367fae20489c524cafe>.

¹¹R. Kuodis. Iš ko gyvena Lietuvos žmonės? // Valstybė. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: http://www.litua.com/lt/zinios/is_ko_gyvena_lietuvos_zmones.

¹²R. Kuodis. Iš ko gyvena Lietuvos žmonės? Ten pat.

turi ir Lietuvos socialinės apsaugos sistema. Nors oficialiems bedarbiams mokamos pašalpos, skiriamos kompensacijos už komunalines paslaugas, nemokamas vaikų maitinimas mokyklose ir išlaikymas lopšeliuose–darželiuose dėl mažų šeimos pajamų, bet socialinė parama iš valstybės neužtikrina žmonėms „sotų“ gyvenimą. Todėl dažnai šiandien Lietuvoje vyksta tokie dalykai, kaip registruoti bedarbiai sąmoningai nenori oficialiai įsidarbinti, kad neprarastų valstybės socialinės paramos ir ryžtasi dirbti nelegaliai. Tačiau vengimas mokėti mokesčius yra ne vien „vagystė“ iš valstybės, bet ir moralės dalykas. Pasak Statistikos departamento generalinio direktoriaus Algirdo Šemetos¹³, amoralu, kai bedarbio pašalpų pasiimti atkeliauja apynaujų limuzinų savininkai.

Dėl panašių priežasčių Lietuvoje biudžetas netenka ir mokesčių dalies dėl nuslėptų pajamų. Nedeklaruojamos ne tik su darbo santykiais susijusios pajamos, bet ir iš ūkinės, komercinės ar finansinės veiklos gautos pajamos, įmonių pelnas. Niekam ne paslaptis, kad pastaraisiais metais Lietuvoje suaktyvėjo prekyba nekilnojamu turtu – tai žemė, pastatai. Šia veikla dažnai užsiima ir juridinio asmens statuso neturintys asmenys, kurie niekur nedeklaruoja finansinių sandorių ir taip bando nuslėpti pajamas, nesumokėdami mokesčių į biudžetą.

Viena skaudžiausių rykščių Lietuvos ekonomikai yra nelegalus verslas. Jame egzistuoja visi pagrindiniai šešėlinio verslo varikliai – nedeklaruotas darbas, nuslėptos pajamos, nelegalus verslas. Renaldas Gabartas¹⁴, apibendrindamas Vyriausybėje vykusioje konferencijoje „Šešėlinis verslas – iššūkiai ir realybės“ pateiktą informaciją, pastebi, kad tarp nelegalių veiklų daugiausia pelno gauna:

- ✚ sekso paslaugų „pramonė“,
- ✚ naminukės ir pilstuko gamyba bei prekyba,
- ✚ narkotikų gamyba ir prekyba.

Nuo šių nelegalių veiklų savo gautų pajamų dydžiu neatsilieka prekyba vogtais automobiliais, intelektualinės nuosavybės grobstytojais. Visa tai galima apibūdinti kaip nelegalią šešėlinę ekonomiką.

Nelegaliai šešėlinės ekonomikos formai galima priskirti ir kontrabandinių prekių gabenimą bei realizavimą. Žmonės užsiimantys šiuo nelegaliu verslu dirba nelegaliai, nedeklaruoja pajamų, nemoka mokesčių valstybei, o svarbiausia – atsiranda iškreipta konkurencija rinkoje. Kontrabandinės prekės realizuojamos rinkoje mažesne kaina, kurią nulemia nesumokėtų mokesčių dydis. Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Finansų ministerijos viršininko pavaduotojas Dainius Zabulionis teigia, jog: „Kontrabanda ir kontrabandiniu būdu į Lietuvą įvežtų prekių realizavimas yra viena iš šešėlinės ekonomikos formų. Tai, ką tradiciškai

¹³R. Gabartas. Karas su šešėliais // Kauno diena. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.kaunodiena.lt/lt/?id=6&aid=26570>.

¹⁴R. Gabartas. Karas su šešėliais. Ten pat.

laikome šešėline ekonomika, reikėtų skirti į dvi sritis. Pirmiausia reikėtų atskirti tai, kas niekada netaps legalaus verslo dalimi – tai vogtų daiktų realizavimas, narkotikai, prekyba ginklais ir panašiai. Kitą sritį trumpai galima būtų apibrėžti kaip tam tikrą veiklos sritį, kuri iš esmės dubliuoja legalų verslą ir net konkuruoja su juo. Skirtumas tik tas, kad konkurencinis pranašumas įgyjamas ne prekių, paslaugų kokybės ar mažesnių gamybos išlaidų, o mokesčių nemokėjimo sąskaita.¹⁵

Kaip buvo paminėta šios dalies pradžioje, šešėlinė ekonomika yra dvejopa: nelegali ir legali ekonominė veikla. Paradoksalu, tačiau taip yra iš tiesų. Kaip pavyzdį galima pateikti tokias ekonomines veikas kaip baldų gamyba ir statyba. Ir vieno ir kito verslo atstovai gali veikti (vykdyti savo veiklą) skirtingai. Vienas iš būdų – būti įregistruotais juridiniais asmenimis ir sąžiningai deklaruoti uždirbamas pajamas ir mokėti visus mokesčius arba būti įregistruotais juridiniais asmenimis ir nedeklaruoti visų uždirbamų pajamų, tai yra nuslėpti pajamas, kad sumažėtų prievolė valstybei. Tai, anot Eduardo Vilko¹⁶, būtų legali šešėlinė ekonomika.

Nors Eduardas Vilkas nepamini oficialiai neregistruotų įmonių juridinių asmenų registre prie nelegalios šešėlinės ekonomikos, tačiau tai galima traktuoti būtent taip. Tai antras iš būdų, kaip savo veiklą gali vystyti baldų pramonės ir statybų verslo atstovai. Nebūdami juridiniais asmenimis, jie dirba pogrindyje ir nedeklaruoja nei su darbo santykiais susijusių pajamų, nei pajamų iš ūkinės veiklos, taip išvengdami bet kokio valstybinio reguliavimo bei prievolių valstybei. Tai tik pavyzdys, kaip statybų ir baldų pramonės verslas gali veikti. Tokiais būdais vystyti verslą gali ir kita ūkine, komercine ar finansine veikla užsiimančios žmonės.

Apibendrinus šešėlinės ekonomikos formas, tikslinga paanalizuoti ekonominės veiklos rūšis pagal nedeklaruotų pajamų dydį. Lietuvos statistikos specialistai ir įvairių sričių ekspertai kartu su ir Italijos Statistikos instituto ekspertais nagrinėjo tam tikras neapskaitomos ekonomikos sritis: nedeklaruojamas įmonių pajamas, užimtumą ir darbo apmokėjimą, mažmeninę prekybą ir paslaugų sferą. Vadovaujantis 2002–2003 metais Statistikos departamento atlikto neapskaitomos ekonomikos tyrimo duomenimis, didžiausia nedeklaruotų pajamų dalis yra žuvininkystės, miškininkystės ir medienos ruošos, tekstilės gaminių gamybos sektoriuose (žr. 1 lentelę).

Mažiausiai galimybių sukčiauti turi natūraliomis monopolijomis laikomos elektros, dujų ir vandens tiekimo įmonės, tačiau spėjama, kad ir čia nuslėptųjų pajamų dydis gali siekti iki 1,8 proc.¹⁷ (žr. 1 lentelę). Tačiau atidžiau paanalizavus 1 lentelę matyti, kad Lietuvoje

¹⁵ Akiratyje – šešėlinė ekonomika // Mokesčių žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.vmi.lt/lt/?itemId=10030776>.

¹⁶ E. Vilkas. Šešėlinė ekonomika // Veidas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/3cfe65a9cf882?veidas=fbcda5af367fae20489c524cafe>.

¹⁷ R. Gabartas. Karas su šešėliais // Kauno diena. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.kaunodiena.lt/lt/?id=6&aid=26570>.

nedeclaruojamų pajamų dydis svyruoja nuo 1,8 proc. iki 50 proc. iš ekonominės veiklos gaunamų pajamų. Vidutiniškai kiekviena įmonė nedeclaruoja net penktadalio gaunamų pajamų.

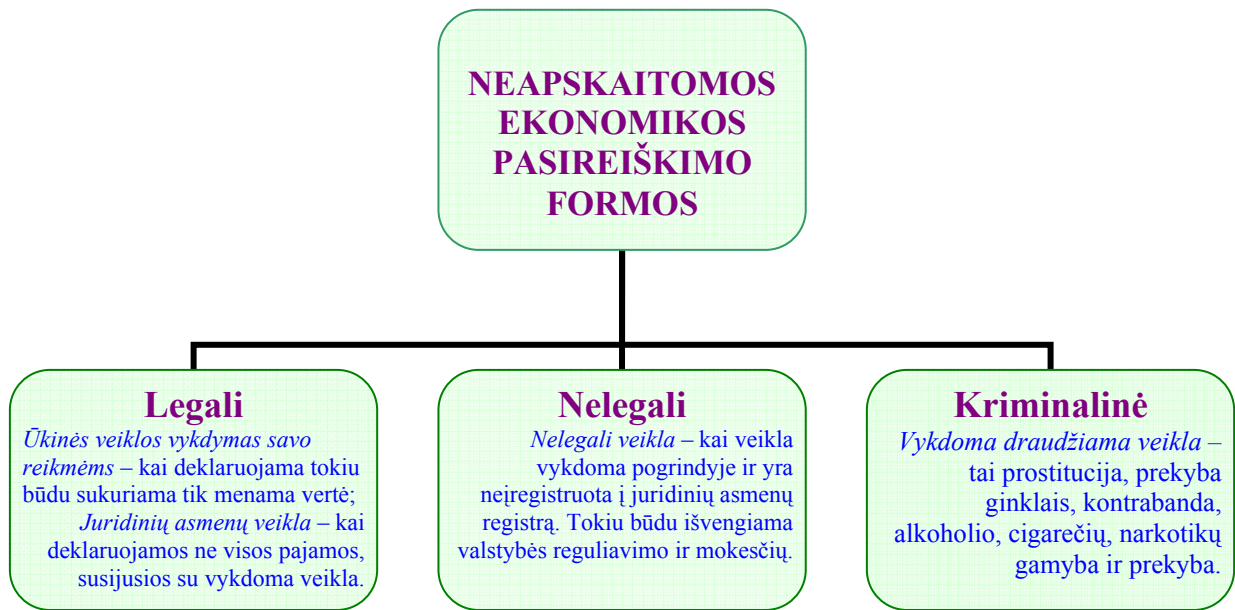
1 lentelė. Tyrimu nustatyta nedeclaruojamų pajamų dalis 2002 metais pagal ekonominės veiklos rūšis

Veiklos rūšis	Dalis, procentais
Miškininkystė, medienos ruošą	35,6
Žuvininkystė	50,0
Maisto produktų ir gėrimų gamyba	13,3
Tekstilės gaminių gamyba	25,2
Medienos ir medienos gaminių gamyba	13,2
Leidyba, spausdinimas	17,8
Guminių ir plastikinių gaminių gamyba	3,7
Baldų gamyba	15,4
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	1,8
Vandens rinkimas, valymas ir paskirstymas	3,8
Statyba	18,3
Mažmeninė prekyba	16,5
Variklinių transporto priemonių pardavimas, techninė priežiūra ir remontas	22,7
Viešbučiai ir restoranai	21,0
Kelių transportas	19,2
Paštas ir nuotoliniai ryšiai	6,4
Nekilnojamojo turto operacijos	24,1
Kita verslo veikla	35,9
Švietimas	15,1
Sveikata ir socialinis aprūpinimas	25,0
Poilsio organizavimo, kultūrinė ir sporto veikla	10,3
Kita aptarnavimo veikla	32,9
Vidutiniškai nefinansiniame sektoriuje	14,3

Šaltinis: Oficialiai neapskaitomos ekonomikos tyrimo rezultatai. Statistikos departamentas.

Šio darbo autorių nuomone, šešėlinės ekonomikos pasireiškimo formas tikslingiausia skirti į tris grupes: legali, nelegali ir kriminalinė veikla. Išanalizavus atskirų ekonomikos analitikų pateikiamus teiginius apie neapskaitomos ekonomikos pasireiškimo formas ir kas joms būdinga, galima sudaryti schemą, kuri atspindi, kaip pasireiškia legali, nelegali ir kriminalinė veikla (žr. 2 schemą).

2 schema. Neapskaitomos ekonomikos pasireiškimo formos

1.1.3. Neapskaitomos ekonomikos mastai Lietuvoje

„Lietuvoje sistemiskai nevertinama šešėlinės ekonomikos įtaka valstybės biudžeto pajamoms“ – teigiama Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolės išvadoje dėl 2006 metų valstybės biudžeto įvykdymo ataskaitoje¹⁸.

Lietuvos spaudoje yra buvę nemažai spėlionių, kokio dydžio yra mūsų šešėlinė ekonomika. Skirtingų institucijų atlikti tyrimai ar skaičiavimai yra skirtingi. Pagrįsti vienokį ar kitokį skaičių netiesioginiais argumentais tikrai nelengva, o tiesioginė apklausa, akivaizdu, nieko neduotų, nes niekas net per išpažintį savo kortų neatskleis (dauguma mokesčių nemokėjimą laiko šaunumo įrodymu, o ne nuodėme). Ekonominės statistikos šaltinių Lietuvoje nėra daug. Vis dėlto yra būdų šešėlinės ekonomikos mastui objektyviai įvertinti¹⁹.

Anot ekonomikos analitiko Raimondo Kuodžio, ekonomistai turi kelis metodus, kaip suskaičiuoti nedeklaruojamos veiklos mastą. Jis pateikia du netiesioginius būdus:

- ✚ elektros suvartojimas ūkyje,
- ✚ grynųjų pinigų dinamika.

Šiais būdais galima vertinti procesus kai naudojama elektros energija ir nacionalinė valiuta. Tačiau akcizinių prekių kontrabandai ar emigrantų perlaidoms įvertinti ekonomistai

¹⁸Valstybės kontrolė įvertino, kaip buvo vykdomas 2006 m. valstybės biudžetas // Pranešimas spaudai. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: http://www.vkontrolė.lt/naujienos_pranesimas.php?493.

¹⁹E. Vilkas. Šešėlinė ekonomika // Veidas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/3cfe65a9cf882?veidas=fbcda5af367fae20489c524cafe>.

naudoja rimtesnį įrankį – vadinamąsias socialinės apskaitos ir finansinių srautų matricas. R. Kuodis teigia, jog: „Jos padeda iš informacijos nuotrų sulipdyti ekonomikos portretą su išvelgiamais kontūrais.“²⁰

Spėjama, kad šešėlinė ekonomika Lietuvoje sudaro 9-10 milijardų litų, iš kurių kontrabanda – apie 500 milijonų litų. Vadovaujantis Statistikos departamento parengta Oficialiai neapskaitytos ekonomikos statistinio vertinimo apžvalga²¹, šešėlinės ekonomikos dalis Lietuvoje siekia apie 18,9 proc. bendrojo vidaus produkto (toliau BVP), o daugiau nei pusė šešėlinės ekonomikos pajamų tenka prekybos, statybos ir pramonės sektoriams. 2002 metų duomenimis, oficialiai neapskaitytos ekonomikos sukurta pridėtinė vertė siekė 9,582 mlrd. litų.

Pasak Statistikos departamento generalinio direktoriaus Algirdo Šemetos, dar maždaug 650 mln. litų siekia nelegalios veiklos pajamos gaunamos iš nelegalios alkoholio gamybos ir prekybos, narkotikų verslo, sekso paslaugų, prekybos vogtais automobiliais. Nelegaliose veiklose sukurta pridėtinė vertė sudarytų apie 0,9 proc. 2002 metų BVP. Atliekant tyrimą ir vertinant nelegalios veiklos pajamas nebuvo įvertintas tabako gamybos ir platinimo sektorius.

Didžiausią šešėlinės ekonomikos dalis legalioje ekonomikoje tenka prekybos sektoriui – čia sukuriama neapskaitomos pridėtinės vertės dalis, 2002 metų duomenimis, siekia 2,919 mlrd. litų. Pramonės indėlis į šešėlinę ekonomiką siekia 1,760 mlrd. litų, statybų sektoriaus - 1,404 mlrd. litų. Tačiau pagal šešėlinės ekonomikos atskirose veiklos srityse aiškus lyderis yra žuvininkystės sektorius, kuriame 60,2 proc. visos pridėtinės vertės yra neapskaitoma. Statybų sektoriuje šešėlinė ekonomikos dalis siekia 47,8 proc., prekyboje - 35,8 proc., nekilnojamojo turto veikloje - 32 procentus.

Neregistruotų samdomų darbuotojų dalis Lietuvoje, tyrimo duomenimis, siekia maždaug 10 proc., o daugiausiai nelegalių darbuotojų dirba žemės ūkyje, statybose, viešbučiuose bei restoranuose.

Petras Katinas 2004 metais leidinyje „XXI amžius“²² pateikia žinomų Lietuvos ekonomistų samprotavimus apie neapskaitomą ekonomiką. Jų duomenimis, šešėlinės ekonomikos dalis yra kur kas didesnė. Toks autoritetingas ekonomikos specialistas kaip „Vilniaus banko“ patarėjas Gitanas Nausėda, remdamasis Vokietijos ekspertų atliktais tyrimais, teigia, kad Lietuvos šešėlinio sektoriaus lyginamasis svoris sudaro 28,7 proc. bendrojo vidaus

²⁰R. Kuodis. Iš ko gyvena Lietuvos žmonės? // Valstybė. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: http://www.litua.com/lt/zinios/is_ko_gyvena_lietuvos_zmones.

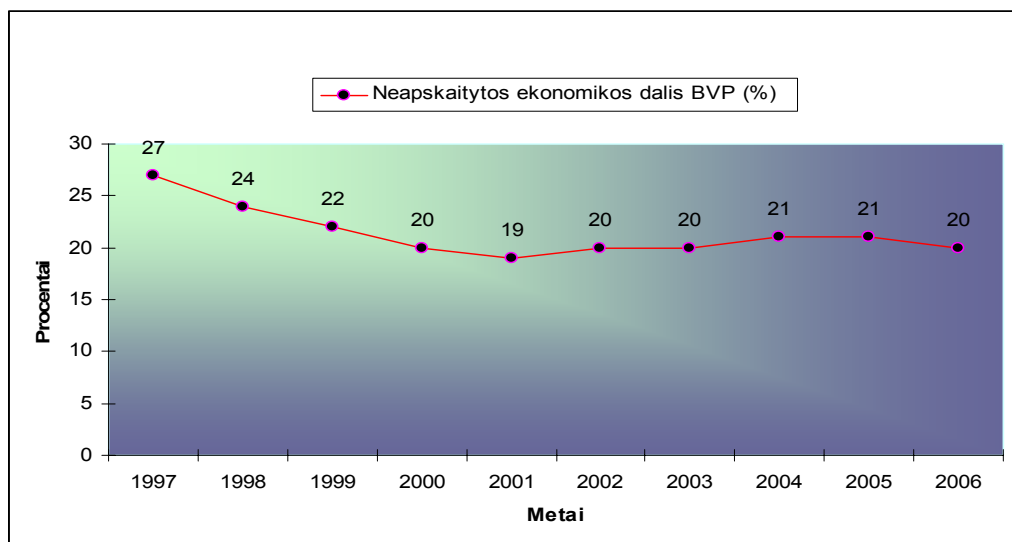
²¹Šešėlinės ekonomikos mastai – penktadalis BVP // Delfi.lt. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/economy/business/article.php?id=6258328>.

²²P. Katinas. Vilkduobės Lietuvai ir demokratijai // XXI amžius. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20040218/1-2.html>.

produkto. Šiame straipsnyje taip pat yra pateikti įtakingo Londono laikraščio „The Economist“ duomenys, kad Lietuvoje neapskaitoma ekonomika siekia 19-25 proc. legalios ekonomikos.

Nuo 1997 m. LLRI atlieka Lietuvos ekonomikos tyrimą (anksčiau vadinosi Lietuvos makroekonominių rodiklių tyrimas) remdamasis rinkos dalyvių apklausa. Pagrindiniai tyrimo tikslai – pateikti ekonominių rodiklių, reikalingų planuoti verslą, vertinimus, paremtus rinkos dalyvių nuomonėmis, apžvelgti veiksnius, galėjusius turėti įtakos respondentų vertinimams ir lūkesčiams, palyginti šiuos vertinimus su visais prieinamais oficialiais duomenimis bei kitų šaltinių vertinimais ir pateikti ryškesnių skirtumų interpretacijas. Apklausos metodika remiasi vadinamojo „ekspertų sutarimo“ paradigma. Pagrindiniai analizei reikalingi duomenys surenkami iš rinkos dalyvių (ekspertų) - asmenų, jaučiančių ekonominio gyvenimo pulsą.

Vadovaujantis LLRI atliktais tyrimais²³, šešėlinė ekonomika kiekvienais metais sudaro apie 20 proc. BVP. Šis skaičius šiek tiek skiriasi nuo Statistikos departamento pateiktų rodiklių. 1 paveiksle pateikiama neapskaitomos ekonomikos dalis BVP procentais 1997-2006 metais pagal LLRI atliktus ekonominius tyrimus. Didžiausia šešėlinės ekonomikos dalis BVP buvo 1997 metais. Ji siekė net 27 proc. Kaip matosi iš 1 paveiksle pateiktų duomenų, iki 2001 metų pastebimas šio rodiklio mažėjimas iki 19 proc. 2002 metais, kaip ir buvo prognozuota, neapskaitomos ekonomikos mastų mažėjimas sulėtėjo ir buvo didesnis nei 2001 metais. Tikėtina, kad šešėlinės veiklos augimui tais metais daugiausia įtakos turėjo didinami mokesčiai, ypač akcizai ir individualiųjų įmonių mokesčių našta.

1 pav. Neapskaitomos ekonomikos dalis BVP proc. 1997-2006 metais

²³Lietuvos ekonomikos tyrimas // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 1997- 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-07-02]. Prieiga per internetą: http://www2.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/1_asis_lietuvos_ekonomikos_tyrimas_19971998/2376.

Nuo 2002 iki 2006 metų neapskaitomos ekonomikos dalis BVP svyravo nuo 20 iki 21 proc. Nors buvo prognozuojamas šio rodiklio mažėjimas dėl nedidinančių mokesčių, prognozės nepasitvirtino. 2005 metais Lietuvos laisvosios rinkos institutas pristatė Lietuvos ekonomikos tyrimą, kuriame teigiama, kad rinkos dalyviai nusiteikę pesimistiškai ir mano, kad šešėlinė ekonomika auga, o mokesčių našta nelengvėja²⁴.

Priešingos nuomonės yra Vyriausybė. Savo ataskaitoje apie svarbiausius 2006 metų darbus ir prioritetus valdžios atstovai teigia, kad 2006 metais sėkmingai mažino šešėlinės ekonomikos poveikį valdžios sektoriaus finansams. Tam įtakos turėjo nuo 33 iki 27 procentų sumažintas gyventojų pajamų mokestis²⁵. Panašios pozicijos laikosi ir Kauno apskrities valstybinės mokesčių inspekcijos viršininkas Antanas Nosteckis²⁶. Jo teigimu, šešėlinės ekonomikos mastai Lietuvoje mažėja arba bent jau tendencijos didėti tikrai nėra, nes su šiuo neigiamu reiškiniu dabar kovoja ne tik mokesčių inspekcija, bet ir pačios didžiosios įmonės, kurios nori užsiimti sąžiningu verslu. Tačiau pateiktuose statistiniuose paskaičiavimuose ir ekonominiuose tyrimuose akivaizdaus sumažėjimo nėra.

Tačiau optimistiškai nuteikia Mindaugo Biliausko straipsnyje „Šešėlinė ekonomika pamažu traukiasi, skelbia tyrimas“²⁷ pateikti Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenys, kurie prognozuoja, kad šešėlinė ekonomika 2007 metais bendrajame vidaus produkte sieks 18,5 proc., o 2008 m. – 17,3 proc. Straipsnyje taip pat teigiama, kad tokiems pokyčiams įtakos turi gerėjantys verslo rezultatai (didėja pelnai) ir įmonės nenori rizikuoti mokėti atlyginimus vokeliuose, nes vengia valdžios institucijų veiklos, nukreiptos prieš nelegalų verslą ir pajamų slėpimą.

„Be abejo, be sunkios mokesčių naštos ir perteklinių verslo ir darbo reguliavimų, šešėlinei ekonomikai mažėti neleido vis dar netobuli ir nestabilūs įstatymai, išimties ir privilegijos, užsienio prekybos suvaržymai. Tiesa, kad ir kokia palanki būtų sukurta verslo aplinka ir įstatymų bazė, visuomet turėsime kažkiek šešėlinės ekonomikos. Taip yra dėl kultūrinių ir istorinių veiksnių, kurie kartais turi ne mažiau įtakos žmonių pasirinkimams nei jų ekonominė padėtis, mokesčiai ar reguliavimai.“²⁸ – savo straipsnyje „Teisėtos laisvės deficitas“ apie nemažėjančius šešėlinės ekonomikos mastus teigė Aneta Piasecka.

²⁴A. Tobulevičienė. Pasiekęs gyventojus, ekonomikos augimas ima lėtėti, mano rinkos dalyviai // BizNews.lt. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: <http://www.biznews.lt/?psl=naujiena&id=4819>.

²⁵Svarbiausi Vyriausybės 2006 metų darbai ir prioritetai // Lietuvos Respublikos Vyriausybė. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: http://www.lrv.lt/14_vyr_dok/LRV%20ataskaita%202006%20santrauka.htm.

²⁶Kaip padėti sąžiningam verslininkui // Mokesčių žinios. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: http://www.mzinios.lt/lt/2006-03-03/straipsniai/aktualijos/kaip_padeti_saziningam_verslininkui.html.

²⁷M. Biliauskas. Šešėlinė ekonomika pamažu traukiasi, skelbia tyrimas // Alfa.lt. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/153131>.

²⁸A. Piasecka. Teisėtos laisvės deficitas // Delfi.lt. 2003. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/Straipsn/Deficit.phtml>.

Taigi šešėlinė ekonomika yra didelė, žalinga šaliai, bet labai naudinga atskiriems asmenims. Ir oficialūs Statistikos departamento duomenys, ir LLRI atlikti ekonominiai tyrimai ir ekonomistų bei ekspertų teiginiai apie šešėlinės ekonomikos mastus kalba vienodai – neapskaitoma ekonomika Lietuvoje sudaro penktadalį BVP. Tačiau niekas negali tiksliai pasakyti, kokio dydžio ji yra ir kokią žalą tai daro Lietuvos ekonomikai.

1.2. Šešėlinė ekonomika užsienyje

Išanalizavus šešėlinės ekonomikos atsiradimo priežastis, formas ir mastus Lietuvoje, tikslinga panagrinėti kokia padėtis yra kitose šalyse. Skirtinga mokesčių sistema, ekonomikos išsivystymo lygis, vykdoma ekonomikos politika, tautos kultūra ir istorija įtakoja skirtingas šešėlinės ekonomikos atsiradimo priežastis, pasireiškimo formas bei mastus.

Pagal šešėlinės ekonomikos lygį Lietuvą lenkia Ukraina (35 proc.), Rusija (30 proc.). Netgi kai kuriose Europos Sąjungos šalyse – Graikijoje ir Italijoje – šešėlinė ekonomika didesnė nei Lietuvoje (pagal „The Economist“, Graikijoje – 28,3 proc., Italijoje – 26,2 proc.)²⁹. Šešėlinės ekonomikos dalis Lietuvoje iš esmės nėra didesnė nei vidutiniškai išsivysčiusiose Vakarų valstybėse. Statistikos departamento generalinio direktoriaus Algirdo Šemetos pranešime³⁰ nurodyta, kad Italijoje, Ispanijoje, Portugalijoje ir Belgijoje šešėlinė ekonomika viršija 20 proc. BVP, o OECD (Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos) šalyse šešėlinės ekonomikos dalis vidutiniškai siekia apie 16 procentų. JAV ir Šveicarijoje šešėlinė ekonomika nesiekia 10 proc. Savo straipsnyje „Ar ilgi šešėliai Rusijos link“ Ieva Baubinaitė pateikia panašius faktus apie šešėlinės ekonomikos mastus kitose valstybėse ir anot jos, ekonomistai nėra linkę taip dramatinizuoti. Jų teigimu, neapmokestinamos ekonomikos dalis BVP turi tendenciją mažėti, o Lietuvos ekonomikos šešėliai ne patys ilgiausi. Italijoje, Ispanijoje, Portugalijoje ir Belgijoje šešėlinė ekonomika viršija 20 proc. BVP.³¹

Anot Eduardo Vilko³², lyginant su BVP, didžiausia šešėlinė ekonomika yra besivystančiose šalyse, vidutiniškai 35-44 proc. BVP. Rekordininkėse Nigerijoje ir Egipte ji siekia 77 proc. BVP, Tailande 70, Bolivijoje 67 proc. Pereinamosios ekonomikos šalyse, kurioms ir Lietuva priklauso, šešėlinė ekonomika šiek tiek mažesnė, vidutiniškai 21-30 proc.

²⁹P. Katinas. Vilkduobės Lietuvai ir demokratijai // XXI amžius. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20040218/1-2.html>.

³⁰Šešėlinės ekonomikos mastai – penktadalį BVP // Delfi.lt. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/economy/business/article.php?id=6258328>.

³¹I. Baubinaitė. Ar ilgi šešėliai Rusijos link // Atgimimas. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.atgimimas.lt/articles.php?id=1112945405>.

³²E. Vilkas. Šešėlinė ekonomika // Veidas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/3cfe65a9cf882?veidas=fbcda5af367fae20489c524cafe>.

BVP. Čia rekordininkės yra Gruzija (64 proc. BVP) ir Rusija (44 proc.), o mažiausia šešėlinė ekonomika Uzbekijoje (9 proc.) ir Slovakijoje (11 proc.). Turtingose šalyse šešėlinė ekonomika dar mažesnė, vidutiniškai 14-16 proc. BVP, tačiau Graikijoje 30, o Italijoje 27 proc. Mažiausia, apie 10 proc. BVP, yra JAV, Austrijoje, Jungtinėse Karalystėse ir Šveicarijoje.

Konferencijoje „Šešėlinis verslas – iššūkiai ir realybės“, lygindamas padėtį Lietuvoje su kaimyninėmis šalimis, Statistikos departamento vadovas teigė³³, jog Latvijoje ONE (ONE – sandoriai, kurie turėtų būti įskaičiuoti į Bendrąjį vidaus produktą) dydis yra analogiškas ir siekia 17 proc. BVP. Lenkijoje šis rodiklis - 13 proc., Čekijoje - 9 proc., o Slovakijoje - 22 proc. Niūriausia padėtis yra buvusiose SSRS šalyse. Tarkim, absoliučiu rekordininku laikomame Kirgizstane oficiali neapskaitomos ekonomikos dalis siekia 48 proc., Moldovoje - 31 proc. Armėnijoje - 27 proc., Kazachstane - 27 proc., Rusijoje - 25 proc.

Savo straipsnyje prof. Povilas Gylys³⁴ tarsi paneigia nusistovėjusią nuomonę, kad dideli mokesčiai valstybėje stumia verslą į „šešėlį“. Jis teigia, kad šešėlinė ekonomika formuojasi, ne vien dėl didelių mokesčių, nors tai yra vienas iš veiksnių – to niekas neneigia. Labai dideli mokesčiai, ypač jei jie psichologiškai nepriimtini, stumia verslininkus į šešėlinę ekonomiką. Tačiau pagrindinė priežastis, dėl ko formuojasi šešėlinė ekonomika, yra didelis skurdas. Tada vienintelis būdas išgyventi ir yra – „eiti į šešėlį“. Kita svari priežastis - egzistuojančios ekonominės tvarkos neracionalumas. Prof. Povilas Gylys kaip pavyzdį pateikia Meksiką, kur mokesčių našta palyginti nedidelė, apie 20 procentų nuo BVP, o šešėlinė ekonomika sudaro apie 60 procentų visos ekonomikos. Gruzijoje mokesčių našta – 15 proc. nuo BVP, o šešėlinė ekonomika – 68 proc. BVP. Tai ne didelių mokesčių problema, o šalių išsivystymo lygis, didelio skurdo egzistavimas.

Neapskaitoma ekonomika egzistuoja visame pasaulyje ir jos atsiradimo priežastys, pasireiškimo formos bei mastai yra skirtingi. Tačiau bendra yra viena – trauktis į „šešėlį“ skatina noras pralobti, nemokant į valdžios biudžetą mokesčių.

Analizuojant pateiktus faktus susidaro nuomonė, kad Lietuvoje situacija šešėlinės ekonomikos mastų atžvilgiu nėra pati blogiausia. Tačiau kyla abejonių, ar yra patikimi oficialiai skelbiami jos skaičiai. Autoriaus nuomone, neapskaitoma ekonomika Lietuvoje gali siekti daugiau nei 30 proc. BVP. Tokią išvadą leidžia daryti tai, kad gyventojų pajamų struktūra keičiasi: mažėja darbo pajamų dalis ir didėja socialinių išmokų dalis³⁵. Tai reiškia, kad daugėja socialiai remtinų asmenų, kurių pajamos yra minimalios. Nenorėdami prarasti valstybės

³³R. Gabartas. Karas su šešėliais // Kauno diena. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.kaunodiena.lt/lt/?id=6&aid=26570>.

³⁴P. Gylys. Žmogiškasis kapitalas, rinka ir profsajungų drovumas // Lietuvos profsajungos. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lprofsajungos.lt/?lang=lt&mID=3&id=22>.

³⁵Rakauskienė O. G. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2006. P. 543.

paramos, jie sutinka dirbti nelegaliai bei dėl lėšų trūkumo stengiasi įsigyti prekes kuo mažesne kaina. Tai pasiūlyti gali nelegalaus ir kriminalinio verslo atstovai.

1.3. Veiksniai, įtakoiantys kontrabandos atsiradimą Lietuvoje

Akcizas - tai vienas iš Lietuvos Respublikoje taikomų mokesčių. Šiuo mokesčiu daugelyje užsienio valstybių yra apmokestinamos kai kurios prekės, kurios turi neelastingą paklausą. Tai reiškia, kad didėjant prekės kainai, jos paklause keičiasi mažai arba visai nesikeičia³⁶. Akcizo mokesčiu siekiama ne tik papildyti valstybės biudžetą, bet ir apriboti kai kurių prekių vartojimą. Praktiškai visose šalyse akcizo mokesčiu apmokestinamas kuras, tabakas ir alkoholis.

Akcizų tarifų didinimas skatina vartotojus pirmiausiai ne atsisakyti dėl apmokestinimo pabrangusių prekių ar paslaugų, o ieškoti galimybių jas įsigyti mažesne kaina. Esant tokiai paklausai, visada atsiras ir pasiūla. Tokiu būdu įsigali neteisinga konkurencija, nelegali prekyba, auga kontrabandos mastai. Visa to pasekoje valstybės biudžetas praranda milijonines pajamas.

Mokesčių suma įskaičiuota į prekės kainą – PVM, akcizai ir muitai – parodo, kokia kainos dalis tiesiogiai priklauso nuo valstybės reguliavimo ir leidžia įvertinti kokių sąnaudų galima išvengti vežant šias prekes kontrabanda. Todėl mokesčių, kurie sudaro didžiąją dalį mažmeninės prekės kainos, išvengimas yra didelė paskata išvengti valstybės kontrolės ir reguliavimo³⁷.

Akcizai sukelia itin dideles paskatas jų vengti kontrabandos, nelegalios gamybos ir prekybos būdu. Mėginimai sumažinti šią akcizų sukeltą grėsmę yra brangūs, dažnai neefektyvūs. Žmonės nepateisina pastarųjų pastangų, nes būtent nelegalūs produktai leidžia jiems pigiau patenkinti savo poreikius.

Kontrabanda – tai prekių gabenimas per sieną ir pateikimas rinkai, kai pažeidžiant nustatytas taisykles siekiama išvengti valstybės kontrolės ir su tuo susijusių reguliavimo ir mokesčių. Kontrabandos priežastys kyla iš žmogaus noro tenkinti savo poreikius³⁸.

Pagrįstai manoma, kad kontrabanda neigiamai veikia valstybės ir verslo veiklą. Kontrabandinės prekės konkuruoja rinkoje su teisėtai joje esančiomis prekėmis ir mažina mokesčius mokančių įmonių pelną. Kontrabandą galima apibūdinti kaip rinkos reiškinių, kurių veikia pasiūlos ir paklausos jėgos. Kontrabandinių prekių rinka veikia šalia legalios. Pirkėjų ir

³⁶Mikroekonomika. Ats. red. V. Snieška, G. Startienė. Kaunas: Technologija. 2003. P. 53.

³⁷Kontrabandos ekonominių priežasčių tyrimas // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2006-02-17]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analitinis_tyrimas_kontrabandos_ekonominiu_priezasciu_tyrimas/2060.

³⁸Kontrabandos ekonominių priežasčių tyrimas. Ten pat.

pardavėjų keliai susipina – pirkėjai sprendžia, kurią prekę pasirinkti, o pardavėjai ieško būdų parduoti. Be paklausos ir pasiūlos jėgų, kontrabandai įtaką daro ir kiti veiksniai – vieni tiesiogiai veikiantys prekę ir jos kainą (akcizai, prekybos apribojimai ar muitai), kiti veikia kaip papildomos paskatos šešėliniam verslui (dideli mokesčiai, griežtas darbo santykių reguliavimas), treči – lengvina kontrabandą (korupcija)³⁹.

Paklausą lemia vartotojų noras įsigyti prekių. Paklausa pigesnėms prekėms yra didesnė negu brangesnėms. Vartotojas nori prekės, kuri patenkintų jo poreikius už kuo mažesnę kainą. Tenkindamas savo poreikius turi nuolat rinktis, kokius poreikius tenkinti ir kokius pirkinius rinktis tiems poreikiams patenkinti. Vartotojas reaguoja į kainos pokyčius ir sprendžia, kam skirti turimus išteklius. Turėdamas ribotus išteklius kylant prekės kainai vartotojas turi pasirinkimo galimybių:

- + pirkti pabrangusias prekes,
- + atsisakyti vartoti ir nustoti tenkinti šiuos poreikius,
- + pereiti nuo brangesnių tos pačios rūšies prekių prie pigesnių.

Pasak LLRI ekonomistų⁴⁰, akcizo mokesčiai tiesiogiai atsispindi prekės kainoje ir taip kelia valstybės reguliavimo sąnaudų dalį galutinėje prekės kainoje. Anot jų, akcizas ir PVM tabakui sudaro iki 60 proc. mažmeninės kainos, akcizas etilo alkoholiui ir PVM stipriųjų alkoholinių gėrimų kainoje sudaro iki 70 proc. Dėl šių priežasčių išaugusios kainos skatina kontrabandą, nes kontrabandinės prekės išvengia šių su mokesčiais susijusių sąnaudų.

Knygoje „Kontrabanda: kontrolė ir prevencija Lietuvoje“⁴¹ autoriai pateikia išvadą, kad viena iš pagrindinių priežasčių atsirasti kontrabandai vienu atveju yra skurdas, o kitu – noras greitai praturtėti. Abu atvejai vienodai skatina žmones daryti kontrabandos nusikaltimus.

Apibendrinant pirmą šio darbo dalį galima sudaryti šešėlinės ekonomikos egzistavimo schemą (1 priedas). Joje atsispindi, kokie veiksniai įtakoja šio reiškinio atsiradimą – tai didelis skurdas, mokesčiai ir jų sistema, korupcija, konkurencija, valstybinis reguliavimas ir neprognozuojama ekonominė politika. Neapskaitomos ekonomikos pasireiškimo formas galima įvardinti kaip – legali, nelegali ir kriminalinė. Tokio ekonominio reiškinio buvimo pasekmės yra neigiamos dėl nelegalaus verslo buvimo, kur yra nedeklaruojamas darbas, slepiamos pajamos ir nemokami jokie mokesčiai valstybei. Tai iššaukia nevienodas konkurencijos sąlygas, nusikalstamumo didėjimą.

³⁹Kontrabandos ekonominių priežasčių tyrimas. Ten pat.

⁴⁰Kontrabandos ekonominių priežasčių tyrimas // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2006-02-17]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analitinis_tyrimas_kontrabandos_ekonominiu_priezasciu_tyrimas/2060.

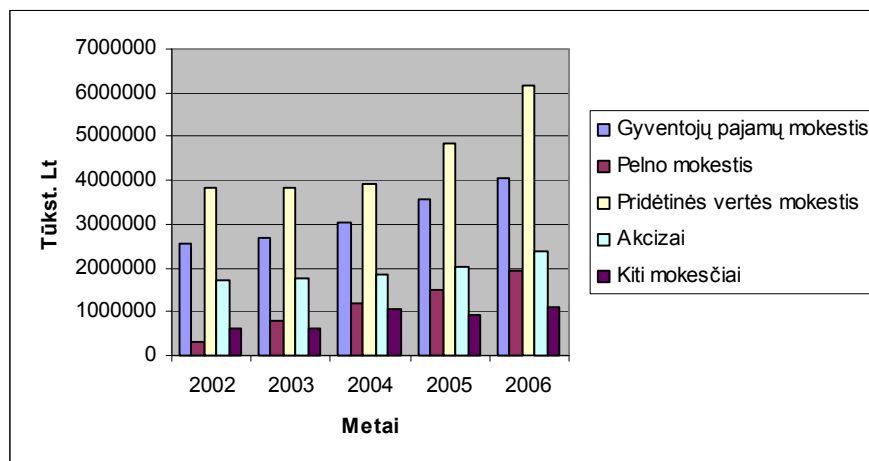
⁴¹J. Malinauskaitė, G. Šulija, V. Šulija. Kontrabanda: kontrolė ir prevencija Lietuvoje // Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos. Teisės institutas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2006-02-17]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/lit/lit27.pdf>.

II. KONTRABANDOS ĮTAKA VALDŽIOS BIUDŽETO PAJAMŲ SURINKIMUI IŠ AKCIZO MOKESČIO

2.1. Pajamos iš akcizų – svarbus valdžios biudžeto pajamų šaltinis

Lietuvos mokesčių sistemą sudaro 25 mokesčiai⁴², kurių mokėjimą ir surinkimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos įstatymai. Šalies valstybės biudžeto pajamos yra formuojamos iš šių mokesčių įplaukų. Pagrindiniai mokesčiai (žr. 2 pav.), kurie sudaro didžiąją dalį visų valdžios biudžeto pajamų yra:

- pridėtinės vertės mokestis;
- gyventojų pajamų mokestis;
- akcizai;
- pelno mokestis.

2 pav. Mokestinių valdžios biudžeto pajamų struktūra 2002-2006 metais

2 paveiksle matyti, kad bendroje valdžios biudžeto mokestinių pajamų struktūroje didžiausią dalį 2002-2006 metais sudarė pridėtinės vertės mokestis, akcizai, gyventojų pajamų ir pelno mokesčiai. Pajamos iš pelno mokesčio mažesnės už pajamas, surenkamas iš kitų mokesčių, buvo tik 2002 metais. Daugiausia pajamų į valdžios biudžetą surenkama iš pridėtinės vertės mokesčio, kurios analizuojamu 2002-2006 metų laikotarpiu nuolat didėjo. Antroje vietoje pagal pajamų surinkimo dydį yra gyventojų pajamų mokestis, trečioje – pajamos iš akcizų. 2 paveiksle

⁴²Lietuvos Respublikos Mokesčių administravimo įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm.

taip pat matyti, kad pajamos iš pelno mokesčio didėjo kiekvienais metais ir lyginant su pajamomis, gaunamomis iš akcizų, jos pajamų surinkimo dydžiu artėja prie pajamų dydžio, surenkamo iš akcizų.

Išvardinti mokesčiai yra svarbūs ne tik papildant biudžetą, bet jie atspindi ir Lietuvos mokesčių sistemą. Pagal mokesčių surinkimo apimtį į valdžios biudžetą, pirmoje vietoje yra pridėtinės vertės mokestis, kuris pagal mokesčių klasifikavimą yra netiesioginis, t. y. jis yra įskaičiuotas į prekę ar paslaugos kainą ir jį sumoka galutinis vartotojas. Šio mokesčio surinkimo dydį lemia plati apmokestinimo bazė ir pakankamai aukštas mokesčio tarifas, kuris savo procentiniu dydžiu įtakoja kainų lygį. Kadangi pridėtinės vertės mokestis yra netiesioginis mokestis, tai šio mokesčio našta užkraunama galutiniams prekių ir paslaugų vartotojams. Tačiau pajamų iš šio mokesčio surinkimo didėjimas kiekvienais metais parodo didėjantį šalies gyventojų vartojimą, nepaisant to, kad paslaugų ir prekių kainos dėl pridėtinės vertės mokesčio taikymo padidėja.

Pajamų mokestis apskaičiuojamas ir mokamas nuo gyventojų pajamų. Sprendžiant pagal aukštą šio mokesčio surinkimo lygį, apmokestinimo tarifas yra pakankamai didelis. Lietuvos ekonomikoje vyrauja darbu imlios šakos, todėl aukštas darbo apmokestinimas sudaro didelę grėsmę įmonių konkurencingumui. Dideli darbo jėgos kaštai yra viena rimčiausių kliūčių steigtis naujiems verslams ir didėti užimtumui, o nuo jų priklauso ir darbo užmokesčio bei pensijų dydis⁴³. Nuo 2006 metų liepos mėnesio buvo sumažintas šio mokesčio tarifas iki 27 proc., tačiau ir toliau netyla diskusijos dėl gyventojų pajamų mokesčio mažinimo artimiausiu metu.

Kaip teigia Lietuvos laisvosios rinkos instituto (toliau LLRI) ekspertai⁴⁴, daugelyje Europos šalių būdingi progresiniai pajamų mokesčių tarifai, itin aukšti pajamų mokesčio tarifai nustatyti didelės pajamas gaunantiems gyventojams, nustatytos minimalios neapmokestinamos pajamos. Mažiausias pajamas gaunančių gyventojų pajamos apmokestinamos nuliniu arba santykinai nedideliu tarifu. Aukštesniu nei 30 % tarifu ES senbuvės taiko didesnėms nei 1000 eurų pajamoms. Kelis tūkstančius eurų ir daugiau per mėnesį siekiančias pajamas gaunantiems gyventojams taikomi aukšti – 40 % ir daugiau siekiantys pajamų mokesčio tarifai (2 priedas). Tuo tarpu Lietuvoje gyventojų pajamų mokestis nepriklausomai nuo gaunamų pajamų visiems yra vienodas ir iki 2006 metų liepos 1 d. sudarė 33 % nuo gyventojų gaunamų pajamų ir tam tikroms pajamoms yra taikomas 15 % tarifas. Neapmokestinamas minimumas, lyginant su kitomis Europos šalimis, labai nedidelis ir nesiekia nei 100 eurų.

⁴³Darbo mokesčių Europos Sąjungoje lyginamoji analizė: tarifai, tendencijos, perspektyvos // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-01-12]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/1551.

⁴⁴Darbo mokesčių Europos Sąjungoje lyginamoji analizė: tarifai, tendencijos, perspektyvos. Ten pat.

Trečioje vietoje pagal mokestinių pajamų surinkimo dydį yra pajamos iš akcizo mokesčio. Akcizas – tai vienas iš netiesioginių mokesčių. Panašiai kaip ir pridėtinės vertės mokestis, akcizas didina prekių kainas galutiniams jų vartotojams. Vyriausybei didinant akcizo mokestį, brangsta akcizinės prekės. Jei akcizais būtų apmokestinamos prekės, be kurių žmogus gali apsieiti, visuomenė mažintų šių gaminių vartojimą. Dėl didelių akcizų tarifų kenčia tikrieji šio mokesčio mokėtojai – vartotojai. Tačiau nepaisant nieko, šis mokestis atskiroms prekėms didėja ir be jokio ekonominio pagrindimo. O tai skatina šešėlinę ekonomiką ir nesąžiningą konkurenciją.

Lietuvos laisvosios rinkos institutas 2006 m. vasario 14 d. išplatino 16 Europos nevyriausybinių organizacijų pasirašytą peticiją dėl akcizų mokesčio politikos Europos Sąjungoje. Peticija įteikta atsakingoms ES institucijoms ir nacionalinėms vyriausybėms. Joje pažymima, kad „akcizo mokestis pats savaime kelia rimtų neigiamų padarinių: vartotojai renka pigesnius ir prastesnės kokybės pakaitalus, akcizų administravimas yra brangus, susidarę kainų skirtumai kursto kontrabandą, o dėl akcizų išaugusios kainos skaudžiausiai atsiliepia mažiausias pajamas gaunantiems vartotojams“⁴⁵.

Iš pelno mokesčio surenkamos valstybės pajamos, palyginti su anksčiau išvardintais mokesčiais, nėra labai didelės. Tačiau nors ir ženkliai buvo sumažintas šio mokesčio tarifas, pajamos iš šio mokesčio surinkimo didėja kiekvienais metais. Dėl šio mokesčio dydžio kyla daug diskusijų, kadangi aukštesni pelno mokesčiai šalyje neskatina investicijų. Tai tiesioginis mokestis, kuris sumažina mokėtojo vartojimą tiek, kiek jis sumoka šio mokesčio, nes apmokestinamos pajamos⁴⁶.

2 lentelė. Tiesioginių užsienio investicijų padidėjimas Lietuvoje 2002-2006 metais

Rodiklis	Metai				
	2002	2003	2004	2005	2006
Tiesioginių užsienio investicijų padidėjimas (%)	14	24	4	18	20

2002 metais buvo sumažintas pelno mokesčio tarifas nuo 24 % iki 13, 15 % ir panaikintos investicijoms taikytos lengvatės. Tačiau Statistikos departamento duomenimis⁴⁷, tiesioginės užsienio investicijos 2002-2006 metais nuolat augo (žr. 2 lentelę), tam įtakos neturėjo

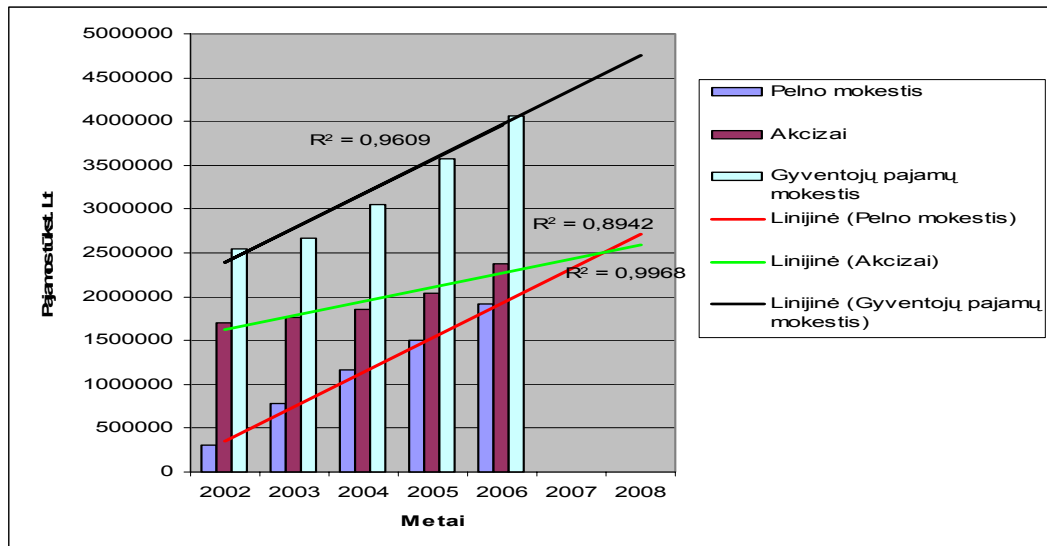
⁴⁵Peticija dėl akcizų mokesčio politikos Europos Sąjungoje // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2006. [Internete] [Žiūrėta 2007-02-30]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/peticija_del_akcizu_mokescio_politikos_europos_sajungoje/3176.

⁴⁶Rimas J. Vietiniai mokesčiai. Kaunas: Technologija. 2000. P. 18.

⁴⁷Tiesioginės užsienio investicijos // Statistikos departamentas. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2006-03-19]. Prieiga per internetą: <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1563>.

netgi investicijų lengvatų panaikinimas. Tikėtina, kad užsieniečius investuoti Lietuvoje paskatino būtent pelno mokesčio tarifo sumažinimas.

Analizuojamais 2002-2006 metais keitėsi akcizo, pelno ir gyventojų pajamų mokesčių tarifai. Pridėtinės vertės mokesčio tarifas šiuo laikotarpiu nesikeitė. Tikslinga paanalizuoti, kokią įtaką pajamų iš mokesčių surinkimui į biudžetą turi tarifų mažinimas arba didinimas.

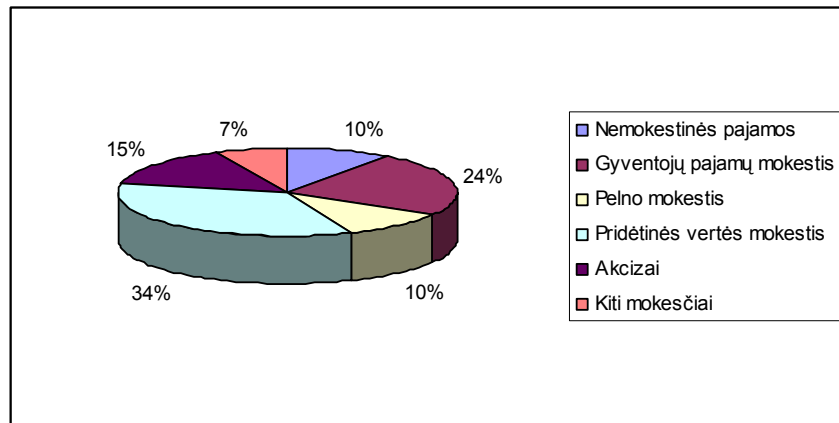
3 pav. Pajamų iš gyventojų pajamų, pelno ir akcizo mokesčių surinkimo prognozė 2007-2008 metams

Atlikus prognozę, pasinaudojant Tiesinio trendo funkcija (žr. 3 pav.), matyti, kad pajamos į valdžios biudžetą iš gyventojų pajamų, pelno ir akcizo mokesčių 2007-2008 metais didės. Tačiau tikėtina, kad pajamų surinkimas iš pelno mokesčio per artimiausius dvejus metus viršys pajamas, gaunamas iš akcizų. Tokiu būdu pajamos iš pelno mokesčio būtų trečioje vietoje pagal pajamų surinkimo dydį į biudžetą, o pajamos iš akcizų – ketvirtoje.

Darbe analizuojamais 2002-2006 metais buvo sumažinti pelno ir gyventojų pajamų mokesčio tarifai, ir nepaisant to, pajamų surinkimas į biudžetą iš šių mokesčių sparčiai auga. Viena iš priežasčių, galinčių turėti įtakos tokiems procesams gali būti ta, kad Lietuvoje egzistuojant šešėlinei ekonomikai, mokesčių tarifų mažinimas verčia verslininkus susimąstyti ir „išlysti“ iš pogrindžio bei pradėti dirbti taip, kaip numato Lietuvos Respublikos įstatymai.

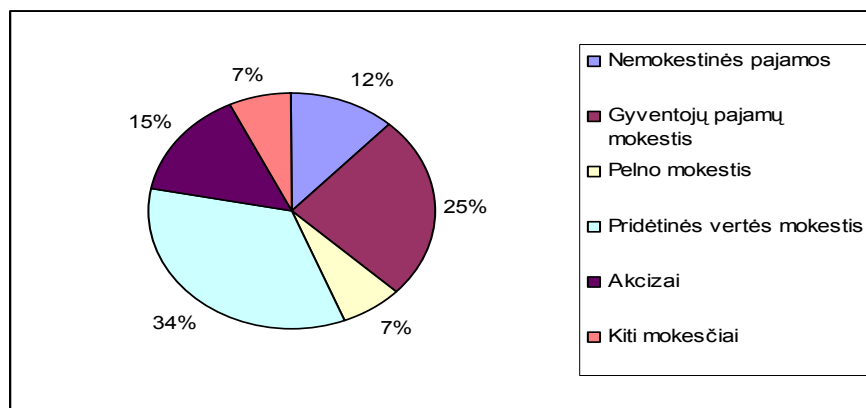
Akcizo mokesčio tarifai 2002-2006 metais buvo didinami visoms akcizais apmokestinamoms prekėms. Tačiau pajamų iš šio mokesčio surinkimas į valdžios biudžetą auga ne taip sparčiai. Nors nuo 2007 metų kovo 1 d. padidinti akcizo tarifai, mažai tikėtina, kad pajamos iš akcizų per artimiausius kelerius metus savo dydžiu pasieks biudžeto pajamas, surenkamas iš gyventojų pajamų mokesčio, nes šių pajamų procentinė dalis bendrose valdžios biudžeto pajamose ženkliai didesnė (žr. 4 pav.). Tačiau tikėtina, kad nors ir akcizo tarifai didėjo

nuo 2007 metų kovo 1 d., pajamų surinkimas iš šio mokesčio 2007-2008 metais neaugs taip sparčiai, kaip pajamos iš pelno mokesčio (žr. 3 pav.). Tai rodo ir Tiesinio trendo funkcijos Determinacijos koeficientas, kurio reikšmė 0,8942 (žr. 3 pav.). Šis rodiklis reiškia, kad Tiesinio trendo funkcija išreikšta procentais yra 89 proc. tikslumo. Tikimybė, kad pajamos iš akcizų didės yra mažesnė nei 100 proc. Tuo tarpu pelno ir gyventojų pajamų mokesčių šis koeficientas beveik lygus 1. Tai reiškia, kad šių rodiklių Tiesinio trendo funkcija yra 100 proc. tikslumo.

4 pav. Valdžios biudžeto pajamų struktūra vidutiniškai 2002-2006 metais

Palyginimui, kokia vidutiniškai buvo valdžios biudžeto pajamų struktūra 2002-2005 metais, pateiksime 2006 metais atliktus paskaičiavimus (žr. 5 pav.).

5 pav. Valdžios biudžeto pajamų struktūra vidutiniškai 2002-2005 metais

Lyginant 2006 metais atlikto tyrimo duomenis⁴⁸ su 2007 metais atliktais paskaičiavimais, valdžios biudžeto struktūra pasikeitė. Abiejų tyrimų duomenimis, pajamų iš pridėtinės vertės mokesčio dalis biudžete nepasikeitė ir sudarė 34 proc. Taip pat nesikeitė ir pajamų iš akcizų dalis valdžios biudžete. Jos sudarė 15 proc. visų biudžeto pajamų. Pajamos iš

⁴⁸Mažulienė A. Akcizai, jų reikšmė bei įtaka nacionalinio biudžeto pajamoms. Bakalauro baigiamasis darbas: soc. mokslai: ekonomika. Šiaulių universitetas. 2006. P. 45.

kitų mokesčių abiejų tyrimų duomenimis taip pat nekito ir jų dalis valdžios biudžete vidutiniškai analizuojamais metais sudarė 7 proc.

Biudžeto pajamų dalis iš gyventojų pajamų mokesčio sumažėjo 1 proc., nemokestinės biudžeto pajamos sumažėjo 2 proc. Tuo tarpu pajamų dalis iš pelno mokesčio padidėjo 3 proc. Tai tik patvirtina anksčiau šio darbo dalyje pateiktus teiginius, kad pajamų surinkimas iš pelno mokesčio sparčiai auga kiekvienais metais ir savo dydžiu gali pralenkti pajamų surinkimą iš akcizų. Tam jokios įtakos nedaro sumažintas šio mokesčio tarifas. Atvirkščiai, tarifo mažinimas įtakojo didesnę pajamų surinkimą į biudžetą. Tam įtakos be abejonės galėjo turėti ir ekonomikos augimas. Tačiau tikėtina, kad taip atsitiko ir dėl to, kad sumažinus pelno mokesčio tarifą, įmonės, kurios nedeklaruodavo visų savo pajamų, pradėjo sąžiningai deklaruoti pajamas ir mokėti mokesčius į biudžetą. Tuo tarpu didinamas akcizo mokesčio tarifas negarantuoja spartaus pajamų iš mokesčio augimo valdžios biudžete. Didesnę pajamų iš šio mokesčio surinkimą į biudžetą lemia didesnis akcizinių prekių vartojimas. Tačiau tarifo didinimas neskatina lįsti iš „šešelio“. O tai neigiamai veikia pajamų surinkimą į valdžios biudžetą.

Apibendrinant galima teigti, kad akcizo mokestis yra vienas iš pagrindinių mokesčių, iš kurių surenkama didžioji dalis valdžios biudžeto pajamų. Tačiau šio mokesčio tarifo didinimai pajamų surinkimą, lyginant su pajamomis iš kitų mokesčių, padidina neženkliai. Tai reiškia, kad didėjant tarifui, didėja akcizais apmokestinamų prekių kainos ir tokia situacija rinkoje pasinaudoja šešėlinio verslo atstovai. Realizuodami kontrabandos būdu į Lietuvą atgabentas prekes, jie į biudžetą nemoka jokių mokesčių. Tačiau galima teigti, kad mokesčių tarifų mažinimas nereiškia pajamų į biudžetą surinkimo mažėjimo. Atvirkščiai, mokesčių tarifų mažinimas skatina neregistruotas įmones ir veiklas bei mokesčių nemokančias įmones legalizuotis. Tokiu būdu valdžios biudžetas gauna didesnes mokestines įplaukas.

2.2. Akcizo mokesčio taikymo ypatumai

Akcizo mokesčiu daugelyje užsienio valstybių yra apmokestinamos kai kurios prekės, kurios turi neelastingą paklausą. Tai reiškia, kad didėjant prekės kainai, jos paklause keičiasi mažai arba visai nesikeičia⁴⁹. Akcizo mokesčiu siekiama ne tik papildyti valdžios biudžetą, bet ir apriboti kai kurių prekių vartojimą. Praktiškai visose šalyse akcizo mokesčiu apmokestinamas kuras, tabakas ir alkoholis.

⁴⁹Mikroekonomika. Ats. red. V. Snieška, G. Startienė. Kaunas: Technologija. 2003. P. 53.

Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymas⁵⁰ nustato prekių, kurios yra akcizų objektas, apmokestinimą akcizais, kontrolės ir gabenimo ypatumus. Vadovaujantis šiuo įstatymu akcizų objektai yra:

- ✚ etilo alkoholis ir alkoholiniai gėrimai,
- ✚ apdorotas tabakas,
- ✚ energetiniai produktai,

Pirmajai akcizų objekto grupei priskiriamas etilo alkoholis, alus, vynas, kiti fermentuoti gėrimai ir tarpiniai produktai. Akcizo mokestis skaičiuojamas nuo faktinės alkoholio koncentracijos produkte. Mokesčio sumos apskaičiavimo metodika komentuojama Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymo komentare⁵¹.

Apdorotas tabakas išskiriamas į cigaretes, cigarus ir cigariles, rūkomą tabaką. Energetiniams produktams priskiriami variklių benzinas, žibalas, gazoliai, skystas kuras ir kiti įstatyme numatyti produktai.

K. Levišauskaitė ir G. Rūškys akcizo mokesčio mokėtojus apibūdina kaip „nurodytų prekių gamintojai ir importuotojai – fiziniai ir juridiniai asmenys, tačiau realiai šį mokestį gamintojai ir importuotojai perkelia šių prekių pirkėjams“⁵². Šis apibrėžimas tiksliau nusako tikrą akcizo mokesčio mokėtoją, nes akcizinių prekių savininkai, kurie turi teisę tokius sandėlius steigti, juose įstatymo nustatyta tvarka gali laikyti, gaminti, perdirbti, maišyti, saugoti, taip pat į juos atgabenti ar iš jų išgabenti prekes, kurioms taikomas akcizų mokėjimo laikino atidėjimo režimas⁵³.

Akcizo mokesčio objektų apmokestinimo vienetas yra tūrinė alkoholio koncentracija litre gėrimo procentais, produkto tona, hektolitras, litras, megavatvalandė, kilogramas, vienetas. Mokesčio tarifas yra fiksuoto dydžio ir nustatomas absoliučia suma natūriniam vienetui. Cigaretėms nuo 2002 metų pradėtas taikyti dar ir vertybinis elementas, išreikštas procentais nuo maksimalios cigarečių mažmeninės kainos. Akcizo mokesčio tarifas yra mišrus, nes prekės apmokestinamos ne tik absoliučia suma, bet ir procentais nuo apmokestinamosios objekto vertės (cigaretės).

Akcizų mokesčio įstatyme⁵⁴ taip pat reglamentuojami atvejai, kai akcizų objektai neapmokestinami, nors kitomis sąlygomis tos pačios prekės, tokios kaip alkoholis, kuras,

⁵⁰Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm.

⁵¹Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymo komentaras // Valstybinė mokesčių inspekcija. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId=1003739>.

⁵²Levišauskaitė K., Rūškys G. Valstybės finansai. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2003. P. 94.

⁵³Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm.

⁵⁴Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymas. Ten pat.

tabakas, akcizais apmokestinamos. Jei už tokias prekes akcizai jau sumokėti, jie gali būti gražinami vyriausybės nustatyta tvarka.

Akcizų mokestinis laikotarpis yra kalendorinis mėnuo, kuriam pasibaigus, per nustatytą dienų skaičių mokėtojas privalo Teritorinei mokesčių inspekcijai pateikti akcizų deklaraciją ir jos priedus. Mokestis sumokamas iki deklaracijos pateikimo termino pabaigos. Akcizais apmokestinamų prekių mokėtina akcizų suma apskaičiuojama taikant akcizų tarifus, galiojusius prievolės atsiradimo dieną. Akcizų sumokėjimą kontroliuoja Lietuvos Respublikos Valstybinė mokesčių inspekcija ir teritorinės muitinės⁵⁵.

Akcizas yra netiesioginis mokestis, kuriuo apmokestinamas ne tiesiogiai pats vartotojas, o vartojamasis produktas. Jį pirkdamas, vartotojas netiesiogiai sumoka ir mokestį, nes mokesčio suma įtraukiama į prekės kainą. Į valstybės biudžetą akcizo mokestį moka prekių gamintojai ir importuotojai – juridiniai ir fiziniai asmenys, bei juridinio asmens teisių neturinčios įmonės. Akcizo mokesčio tarifai Lietuvos sąlygomis yra kintami ir verslo žmonėms būtina sekti šių tarifų pasikeitimus.

2.2.1. Akcizų tarifai ir jų kaita

Apmokestinant produktus akcizo mokesčiu svarbus vaidmuo tenka taikomam tarifui mokesčio sumai apskaičiuoti. Akcizo mokesčio suma yra įskaičiuojama į prekės kainą. Apmokestinant šiuo mokesčiu kurą, didėja ne tik degalų, tačiau ir kitų prekių bei paslaugų kainos. Tarifų kaita šio mokesčio administravimą daro sudėtingu, dėl didėjančio mokesčio įmonės negali planuoti savo pajamų ir pelno.

Akcizų tarifai kai kurioms akcizais apmokestinamoms prekėms pastaraisiais metais Lietuvoje buvo didinami net po keletą kartų per metus (3 priedas). Lietuvai stojant į Europos Sąjungą buvo iškelti reikalavimai suvienodinti akcizų tarifus su Europos Sąjungos šalyse taikomais akcizų tarifais. Europos Sąjungoje taikomi privalomi akcizai trims prekių grupėms – tabakui, degalams ir alkoholiui. Jiems nustatyti minimalūs akcizai yra kur kas didesni, nei dabar taikomi Lietuvoje, taigi Lietuva neišvengiamai turės juos padidinti. Lietuva išsipareigojo pasiekti minimalius akcizo mokesčio lygius iki 2013 metų sausio 1 d., palaipsniui kasmet didindama šio mokesčio tarifus atskiroms prekių grupėms⁵⁶.

Akcizų tarifai tabako gaminiams 2002-2006 metais didėjo net penkis kartus (3 priedas). Tačiau nustatytos minimalios šio mokesčio ribos dar nepasiekė. Europos Sąjungos

⁵⁵Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm.

⁵⁶Akcizų suderinimo su ES teisės aktais fiskaliniai aspektai // Lietuvos Respublikos Finansų ministerija. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-12]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/finmin/index.jsp>.

direktyvos numato minimalų akcizo už cigaretes tarifą – 57 % populiariausių cigarečių vidutinės mažmeninės kainos. Be to, direktyvoje numatyta, kad nuo 2006 m. liepos 1 d. turėjo būti padidintas iki 64 eurų (221 lito) už 1000 cigarečių. Šiuo metu Lietuvoje cigaretėms taikomi tarifai yra žymiai mažesni – 47,5 Lt už 1000 cigarečių fiksuotas tarifo dydis ir 15 % nuo maksimalios cigarečių mažmeninės kainos (vertybinis elementas). Vadinasi, akcizų tarifai dar bus didinami ne vieną kartą kol pasieks nustatytas minimalias ribas. Lietuva yra išsiderėjusi pereinamąjį laikotarpį iki 2009 m. gruodžio 31 d. visiems akcizo už cigaretes tarifo reikalavimams įgyvendinti. Finansų ministerija parengė preliminarų akcizų tarifų didinimo grafiką⁵⁷.

Atsižvelgiant į Europos Sąjungos numatytus minimalius akcizo tarifus cigarams ir cigarilėms - 11 eurų už kilogramą, rūkomajam tabakui - 32 eurai už kilogramą, Lietuvoje nuo 2004 m. gegužės 1 d. buvo padidinti akcizų tarifai už šiuos tabako gaminius iki nustatytų minimalių normų, t. y. cigarams ir cigarilėms - 38 litai (11 eurų) už kilogramą, rūkomajam tabakui - 111 litų (32 eurai) už kilogramą.

Degalų apmokestinimas akcizo mokesčiu taip pat yra reglamentuojamas Europos Sąjungos teisiniais aktais. Šiems produktams yra nustatyti minimalūs akcizo tarifai. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Tarybos direktyvoje 2004/74/EB Lietuvos Respublikai suteikti pereinamieji laikotarpiai minimaliems variklių benzino ir gazolino akcizų tarifams pasiekti. Šioje direktyvoje numatyta, kad Lietuvos Respublika iki 2013 metų turi palaipsniui didinti akcizų tarifus minėtiems produktams, kad nustatytais terminais pasiektų nustatytus tarifus. 2004 metais akcizo tarifas buvo padidintas visoms kuro rūšims, tačiau minimalių Europos Sąjungos nustatytų šio mokesčio ribų dar nepasiekė⁵⁸.

Akcizų tarifų didinimo galima sakyti išvengė alkoholinių gėrimų gamintojai ir importuotojai, nes šioms prekėms akcizo mokesčio didinimo ir minimalių ribų Europos Sąjunga nenumato, išskyrus tai, kad nuo 2004 m. gegužės 1 d. midaus trauktinėms taikomas akcizų tarifas suvienodintas su etilo alkoholiui taikomu akcizo tarifu ir padidintas iki 3200 litų už gryną etilo alkoholio hektolitą. Nevaržoma jokių apribojimų, Lietuvos Vyriausybė nuo 2004 metų sausio 1 d. sumažino akcizo tarifus alkoholiniams gėrimams, kurių faktinė tūrinė alkoholio koncentracija yra ne didesnė kaip 22 % (3 priedas).

Akcizų tarifų didinimas daro neigiamą įtaką šalies ekonomikai. Didėja kainos, keičiasi vartotojų prioritetai, didėja šio mokesčio našta gyventojams. Kainų skirtumas Lietuvoje ir kaimyninėse Rytų valstybėse skatina kontrabandą, dėl kurios biudžetas netenka nesumokėtos šio

⁵⁷Akcizų suderinimo su ES teisės aktais fiskaliniai aspektai // Lietuvos Respublikos Finansų ministerija. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-12]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/finmin/index.jsp>.

⁵⁸Lietuvos mokesčių sistema. Akcizai // LR Finansų ministerija. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-12]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/finmin/content/document.jsp?doclocator=web%2Fstotisinf.nsf%2F0%2FC799CEB47C9DB55DC1256D1E00588C77>.

mokesčio sumos. „Lietuvos valdžios atstovai turėtų visomis įmanomomis priemonėmis ginti nacionalinius interesus ir kreiptis į Europos Sąjungos institucijas bei kitas valstybes nares su siūlymu peržiūrėti akcizų politiką. Akcizų mažinimas yra Lietuvos ir ES galioje esanti priemonė, kuri palengvintų Lietuvos gyventojus ir įmones užgriuvusią brangstančių degalų našta“ – teigia Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertai⁵⁹.

2.3. Akcizo mokesčio reikšmė bei įtaka valdžios biudžeto pajamoms

Akcizo mokestis, istoriškai taikytas kaip mokestis prabangos prekėms, šiandien tapo fiskaliniu įrankiu valdžios rankose. Tarifai didinami siekiant surinkti daugiau pajamų į valdžios biudžetą, neatsižvelgiant į šalies ekonomikos raidą. Apmokestinimas akcizais neskatina taupymo, racionalaus išteklių naudojimo ir nepanaikina įpročių, kuriems norima tokiu būdu užkirsti kelią. Savo bakalauro darbe M. Kavaliauskaitė, apie akcizus rašo kaip apie žmonių nemėgstamus mokesčius, kurie padidina kainas. Anglai akcizus vadino tiesiog „olandiškais velniais“, nes jie buvo labai įsigalinę Olandijoje, iš kurios persimetė į Angliją o vėliau pasklido ir po visą pasaulį (J. Bučas, 1935)⁶⁰.

Dėl padidėjusių kainų šalies gyventojai priversti mažinti pabrangusių prekių vartojimą arba vartoti prastesnės kokybės ir pigesnes tos rūšies prekes. Pakilusios kainos akcizais apmokestinamiems produktams sumažina pirkėjų išgales vartoti kitas prekes ir paslaugas. Kaip pavyzdį galima pateikti eilinio šalies gyventojų situaciją, kai jis priverstas į darbo vietą vykti automobiliu ar visuomenine transporto priemone. Akcizo didinimas pakelia kuro kainas, tokiu atveju padidėja kelionės išlaidos į darbą. Jei žmogus gauna fiksuotą atlyginimą, jis yra priverstas riboti kasdienes savo išlaidas, kurias šiuo atveju gali sudaryti kelionės ir pietums skirtos išlaidos. Padidėjus kelionės kaštams, o darbo užmokesčiui nekintant, žmogus bus priverstas mažinti pietums skirtas lėšas. Tačiau didėjant kuro kainoms didėja ir kitų prekių bei paslaugų kainos, tokiu atveju maitinimo įstaigos taip pat padidins kainas, dar labiau sumažindamos to žmogaus vartojimo galimybes.

Kadangi akcizo mokestis yra netiesioginis, visa jo našta tenka prekių vartotojams. Brangstančios akcizinės prekės – visų pirma smūgis vartotojams. Kainų kilimas verčia gyventojus mažinti tokių prekių vartojimą arba ieškoti būdų tas prekes įsigyti pigiau.

⁵⁹Lietuvos valdžia turi ir galimybių, ir svarių priežasčių siūlyti ES mažinti akcizus // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2005. [Internete] [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/spaudai/pranesimai_spaudai/lietuvos_valdzia_turi_ir_galimybiu_ir_svarių_priezasciu_siulyti_es_mazinti_akcizus/1237.

⁶⁰Kavaliauskaitė M. Akcizų vaidmens kaita Lietuvos mokesčių sistemos raidoje. Magistro darbas: soc. mokslai: ekonomika. Šiaulių universitetas. 2003. P. 29.

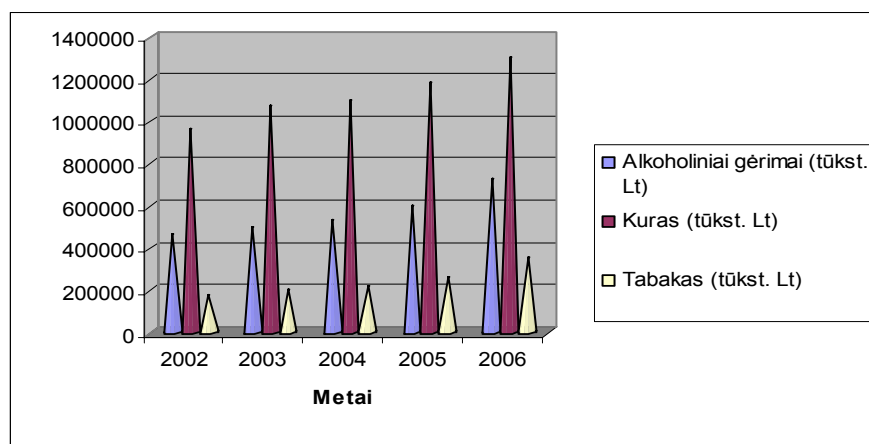
„Grandinine reakcija poveikis perduodamas visoms įmonėms, nes sumažėjusi vartotojų perkamoji galia keičia jų vartojimo prioritetus, apimtis, taigi ir įmonių finansinius rezultatus“⁶¹.

Vartotojų perkamosios galios sumažėjimą pirmiausiai pajunta prekybininkai. Iš komercinės veiklos gaunamų pajamų sumažėjimas neigiamai veikia įmonių finansus. Jie nebepajėgia laiku atsiskaityti su tiekėjais, vykdyti kitų finansinių įsipareigojimų. Prekybos apimčių sumažėjimas verčia įmonių savininkus mažinti darbo jėgos sąnaudas, kartais imtis ir nelegalios veiklos, nuslepiančios deklarotinas pajamas. Tokios situacijos rinkoje pasekmės tiesiogiai įtakoja mokesčių pajamų surinkimą į valdžios biudžetą.

Ekonomiškai nepagrįstas akcizų tarifų didinimas neigiamai veikia visuomenės gyvenimą, ribodamas ne tik vartojimą, bet ir taupymą, investicijas. Pasak Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekonomisto G. Kadziausko, dideli akcizai labiausiai paveikia skurdžiausiai gyvenančią visuomenės dalį. Akcizais apmokestinamus produktus dažnas vartotojas vartoja kasdien ir dėl aukštų jų kainų jis priverstas rinktis pigesnę ir žalingesnę produktą. Kiti LLRI ekspertai teigia, kad akcizas Lietuvoje tapo paprasta biudžeto surinkimo priemone ir praranda „teisingo“ mokesčio aureolę⁶².

2.4. Pajamų iš akcizo mokesčio struktūros analizė

Šioje darbo dalyje bandysime nustatyti, ar pasiteisina akcizo tarifo didinimas, siekiant surinkti daugiau pajamų į biudžetą, ir kokią įtaką tai daro atskirų prekių realizacijos apimtims.

6 pav. Pajamų iš akcizo mokesčio surinkimas Lietuvoje 2002-2006 metais pagal prekių grupes

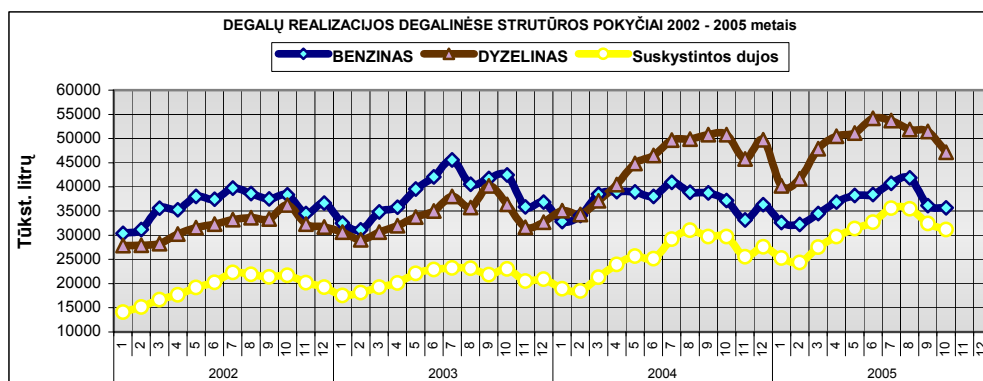
⁶¹Gesaitienė A. Akcizo mokesčio struktūrinė analizė ir jo įtaka rinkos dalyviams bei nacionaliniam biudžetui. Bakalauro baigiamasis darbas: soc. mokslai: ekonomika. Šiaulių universitetas. 2003. P. 16.

⁶²E. Povilaitytė. Mažesni akcizai – kol kas tik svajonė, skelbia spauda // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: www.vz.lt/Newspaper/.

Analizuojant 6 paveiksle pateiktus duomenis, matyti, kad 2002-2006 metais pajamų surinkimas iš akcizo mokesčio augo pagal visas prekių grupes. Pastebimai didelė akcizo mokesčio pajamų dalis surenkama už kurą. Antroje vietoje pagal akcizo mokesčio surinkimą yra akcizai už alkoholinius gėrimus. Mažiausiai akcizų surenkama už tabako gaminius (žr. 6 pav.).

Didžiausias efektas yra gaunamas apmokestinant didesniais mokesčiais kurą, nes jo vartojimas šalyje ženkliai viršija kitų akcizais apmokestinamų prekių vartojimą. Tokią išvadą leidžia daryti Valstybinės mokesčių inspekcijos⁶³ (toliau VMI) metinėse ataskaitose pateikiami duomenys. Analizuojant juos, matyti, kad 2002-2006 metais daugiausia pajamų iš akcizų į valstybės biudžetą surinkta už kurą (benziną, gazolius, mazutą, suskystintas dujas automobilių transportui).

2002-2006 metais Lietuvoje akcizas visų rūšių kurui buvo didinamas 2004 metais (3 priedas). Tarifo didinimas šiems produktams pabrangino automobilinius degalus, kurių kainos auga ir dėl didėjančios pasaulinės naftos kainos. Degalų kainos didina gaminamos produkcijos bei teikiamų paslaugų kainas ir tuo pačiu mažina vartotojų galimybes vartoti daugiau bei ūkio subjektų pelną.

7 pav. Visų rūšių degalų kiekio, realizuoto degalinėse, palyginimas 2002-2005 metais

Šaltinis: VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga [Internete]. Valstybinė mokesčių inspekcija.

7 paveiksle pavaizduota visų rūšių degalų realizuotas kiekis degalinėse 2002-2005 metais. Akcizo tarifas visų rūšių kurui buvo didinamas 2004 metais (3 priedas), tačiau įtakos realizacijos apimčiai neturėjo. 2004 metais kuro realizacija degalinėse didesnė nei 2002-2003 metais (žr. 7 pav.).

Vadovaujanti 2006 metų VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga⁶⁴, 2006 m. didžiausią dalį (54,8 proc.) VMI ir muitinės į valstybės biudžetą surinktų akcizų sudarė akcizas už kurą (benziną, gazolius, mazutą, suskystintas naftos dujas, skirtas

⁶³VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId=20149>.

⁶⁴VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-07-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId=20149>.

naudoti automobilių transportui ir kt.) – 1 301 095 tūkst. litų – beveik 10 proc. daugiau nei 2005 metais. Akcizų tarifai 2006 m. nesikeitė ir buvo tokie patys kaip ir 2005 metais. Kaip teigiama VMI apžvalgoje, akcizų pajamų augimą nulėmė padidėję prekių, apmokestinamų akcizu, pardavimai.

Ankstesnių metų VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalgoje buvo teigiama, kad didėjančias kuro realizacijos apimtis įtakojo didesnės Lietuvos gyventojų ir įmonių pajamos. Būtent dėl šių priežasčių auga akcizo mokesčio surinkimas į valstybės biudžetą ir įgyvendinami suplanuoti pajamų surinkimo dydžiai. VMI metinėse ataskaitose nėra pateikta faktų, kiek nesurenkama akcizų dėl egzistuojančios nelegalios ir nusikalstamos veiklos. Tačiau tikėtina, kad akcizų tarifų didinimas ir noras išvengti šio mokesčio mokėjimo skatina verstis kontrabandinio kuro prekyba.

Pagal pajamų iš akcizų surinkimo dydį antroje vietoje yra gaunamos akcizų pajamos iš alkoholinių gėrimų realizacijos (žr. 6 pav.). Nors akcizų pajamos iš alkoholinių gėrimų augo kiekvienais analizuojamais 2002-2006 metais, VMI teigimu⁶⁵, kai kurių atskirų alkoholinių produktų realizacijos apimtys kito. Tam įtakos turėjo akcizo tarifo didinimas arba mažinimas kai kurioms alkoholinių gėrimų grupėms (3 priedas). 2002 metais nuo liepos 1 dienos buvo padidintas akcizo tarifas tarpiniams produktams, kurių faktinė tūrinė alkoholio koncentracija, išreikšta tūrio procentais, yra didesnė kaip 15 proc. tūrio. Jų realizacijos apimtys 2003 metais, lyginant su 2002, sumažėjo 25 %. Tačiau 2003 metais, lyginant su 2002, 31 % išaugo tarpinių produktų, kurių faktinė tūrinė alkoholio koncentracija, išreikšta tūrio procentais, yra ne didesnė kaip 15 proc. tūrio, taip pat 39 % išaugo fermentuotų gėrimų, kurių faktinė alkoholio koncentracija ne didesnė kaip 8,5 proc. tūrio, realizacija, nes tokiems produktams taikomas mažesnis akcizo tarifas ir tokių produktų kaina yra mažesnė.

Nuo 2004 metų sausio 1 dienos sumažinus akcizų tarifus tarpiniams produktams, kurių faktinė tūrinė alkoholio koncentracija, išreikšta tūrio procentais, yra didesnė kaip 15 proc. tūrio, jų realizacija išaugo beveik trigubai, o tarpinių produktų, kurių faktinė tūrinė alkoholio koncentracija, išreikšta tūrio procentais, yra ne didesnė kaip 15 proc. tūrio, nors ir buvo sumažintas akcizo tarifas, realizacija per 2004 metus sumažėjo 40 %. Tačiau 2004 metais nepadidėjus akcizo tarifui fermentuotiems gėrimams ir vynui, jų realizacija išaugo 50 %⁶⁶.

Analizuojant alkoholinių gėrimų realizaciją pagal atskiras alkoholinių gėrimų grupes⁶⁷, pastebima, kad 2005 metais labiausiai išaugo vynu realizacija. 2004 metais jo buvo realizuota

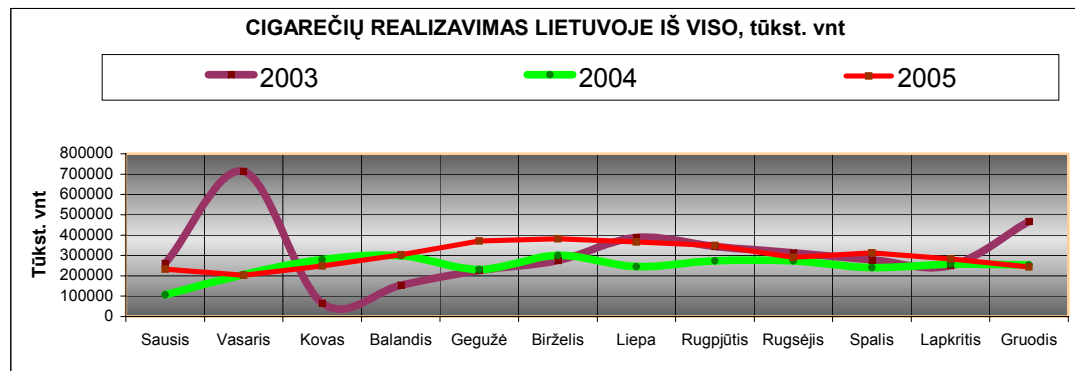
⁶⁵VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga. Ten pat.

⁶⁶VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-07-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId>.

⁶⁷VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-07-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId>.

205,4 tūkst. hektolitru, o 2005 metais – 342,8 tūkst. hektolitru, t.y. 66,8 % daugiau. 2005 metais akcizo tarifas alkoholiniams gėrimams nebuvo didinamas, todėl ryškių realizacijos kiekio pasikeitimų kitose alkoholinių gėrimų grupėse nebuvo. 2006 metais akcizo už etilo alkoholį ir alkoholinius gėrimus surinkta 125 307 tūkst. litų arba 21 proc. daugiau nei 2005 metais.

Akcizų tarifai tabako gaminiams analizuojamu 2002-2006 metų laikotarpiu keitėsi net penkis kartus (3 priedas). Iki 2004 metų gegužės 1 dienos apdorotam tabakui buvo taikomas bendras 30 litų už kilogramą produkto akcizo tarifas. Nuo 2004 metų gegužės 1 dienos buvo padidinti akcizo tarifai atskiroms gaminių grupėms – cigarams ir cigarilėms – 38 litai už kilogramą, rūkomajam tabakui – 111 litų už kilogramą. Kokią įtaką turėjo tarifo padidinimas šių produktų realizacijai bei akcizo mokesčio surinkimui nėra žinoma, nes VMI ataskaitose nėra pateikta duomenų apie šių produktų realizaciją ir neišskirta gautų akcizo pajamų dalis už šiuos produktus. Tačiau VMI ataskaitose akcentuojama cigarečių pardavimo apimtys ir akcizo tarifo didinimas šiai prekių grupei.

8 pav. Cigarečių realizavimas Lietuvoje iš viso tūkst. vnt. 2003-2005 metais

Šaltinis: VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga [Internet]. Valstybinė mokesčių inspekcija.

Akcizo tarifai cigaretėms 2002-2005 metais buvo didinami keturis kartus. Iki 2002 metų balandžio 1 d. akcizų tarifas cigaretėms buvo 32 Lt už tūkstantį cigarečių, nuo 2002 metų balandžio 1 d. padidėjo iki 36 Lt už 1000 cigarečių (fiksuotas tarifo dydis arba specifinis elementas). Nuo 2002 metų spalio 1 d. cigaretėms pradėtas taikyti kombinuotas akcizo tarifas – specifinis elementas – 30,2 Lt už 1000 cigarečių ir vertybinis elementas – 10 % nuo maksimalios mažmeninės kainos. Nuo 2003 metų kovo 1 d. specifinis elementas padidintas iki 42,6 lito už 1000 vienetų, o nuo 2004 sausio 1 d. specifinis elementas – 47,5 lito už 1000 vnt., vertybinis elementas – 15 % nuo maksimalios mažmeninės cigarečių kainos.

Akcizų pajamos iš tabako gaminių analizuojamu laikotarpiu kiekvienais metais didėjo (žr. 6 pav.) dėl akcizų tarifo didinimo cigaretėms ir apdorotam tabakui. Tačiau VMI

duomenimis⁶⁸, cigarečių realizacijos apimtys 2002-2005 metais mažėjo. Smarkiai didėjanti cigarečių realizacijos apimtis pastebima 2003 metų pradžioje iki vasario mėnesio (žr. 8 pav.).

Didėjimo tendencijai įtakos turėjo nuo 2003 metų kovo 1 d. ženkliai padidintas akcizo tarifas cigaretėms. VMI teigimu, prieš tarifo pasikeitimą pirkimai padidėja ir ženkliai sumažėja pradėjus taikyti naujus tarifus⁶⁹. Tai matyti 8 paveiksle. Cigarečių realizacijos apimtys, 2003 metais nuo kovo 1 d. padidinus akcizo tarifą, krinta žemyn ir po truputi pradeda didėti kiekvieną mėnesį. Sparčiau realizacijos apimtis ima didėti metų pabaigoje taip pat prieš akcizo tarifo didinimą cigaretėms nuo 2004 metų sausio 1 d.

2004 metais, padidinus akcizo tarifus, cigarečių realizacijos apimtys metų pradžioje pastebimai sumažėjo, lyginant su 2003 metų gruodžio mėnesiu. Palapsniui didėjanti realizacija nuo gegužės mėnesio pradeda svyruoti – mažėti ir vėl didėti, kol 2004 metų pabaigoje realizacijos apimtys kiekvieną mėnesį tampa panašios.

Akcizo tarifas tabako gaminiams 2005 metais nebuvo didinamas. Tačiau jau metų pradžioje pastebima didesnė cigarečių realizacija, lyginant su 2004 metų tuo pačiu laikotarpiu, ir panaši kaip ir 2003 metais, prieš padidinant akcizo tarifus cigaretėms.

2006 metais pajamos iš akcizų į valstybės biudžetą, lyginant su prieš tai buvusiais metais, didėjo. Akcizo už apdorotą tabaką surinkta 94 218 tūkst. litų arba 36 proc. daugiau nei 2005 metais.

Išanalizavus akcizais apmokestinamų prekių struktūrą ir įvertinus akcizo tarifų didinimo pasekmes, galima teigti, kad šio mokesčio tarifo didėjimas sumažina akcizais apmokestinamų prekių vartojimą ir tokiu atveju realizacijos apimtys mažėja, nors dėl didesnio tarifo pajamų iš akcizų į valstybės biudžetą surenkama daugiau. Mokesčio tarifo didinimas pakelia prekių ir paslaugų kainas. Vartotojai gali riboti pabrangusių prekių vartojimą arba ieškoti būdų, kaip ir kur įsigyti pigiau.

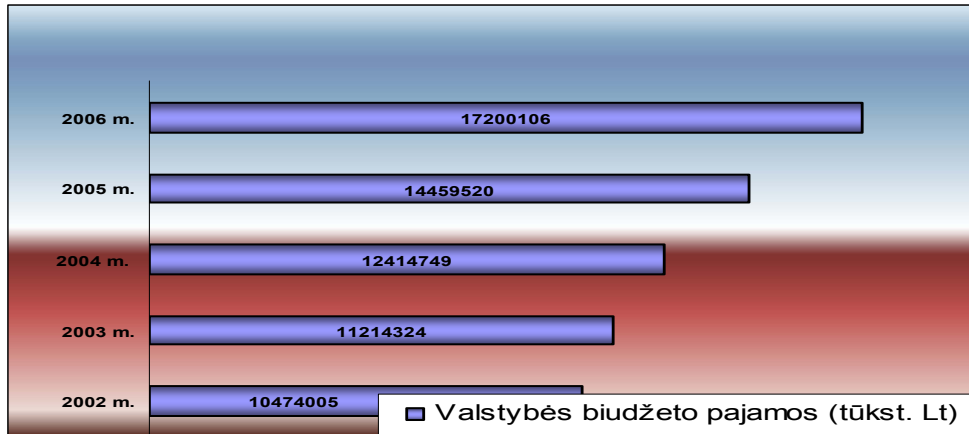
2.5. Pajamų iš akcizų pokyčiai valdžios biudžete

Išanalizavus akcizo tarifo didinimo pasekmes ir atskirų akcizais apmokestinamų prekių realizaciją, tikslinga išsamiau ištirti pajamų, gaunamų iš akcizo mokesčio ir valdžios biudžeto pajamų kitimą 2002-2006 metais. Tai leistų nustatyti, kaip tarifų didinimas bei kai kurių akcizais apmokestinamų produktų realizacijos mažėjimas veikia viso biudžeto pajamas bei pajamas, surenkamas iš akcizo mokesčio.

⁶⁸VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2006. Ten pat.

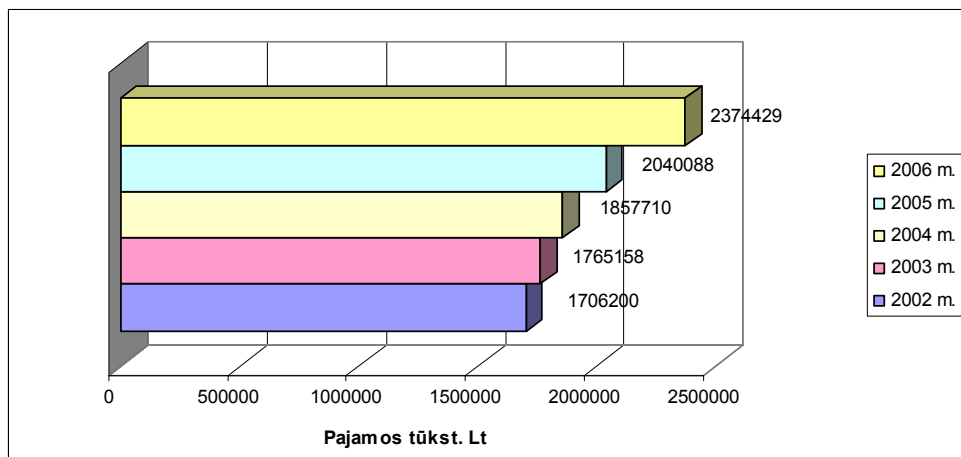
⁶⁹VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-07-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId>.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Finansų ministerijos duomenimis⁷⁰, 2002-2006 metais valdžios biudžeto pajamų surinkimo apimtys didėjo kiekvienais metais (žr. 9 pav.). Lyginant su analizuojamo laikotarpio baziniais, 2002 metais, valdžios biudžeto pajamos 2006 metais padidėjo beveik 7 mlrd. Lt (4 priedas [1]).

9 pav. Valdžios biudžeto pajamų surinkimas 2002-2006 metais

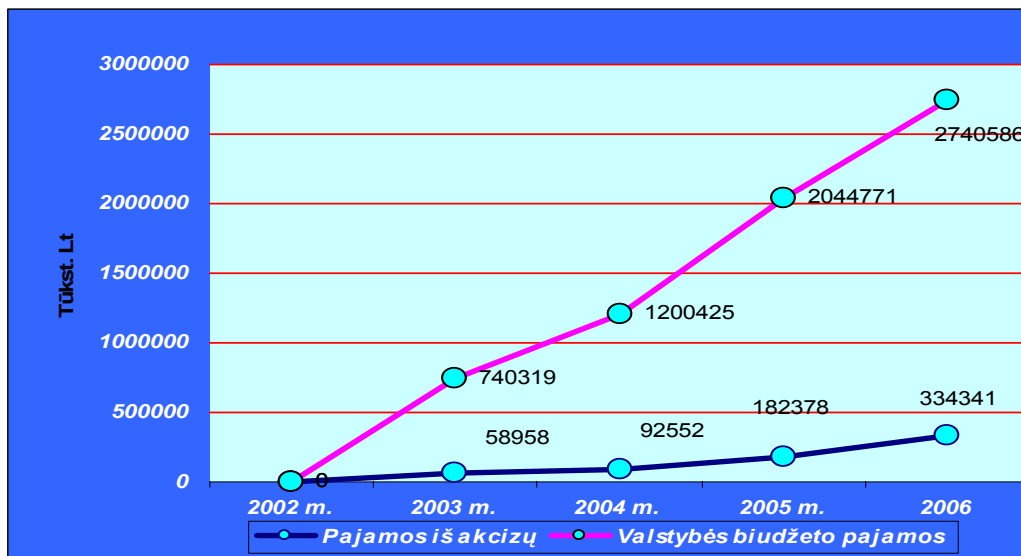
Įplaukos iš akcizų analizuojamu 2002-2006 metų laikotarpiu taip pat didėjo kiekvienais metais (žr. 10 pav.). Lyginant 2002 metų akcizo mokesčio pajamas su 2006 metais, pajamos į biudžetą iš akcizo mokesčio padidėjo 700 mln. Lt (4 priedas [1]). Pastebimai pajamos iš akcizo mokesčio išaugo 2006 metais.

10 pav. Pajamos iš akcizų 2002-2006 metais

Apskaičiavus valdžios biudžeto pajamų ir akcizo absoliučius padidėjimus (sumažėjimus) (4 priedas [2]), taikant statistinius rodiklių skaičiavimo metodus, matyti, kad pajamos didėjo kiekvienais metais, lyginant su prieš tai buvusių metų pajamomis (žr. 11 pav.).

⁷⁰Nacionalinis biudžetas // LR Finansų ministerija. 2006. [Internetė]. [Žiūrėta 2007-07-12]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/finmin/content/dokumentai.jsp?category=8671365C1D631DD6C2257123003900A5&pathid=8671365C1D631DD6C2257123003900A5>.

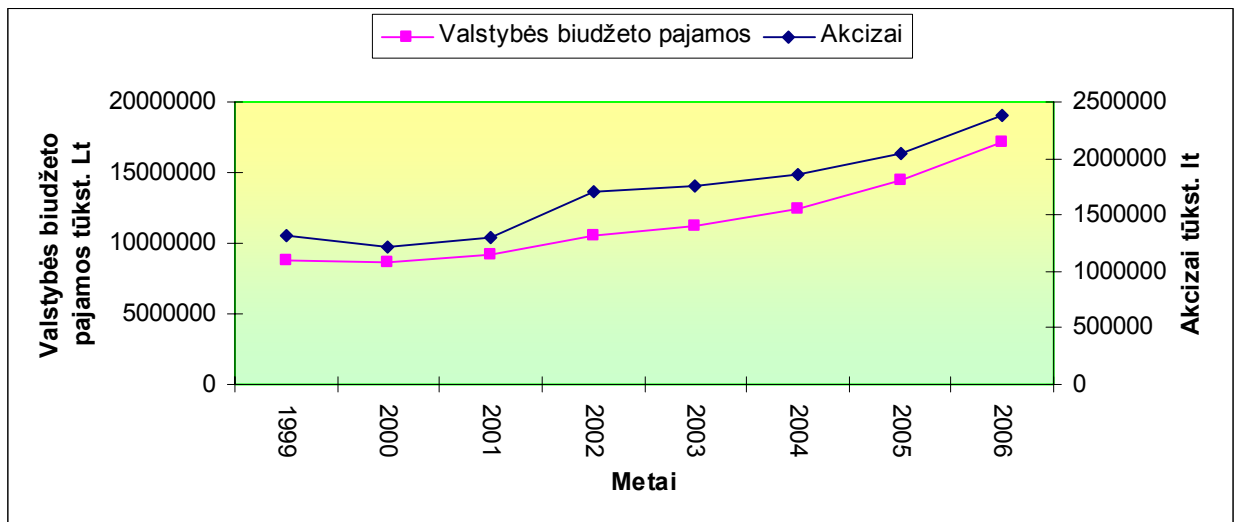
11 pav. Valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų absoliutiniai padidėjimai 2002-2006 metais

Valdžios biudžeto pajamų augimas analizuojamu laikotarpiu absoliučiomis reikšmėmis buvo žymiai didesnis nei akcizų. Tai akivaizdžiai matyti 11 paveiksle. Nors akcizai taip pat padidėjo kiekvienais aptariamais metais, tačiau mažesnėmis sumomis nei valdžios biudžeto pajamos. Šį skirtumą geriau atspindi apskaičiuotas vidutinis absoliutus padidėjimas (sumažėjimas) (4 priedas [2]). Nacionalinės pajamos 2002-2006 metais vidutiniškai padidėjo 1700 mln. Lt, o akcizai – 170 mln. Lt. 2006 metais atlikto tyrimo duomenimis⁷¹ šie rodikliai buvo mažesni. Valdžios biudžeto pajamos 2002-2005 metais vidutiniškai padidėjo 1300 mln. Lt, o akcizai – 100 mln. Lt. Toks pasikeitimas per vienerius metus įvyko todėl, kad 2006 metais ženkliai išaugo pajamos iš akcizų mokesčio ir bendros valdžios biudžeto pajamos. Tam įtakos turėjo pajamų iš akcizų didesnis surinkimas 2006 metais, nes akcizų tarifų nedidėjimas 2005 ir 2006 metais padidino akcizinių prekių realizacijos apimtį.

Nuo 2002 liepos 1 d. įsigaliojo naujos redakcijos Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymas⁷², kuriame nustatyti akcizais apmokestinami tik 3 prekių objektai (iki tol buvo 11): etilo alkoholis ir alkoholiniai gėrimai, apdorotas tabakas ir kuras. Tačiau akcizais apmokestinamų objektų sąrašo sumažinimas nedarė įtakos šio mokesčio pajamų surinkimui bei valdžios biudžeto pajamoms.

⁷¹Mažulienė A. Akcizai, jų reikšmė bei įtaka nacionalinio biudžeto pajamoms. Bakalauro baigiamasis darbas: soc. mokslai: ekonomika. Šiaulių universitetas. 2006. P. 38.

⁷²Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm.

12 pav. Valdžios biudžeto pajamos ir pajamos iš akcizų 1999-2006 metais

Lietuvos Respublikos Finansų ministerijos duomenimis⁷³, analizuojamų pajamų surinkimo apimtys iki 2002 metų buvo mažesnės nei 2002-2006 metais (žr. 12 pav.). Didesnį pajamų surinkimą 2002-2006 metais nulėmė padidinti akcizų tarifai⁷⁴. Nuo 2001 metų sausio 1 dienos buvo padidinti akcizų tarifai dyzeliniams degalams, nuo 2002 metų – tabakui. Įtakos neturėjo ir tai, kad pagal įsigaliojusį naujos redakcijos Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymą dalis iš akcizo gaunamų biudžeto pajamų skiriama Kaimo rėmimo programai, iš kurios žemdirbiams mokamos tikslinės kompensacijos už žemės ūkyje ir žuvininkystėje sunaudotus dyzelinius degalus. Kiekvienais metais iš biudžeto žemės ūkio subjektams gražinama nemaža dalis sumokėto akcizo.

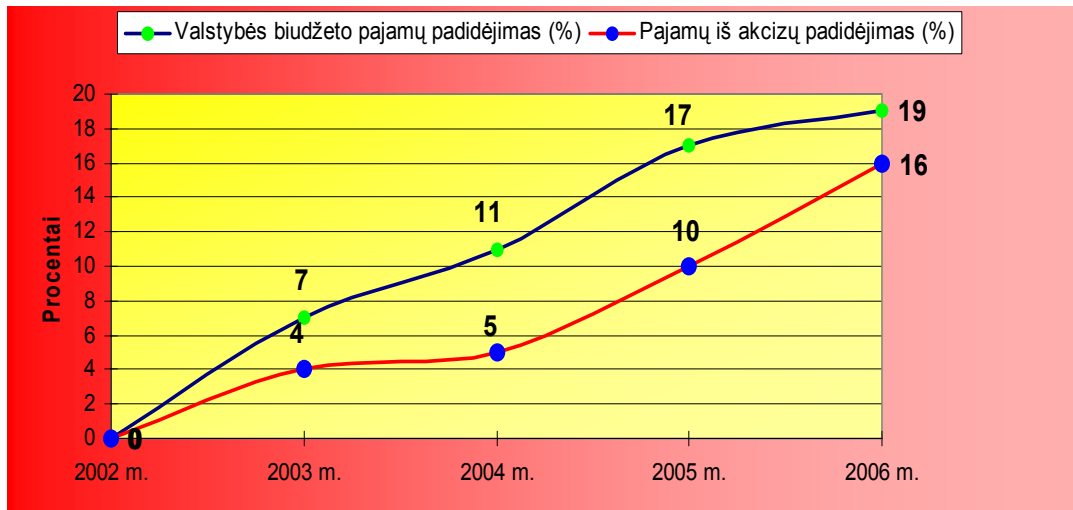
Analizuojamu 2002-2006 metų laikotarpiu valdžios biudžeto pajamos padidėdavo (4 priedas [3]) atitinkamai 7 %, 11 %, 17 %, 19 % kiekvienais metais (žr. 13 pav.), lyginant su praėjusiais metais. Pajamos iš akcizų padidėdavo mažesniais tempais (4 priedas [3]), tačiau kaip matyti iš 13 paveikslo, akcizų įplaukų padidėjimas 2005 metais buvo 10 %, o 2006 metais net 16 %. Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis⁷⁵, pagrindiniai veiksniai, turėję įtakos 2005 ir 2006 metų akcizo mokesčio surinkimui yra akcizais apmokestinamų objektų realizacijos augimas tais metais. Tuo tarpu 2004 metais pajamų padidėjimas, lyginant su 2003 metais buvo labai nedidelis. 2004 metais padidinus akcizo tarifus kurui ir tabako gaminiams, sumažėjo šių gaminių realizavimo apimtys Lietuvos vartotojams, o cigarečių akcizų tarifų didinimas ženkliai

⁷³Nacionalinis biudžetas // LR Finansų ministerija. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-12]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/finmin/content/dokumentai.jsp?category=8671365C1D631DD6C2257123003900A5&pathid=8671365C1D631DD6C2257123003900A5>.

⁷⁴VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId>.

⁷⁵VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId>.

sumažina parduodamų cigarečių kiekį. Nepaisant to, akcizų surinkimo planas buvo įvykdytas ir tam įtakos turėjo padidėjęs naftos produktų importas į Lietuvą, išaugusios alaus ir alkoholinių gėrimų realizacijos⁷⁶.

13 pav. Valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų procentiniai padidėjimai 2002-2006 metais

Valdžios biudžeto pajamų padidėjimui kiekvienais metais didžiausią įtaką darė mokestinių pajamų didėjimas. Kaip matyti iš 3 lentelėje pateiktų skaičiavimų, šios pajamos didėjo kiekvienais metais. Analizuojant mokestinių pajamų struktūrą, pastebimai 2003-2006 metais didėjo pajamos iš pelno mokesčio. Iš gyventojų pajamų mokesčio surenkamos pajamos didesniu tempu didėjo 2004 metais, lyginant su 2003 metais (žr. 3 lentelę). Pajamos iš pridėtinės vertės mokesčio akivaizdžiai didėjo tik 2005 metais, lyginant su praėjusiais metais. Panašus didėjimo tempas išliko ir 2006 metais. 2003 ir 2004 metais šių pajamų didėjimas buvo nežymus. Panašiai vienodu tempu analizuojamu laikotarpiu didėjo pajamos, gaunamos iš akcizų. 2006 metais matomas didžiausias šių pajamų didėjimas analizuojamu 2002-2006 metų laikotarpiu. Iš kitų mokesčių surenkamos valdžios biudžeto pajamos akivaizdžiai didėjo 2004 metais, tačiau 2005 metais jų buvo surinkta mažiau nei prieš tai buvusiais 2004 ir 2003 metais. 2006 metais šios pajamos išaugo 16 %. Tam įtakos galėjo turėti naujai įvestas socialinis mokestis (žr. 3 lentelę).

Vadovaujantis atliktais skaičiavimais, valdžios biudžeto pajamų surinkimui analizuojamu laikotarpiu mažiau įtakos turėjo kitos (nemokestinės) pajamos. Jų didėjimas 2003 metais iš viso buvo tik 103 %, o 2004, lyginant su 2003 metais, biudžeto pajamos iš kitų pajamų buvo mažesnės. Šių pajamų surinkimo didėjimas pastebimas 2005 metais. 2006 metais augimo tempas sumažėjo nuo 118 % iki 102 %, lyginant su praėjusiais metais.

⁷⁶VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId>.

3 lentelė. Visų valstybės biudžeto pajamų ir atskirų struktūrinių dalių didėjimo tempai 2002-2005 metais

Rodiklio pavadinimas	Metai				
	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Valstybės biudžeto pajamos	10474005	11214324	12414749	14459520	17200106
T _d (%)	-	107	111	117	119
Mokestinės pajamos	8976464	9668860	11086343	12899232	15605378
T _d (%)	-	108	115	116	121
Gyventojų pajamų mokestis	2547350	2666073	3054181	3566302	4059245
T _d (%)	-	105	115	117	114
Pelno mokestis	307698	784884	1168950	1507704	1924521
T _d (%)	-	255	149	129	128
Pridėtinės vertės mokestis	3809678	3822994	3930111	4841689	6152214
T _d (%)	-	100	103	123	127
Akcizai	1706200	1765158	1857710	2040088	2374429
T _d (%)	-	104	105	110	116
Kiti mokesčiai	620150	629751	1075391	943449	1094969
T _d (%)	-	102	171	88	116
Kitos pajamos	1497541	1545464	1328407	1560290	1594728
T _d (%)	-	103	86	118	102

T_d – didėjimo tempas.

Apibendrinant galima teigti, kad valdžios biudžeto pajamos kiekvienais metais vidutiniškai padidėdavo 14 %. Pajamos iš akcizų vidutiniškai kiekvienais metais padidėdavo 9 %. Valdžios biudžeto pajamos vidutiniškai didėjo didesniu tempu kiekvienais metais, nei pajamos, gaunamos iš akcizų. Tačiau pastovus pajamų iš akcizų augimas kiekvienais metais, valdžios biudžetą papildė didesnėmis pajamomis. Matant abiejų analizuojamų pajamų didėjimą kiekvienais metais, galima prognozuoti, kad tokia pajamų didėjimo tendencija išliks ir ateinančiais metais.

2.5.1. Valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų prognozė 2007-2008 metams

Išanalizavus valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų apimčių kitimo tendencijas 2002-2006 metais, galima atlikti šių rodiklių prognozę ateinančiais metais. Kadangi

analizuojamiems rodikliams būdingi pastovūs pokyčiai, prognozei nustatyti tikslinga naudoti Tiesinio trendo funkciją⁷⁷:

$$y_t = a_0 + a_1 t$$

kai: a_0, a_1 – lygties parametrai, apskaičiuojami mažiausių kvadratų būdu;

y_t – y faktorinę reikšmę įtakoiantis laiko parametras;

t – prognozuojami metai.

Lygties parametrai a_0 ir a_1 apskaičiuojami programos Microsoft Excell pagalba. a_0 ir a_1 reikšmes įsistačius į funkciją, gaunama tokia Tiesinio trendo funkcija:

$$\text{Valdžios biudžeto pajamų} - y_t = 8143321 + 1669740 t;$$

$$\text{Pajamų iš akcizų} - y_t = 1465301 + 161139 t.$$

Kadangi darbe yra analizuojamos praėjusių paskutinių penkerių metų valdžios biudžeto pajamos ir pajamos iš akcizų, tai prognozė skaičiuojama šeštiesiems metams. Tai:

$$\text{Valstybės biudžeto pajamų} - y_6 = 8143321 + 1669740 * 6;$$

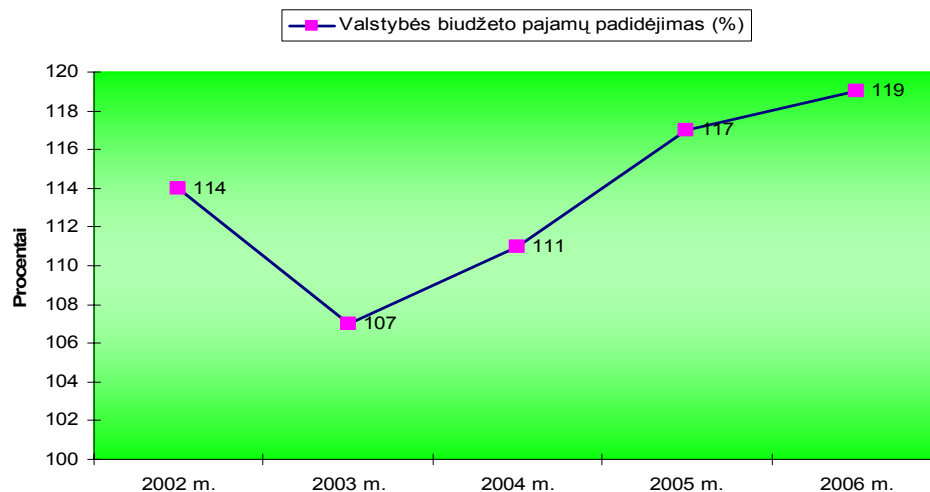
$$\text{Pajamų iš akcizų} - y_6 = 1465301 + 161139 * 6.$$

Atlikus skaičiavimus gauta, kad 2007 metais valdžios biudžeto pajamos turėtų būti 18161761 tūkst. Lt, o pajamos iš akcizų – 2432135 tūkst. Lt.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymu⁷⁸, 2007 metais planuojama surinkti 16127875 tūkst. Lt pajamų į valstybės biudžetą, neskaitant ES paramos. Kartu su savivaldybių biudžetais, planuojama į bendrą valdžios biudžetą surinkti 19082007 tūkst. Lt pajamų. Darbe apskaičiuota prognozė, kad 2007 metais valstybės biudžeto pajamos turėtų būti 18161761 tūkst. Lt. Tikėtina, kad biudžetas bus įvykdytas ir netgi viršytas planas. Darbe apskaičiuota reikšmė mažesnė už realiai planuojamas surinkti pajamas. Tam įtakos turėjo tai, kad prognozuojant Tiesinio trendo funkcijos metodu, prognozė atliekama naudojant praėjusių metų duomenis. 2002-2006 metais valdžios biudžeto pajamos augo skirtingai kiekvienais metais. Tai matyti ir 14 paveiksle.

⁷⁷Rimkevičienė A. Statistikos paskaitų konspektas. Šiaulių universitetas, Socialinių mokslų fakultetas. Šiauliai. 2003.

⁷⁸Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-07-09]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=267959.

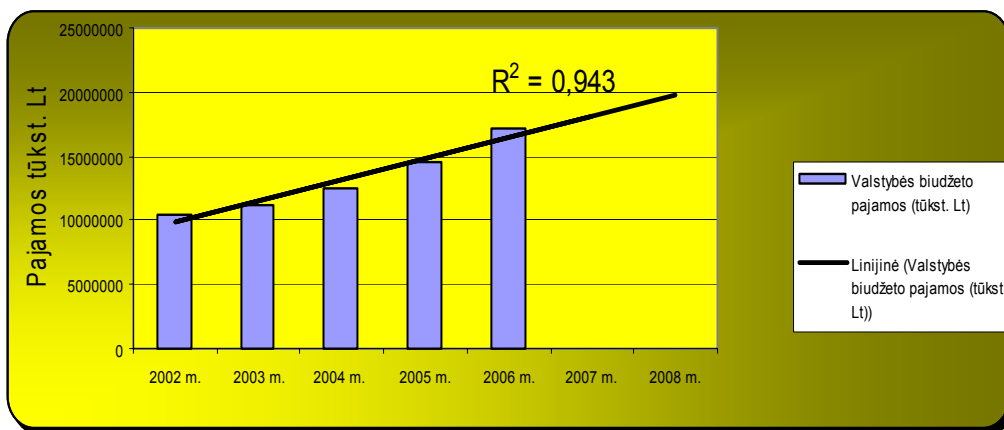
14 pav. Valdžios biudžeto pajamų grandininis padidėjimas procentais 2002-2006 metais

Valdžios biudžetas planuojamas atsižvelgiant į ekonominę šalies būklę, praėjusių metų biudžeto vykdymą ir į ktus rodiklius. Todėl esant ekonomikos augimui ir nuo 2004 metų pastebimai didėjant biudžeto vykdymui, planuojamos pajamos 2007 metams yra didesnės už prognozuojamas, apskaičiuotas Tiesinio trendo funkcijos pagalba.

15 paveiksle pavaizduota nacionalinio biudžeto pajamų prognozė iki 2008 metų, naudojant Tiesinio trendo funkciją. Determinacijos koeficientas R^2 parodo ryšį tarp pateiktų duomenų ir reiškia, kad Tiesinio trendo funkcijos išraiška yra 94 % tikslumo (žr. 15 pav.).

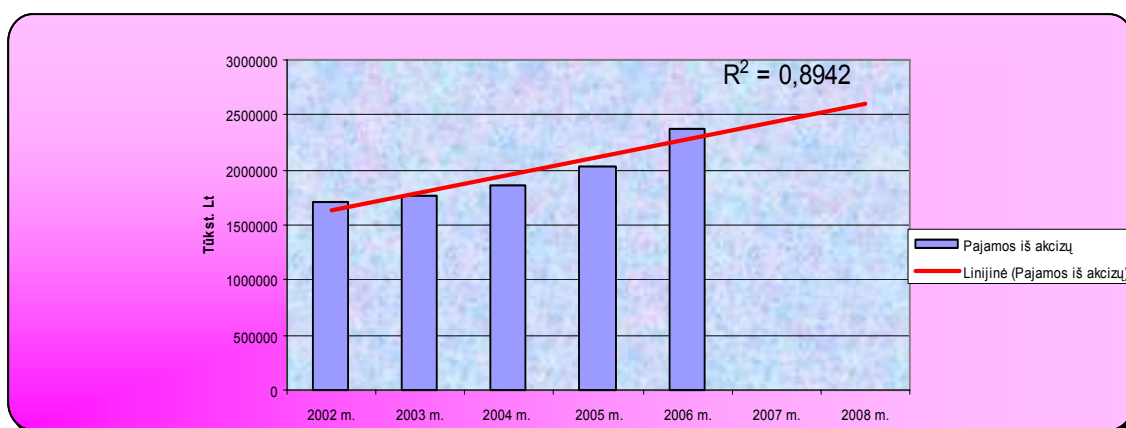
Pajamų iš akcizų prognozė 2007 metams, apskaičiuota Tiesinio trendo metodu, tiksli tik tuo atžvilgiu, kad remiantis 2002-2006 metų šio mokesčio pajamų kitimo tendencijomis, surenkamos pajamos gali didėti ir ateinančiais 2007 metais. Tai patvirtina ir planuojamo 2007 metais surinkti į valstybės biudžetą akcizo mokesčio pajamų dydis. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymu⁷⁹, 2007 metais planuojama surinkti į valstybės biudžetą 2624138 tūkst. Lt pajamų iš akcizo. Tiesinio trendo funkcijos pagalba apskaičiuotas prognozuojamų surinkti pajamų dydis yra 2432135 tūkst. Lt. Tokiam skirtumui tarp planuojamų surinkti pajamų ir prognozuojamų pajamų įtakos turi tie patys veiksniai, kaip ir įtakoiantys neatitikimus valdžios biudžeto pajamų planavimui ir prognozavimui.

⁷⁹Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-07-09]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.howdoc_l?p_id=267959.

15 pav. Valstybės biudžeto pajamų prognozė Tiesinio trendo metodu 2007-2008 metams

Prognozuojamų akcizo pajamų surinkimas 2007-2008 metams pavaizduotas 16 paveiksle. Jame matyti, kad pajamos iš šio mokesčio augs ir ateinančius dvejus metus, tačiau augimo tempas neturėtų būti labai didelis. Determinacijos koeficientas R^2 parodo, kad Tiesinio trendo funkcijos išraiška yra 89 % tikslumo.

16 pav. Pajamų iš akcizų prognozė 2007-2008 metams Tiesinio trendo metodu

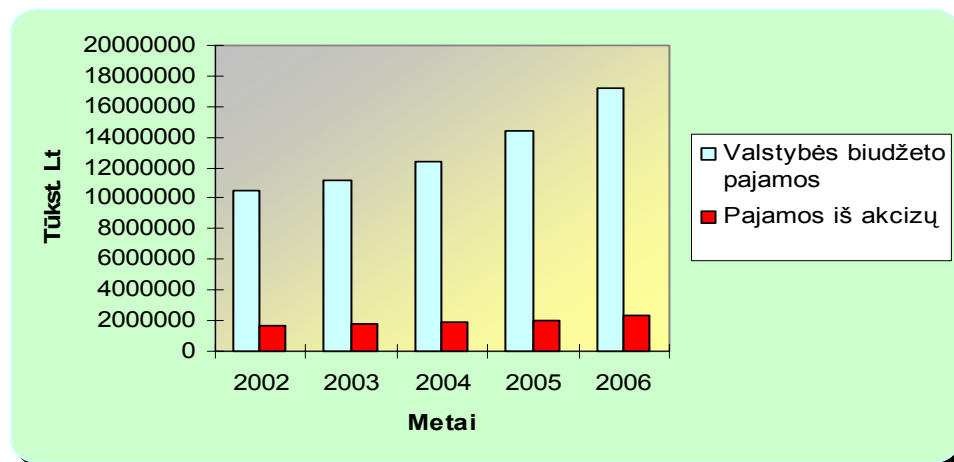
Atlikus prognozę naudojant Tiesinio trendo funkciją, galima teigti, kad Lietuvoje valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizo mokesčio surinkimas didės ir ateinančiais 2007-2008 metais. Prognozė yra pakankamai tiksli, nes 2007 metų patvirtintas šių pajamų surinkimo planas yra didesnis už praėjusių 2006 metų faktą. Planuojamos surinkti į valdžios biudžetą pajamos iš akcizų yra beveik 200 mln. Lt didesnės, nei prognozuojamos. Valdžios biudžeto pajamų surinkimo planas 2007 metais didesnis beveik 1 mlrd. Lt, negu darbe gauta reikšmė atlikus prognozavimą.

Išanalizavus valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų kitimą buvo nustatyta, kad šių pajamų surinkimo apimtys 2002-2006 metais didėjo. Valdžios biudžeto pajamų augimas

kiekvienais metais buvo didesnis nei pajamų iš akcizų. Tam įtakos turėjo visų mokestinių biudžeto pajamų didėjimas, o ypač reikšmingas pelno ir pridėtinės vertės mokesčių pajamų surinkimo augimas. Tuo tarpu pajamos iš akcizų, nors ir yra trečioje vietoje pagal pajamų dydį biudžete, neaugo taip sparčiai. Bazinis šio mokesčio padidėjimas kiekvienais metais nesiekė nei 20 procentų. Tokia tendencija, vadovaujantis atliktu prognozavimu Tiesinio trendo metodu, išliks ir 2007-2008 metais.

2.5.2. Pajamų iš akcizų lyginamasis svoris valdžios biudžeto pajamose bei įtaka jų surinkimui

Valdžios biudžeto pajamų didėjimas priklauso nuo pajamų iš mokestinių pajamų surinkimo augimo, tuo pačiu ir nuo pajamų, gaunamų iš akcizo mokesčio. Kaip jau buvo minėta ankstesnėse šio darbo dalyse, mokestinės pajamos sudaro didžiąją dalį visų valdžios biudžeto pajamų. Todėl tikslinga išanalizuoti, kokią dalį visų valdžios biudžeto pajamų sudarė pajamos, gaunamos iš akcizo mokesčio ir kokia šių pajamų kitimo tendencija pasireiškė 2002-2006 metais.

17 pav. Valdžios biudžeto pajamos ir pajamos iš akcizų 2002-2006 metais

Iš duomenų, pateiktų 17 paveiksle matosi, kad Lietuvos valdžios biudžeto pajamos kiekvienais metais ženkliai didesnės už pajamas iš akcizų. Analizuojamu laikotarpiu kiekvienais metais matomas valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų augimas. Tačiau nacionalinio biudžeto pajamos didėja didesniu absoliutiniu dydžiu, nei pajamos iš akcizų ir akcizų dalis biudžeto pajamose kiekvienais analizuojamais metais mažėja (žr. 4 lentelę).

4 lentelėje pateikta procentinė visų mokestinių pajamų dalis valdžios biudžeto pajamose. 2002 metais pajamos iš akcizų sudarė 16 % visų biudžeto pajamų. Iki 2005 metų pajamų iš akcizų dalis biudžeto pajamose nuolat mažėjo ir 2005 metais sudarė 14 %. 2006

metais situacija nepasikeitė ir akcizų dalis visose biudžeto pajamose buvo 14 %, kaip ir 2005 metais.

4 lentelė. Pagrindinių mokesčių lyginamasis svoris valdžios biudžeto pajamose

Rodikliai	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Nacionalinio biudžeto pajamos (%)	100	100	100	100	100
Gyventojų pajamų mokestis (%)	24	24	25	25	24
Pelno mokestis (%)	3	7	9	10	11
Pridėtinės vertės mokestis (%)	36	34	32	34	36
Akcizai (%)	16	16	15	14	14
Kiti mokesčiai (%)	6	6	9	7	6

Analizuojamu 2002-2006 metų laikotarpiu akcizų dalis valdžios biudžeto pajamose sumažėjo 2 procentais. Be abejonės, tam įtakos turėjo pajamų iš pelno mokesčio, gyventojų pajamų mokesčio ir kitų mokesčių lyginamojo svorio didėjimas viso biudžeto pajamose. Tačiau žinant, kad akcizų tarifai analizuojamu laikotarpiu ne kartą buvo didinami visoms akcizai apmokestinamoms prekėms, tokia pajamų iš šio mokesčio surinkimo tendencija atrodo keistai. 2002-2006 metais buvo mažinami pelno ir gyventojų pajamų mokesčio tarifai, o pajamų surinkimas iš šių mokesčių sparčiai auga ir jų dalis visose valdžios biudžeto pajamose nors ir nežymiai, bet auga.

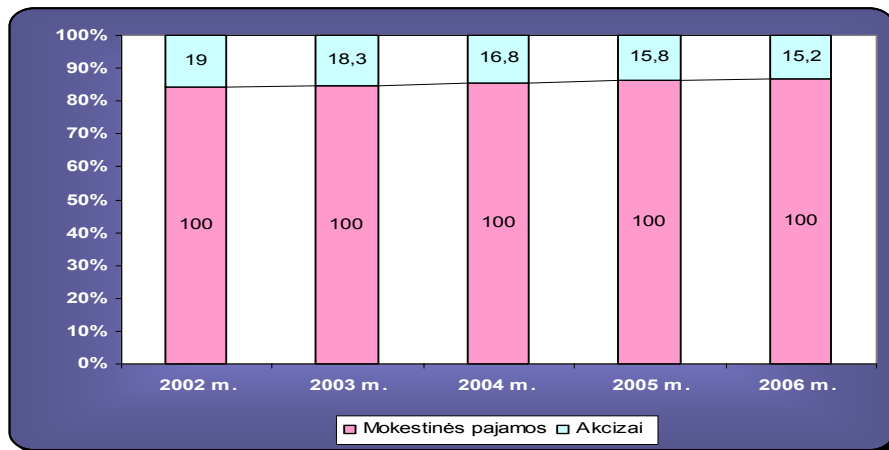
Tačiau analizuojant 4 lentelėje pateiktus skaičius, pasitvirtina šio darbo antros dalies pradžioje išsakyti teiginiai, jog akcizas yra vienas iš pagrindinių mokesčių iš kurio surenkama didžioji dalis valdžios biudžeto pajamų. Visais analizuojamai 2002-2006 metais pirmoje vietoje pagal lyginamąjį svorį biudžete buvo pridėtinės vertės mokestis, antroje – gyventojų pajamų mokestis, trečioje – akcizai. Pagal lyginamąjį svorį procentais valdžios biudžete vidutiniškai kiekvienais metais, mokesčius galima suskirstyti sekančiai:

- ✚ Pridėtinės vertės mokestis – 34 %,
- ✚ Gyventojų pajamų mokestis – 24 %,
- ✚ Akcizai – 15 %,
- ✚ Pelno mokestis – 8 %,
- ✚ Kiti mokesčiai – 7 %.

Akcizų tarifai 2002-2004 metais buvo didinami visoms akcizais apmokestinamoms prekėms, taip siekiant į biudžetą surinkti daugiau pajamų. Tačiau didėjant pajamų iš akcizų

surinkimui, bendra jų dalis valdžios biudžete mažėjo. Tam įtakos turėjo pajamų iš kitų mokesčių surinkimo didesnis padidėjimas į biudžetą (žr. 3 lentelę).

18 paveiksle pavaizduotas pajamų iš akcizų lyginamasis svoris mokestinėse pajamose 2002-2006 metais.

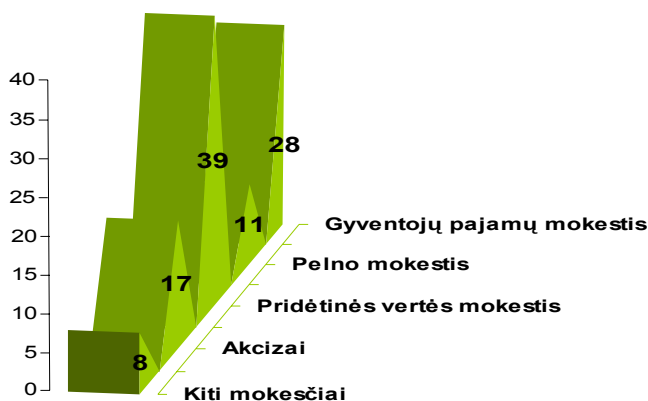

18 pav. Pajamų iš akcizų lyginamasis svoris mokestinėse pajamose 2002-2006 metais

Mėlyna linija rodo pajamų iš akcizų lyginamąjį svorį mokestinėse pajamose kiekvienais metais. Rodiklis išreikštas dešimtųjų tikslumu, nes taip aiškiau matyti jo kitimą. Analizuojant šio rodiklio kitimą 2002-2006 metų laikotarpiu, matyti, kad pajamų iš akcizų dalis mokestinėse pajamose, kaip ir valdžios biudžeto pajamose, kiekvienais metais sumažėdavo dėl jau minėtų priežasčių. Jei 2002 metais jos sudarė 19 % visų mokestinių pajamų, tai 2006 metais tik 15,2 %. Akcizų lyginamasis svoris mokestinėse pajamose 2002-2006 metų laikotarpiu sumažėjo 3,4 %.

Lyginant 2002 metus su 2005 metais matyti, kad per šį laikotarpį pajamų iš akcizų dalis mokestinėse pajamose sumažėjo daugiau nei 3 %. 2006 metais šio rodiklio mažėjimo tendencija išlieka, tačiau mažėjimo tempas lėtesnis.

Palyginus pajamų iš akcizų dalį valdžios biudžeto ir mokestinėse pajamose galima daryti išvadą, kad 2002-2006 metais šių pajamų dalis abiem atvejais mažėja kiekvienais metais, nepaisant to, kad akcizo tarifai analizuojamu laikotarpiu buvo didinami visoms akcizais apmokestinamoms prekėms. Pajamų iš akcizo mokesčio lyginamasis svoris valdžios biudžeto pajamose yra nedidelis, lyginant su pajamomis iš pridėtinės vertės mokesčio ar gyventojų pajamų mokesčio. 2002-2006 metais pajamų iš šių mokesčių dalis mokestinėse pajamose vidutiniškai sudarė atitinkamai 39 % ir 28 % (žr. 19 pav.).

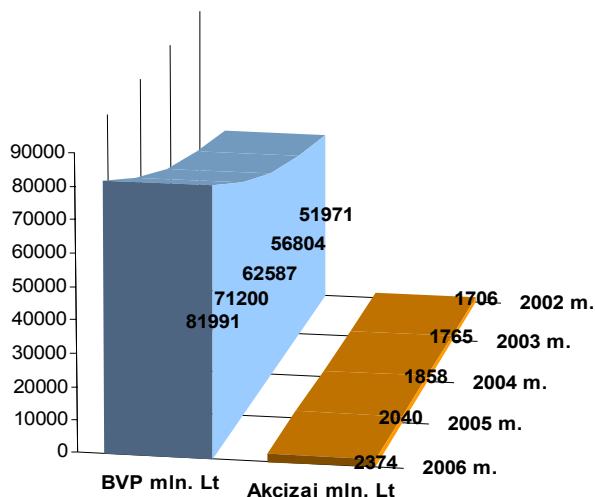
19 pav. Mokesčių lyginamasis svoris procentais mokestinėse biudžeto pajamose vidutiniškai 2002-2006 metais

Tačiau pajamos iš akcizų yra mokestinės pajamos, kurios sudaro didžiąją dalį nacionalinio biudžeto pajamų, ir pagal pajamų surinkimo apimtį yra trečioje vietoje. Šių pajamų padidėjimas kiekvienais metais nors ir nelabai akivaizdus, tačiau daro įtaką valdžios biudžeto pajamoms, padidindamas jų surinkimą. Pajamų iš akcizo mokesčio dalies mažėjimas visose valdžios biudžeto pajamose taip pat nesumažino šio mokesčio vaidmens jų surinkimui, nes išlieka vienu iš pagrindinių mokesčių, iš kurių surenkama didžioji mokestinių pajamų dalis į biudžetą. Todėl galima teigti, kad pajamos iš akcizų 2002-2006 metais didino visas nacionalinio biudžeto pajamas savo absoliutiniu dydžiu ir ryšys tarp šių pajamų didėjimo yra. Tai galima patvirtinti atlikus faktoriinę – indeksiinę analizę. Vienas iš rodiklių, nusakantis ryšį tarp nagrinėjamų kintamųjų, šiuo atveju tarp pajamų iš akcizo ir valstybės biudžeto pajamų, yra Tiesinės koreliacijos koeficientas. Microsoft Excel programos funkcijos Correl pagalba buvo apskaičiuotas šis rodiklis. Gauta koeficiento reikšmė lygi 0,999357. Tai reiškia, kad ryšys tarp pajamų iš akcizo ir valdžios biudžeto pajamų surinkimo yra labai glaudus, nes Tiesinės koreliacijos koeficientas gali kisti nuo -1 iki 1 ([-1; 1]) ir kuo reikšmė yra artimesnė kraštutinėms reikšmėms, tuo ryšys tarp nagrinėjamų kintamųjų yra glaudesnis. Jei rezultatas neigiamas – tai rodo netiesioginį (atvirkštinį) ryšį⁸⁰.

⁸⁰Rimkevičienė A. Statistikos paskaitų konspektas. Šiaulių universitetas, Socialinių mokslų fakultetas. Šiauliai. 2003.

2.6. Pajamų iš akcizų santykis su BVP ir jo kitimas

Išanalizavus akcizų įtaką valdžios biudžeto pajamoms ir nustačius pajamų iš šio mokesčio surinkimo kitimo tendencijas, tikslinga ištirti ir palyginti pajamų iš akcizo mokesčio kitimą su BVP. Ar akcizų tarifų didinimas pasiteisina tuo aspektu, kad augant šalies ekonomikai, šio mokesčio surinkimas auga lygiagrečiai su BVP augimu.

20 pav. BVP ir pajamos iš akcizo mokesčio 2002-2006 metais

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenimis⁸¹, 2002-2006 metais BVP augo kiekvienais metais (žr. 20 pav.). Lyginant su analizuojamo laikotarpio baziniais, 2002 metais, BVP 2006 metais padidėjo daugiau nei 30 mlrd. Lt (4 priedas [1]). Tuo tarpu pajamos iš akcizo mokesčio – 668 mln. Lt (4 priedas [1]). Iš 20 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad BVP savo dydžiu ženkliai didesnė už pajamas iš akcizų. Kad nustatyti, kokią dalį BVP sudaro akcizai, paskaičiuosime akcizų lyginamąjį svorį BVP. Taip pat paskaičiuosime ir visų valdžios biudžeto mokesčių pajamų lyginamąjį svorį BVP (4 priedas [4.3.]), kad galėtume palyginti akcizų ir visų mokesčių pajamų dalies kitimo tendencijas.

5 lentelėje pateikti duomenys, kokią dalį BVP 2002-2006 metais sudarė mokesčių valdžios biudžeto pajamos ir pajamos iš akcizų. Analizuojamu laikotarpiu akcizų lyginamasis svoris BVP nekito ir sudarė 3 % BVP. Nors 2002-2004 metais buvo didinami akcizų tarifai visiems akcizais apmokestinamiems objektams, bet šio mokesčio dalies BVP nepadidino.

⁸¹Pagrindiniai ekonominės ir socialinės naudos rodikliai 1996-2006 m. // LR Statistikos departamentas. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-07]. Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/BVP_2007_1Q_90.xls.

5 lentelė. Mokestinių valdžios biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų lyginamasis svoris BVP 2002-2006 metais

Rodiklis	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
BVP (proc.)	100	100	100	100	100
Akcizų lyginamasis svoris BVP (proc.)	3	3	3	3	3
Mokestinių pajamų lyginamasis svoris BVP (proc.)	17	17	18	18	19

Mokestinių valdžios biudžeto pajamų dalis BVP analizuojamu 2002-2006 metų laikotarpiu keitėsi. Nors lyginamojo svorio padidėjimas buvo ne kiekvienais metais, tačiau lyginant 2002 ir 2006 metus, valdžios biudžeto mokestinių pajamų lyginamasis svoris BVP padidėjo 2 %.

Apibendrinant galima teigti, kad pajamų iš akcizo mokesčio ir visų valdžios biudžeto mokestinių pajamų surinkimo į biudžetą didėjimas kiekvienais metais, neturėjo įtakos lyginamojo svorio BVP didėjimui. Kokios priežastys tai lėmė, pabandydysime išsiaiškinti atlikdami BVP kitimo analizę ir palyginsime su mokestinių biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų augimo tempais 2002-2006 metais.

2003 metais Lietuvos pramonininkų konfederacija atliko tyrimą „Mokesčių našta Lietuvoje 1995-2002 metais“. Tyrimo autoriai pateikė išvadą, jog: „Jeigu darytume prielaidą, kad mokesčių našta 1995-2003 m. nekito, tai galėtume teigti, kad įplaukos į biudžetą turėtų būti tolygios BVP augimui ir mokesčių dalis, tenkanti BVP, turėtų nekisti. Tačiau mokesčių dalis, tenkanti BVP, tendencingai mažėja, tuo tarpu mokestinė našta auga, o tai reiškia šešėlinės ekonomikos plėtrą“.⁸²

Komentuojant šią išvadą, galima teigti, kad nekintant mokesčių naštai, turėtų nekisti ir mokesčių dalis, tenkanti BVP. Šį teiginį galima pritaikyti šiame darbe atliktam tyrimui ir nustatyti, ar taip yra iš tikrųjų.

Analizuojamais 2002-2006 metais Lietuvoje mokesčių našta kito. Buvo sumažinti gyventojų pajamų ir pelno mokesčio tarifai, įvestas naujas socialinis mokestis, ne kartą šiuo laikotarpiu didinti akcizų tarifai. Nors mokesčių tarifų sumažinimas tik padidino pajamų iš jų surinkimą į valdžios biudžetą, o pajamos iš akcizų padidinus tarifus didėjo tik dėl didesnių šalies gyventojų pajamų ir išlaidų, mokestinių pajamų lyginamasis svoris BVP analizuojamu laikotarpiu augo lėtai, o pajamų iš akcizų dalis – išliko tokia pat kiekvienais metais.

⁸²Dėl didėjančių mokesčių pramonininkai priversti trauktis į šešėlį // Vakarų ekspresas. 2003. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-07]. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/?rub=1065924814&data=2003-05-09&id=1052413014>.

Naujo socialinio mokesčio, kuris šiame darbe priskiriamas prie kitų biudžeto mokestinių pajamų, įvedimas nepadidino bendrų kitų mokesčių pajamų surinkimo. Atvirkščiai, pajamų surinkimas iš kitų mokesčių, lyginant su 2005 metais, 2006 metais didėjo lėčiau (žr. 3 lentelę).

Pagal pateiktus faktus matyti, kad analizuojamu laikotarpiu keitėsi mokesčių tarifai ir pajamos bendrai iš visų mokesčių augo, tačiau mokesčių dalis BVP 2002-2006 metais beveik nesikeitė. Toliau komentuojant Lietuvos pramonininkų konfederacijos atlikto tyrimo metu pateiktą išvadą, kad kintant mokestinei naštai, mokesčių dalis BVP mažėja dėl šešėlinės ekonomikos plėtros, galime ją pritaikyti šiame darbe gautiems tyrimo rezultatams.

Darbe atlikto tyrimo duomenimis, kintant mokestinei naštai, visų mokesčių dalis BVP kinta labai nežymiai, nors dėl sumažintų kai kurių mokesčių tarifų, pajamos nesumažėjo, o sparčiai auga. Vadinasi ir mokestinių pajamų dalis BVP turėtų didėti. Tačiau jei dėl sumažėjusios mokesčių naštos dalis verslininkų pradėjo sąžiningai deklaruoti savo pajamas, tai dėl naujo socialinio mokesčio įvedimo ir akcizų tarifų didinimo šešėlinės ekonomikos mastai padidėjo. Kaip jau buvo minėta, pajamos iš akcizų didėjo tik dėl augančios šalies ekonomikos, kuri turėjo įtakos didesnėms pajamoms, išlaidoms bei vartojimui.

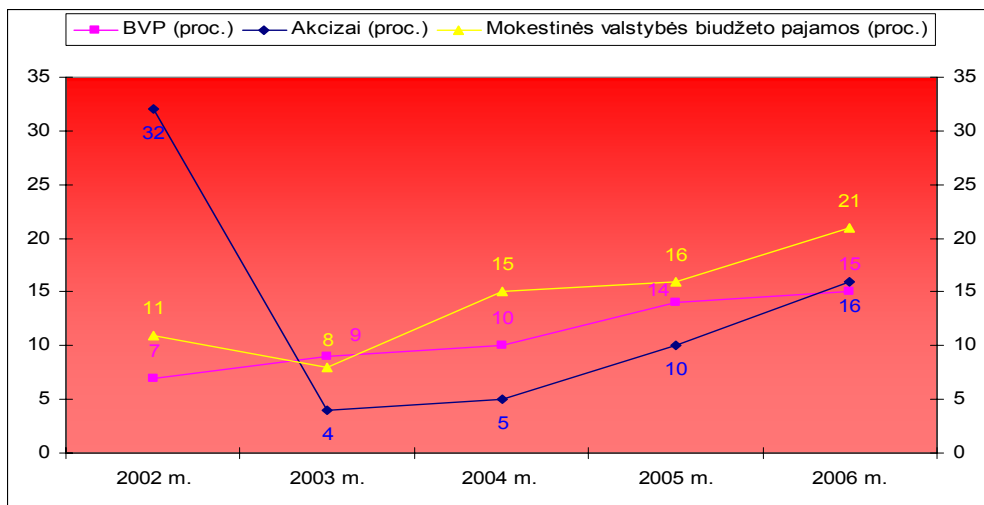
Išanalizavus mokestinių pajamų ir akcizų lyginamąjį svorį BVP 2002-2006 metais, galima daryti išvadą, kad kintant mokestinei naštai bei augant pajamų iš mokesčių surinkimui į valdžios biudžetą, mokesčių dalis BVP beveik nekinta. Tokia situacija būdinga tada, kai mokesčių našta šalies gyventojams nesikeičia. Tačiau žinant, kad mokesčių našta kito, o dalis BVP išliko tokia pat visus metus, tokią situaciją Lietuvoje galima paaiškinti tik tuo, kad pastovią mokesčių dalį BVP padėjo išlaikyti ekonomikos augimas šalyje kiekvienais metais. Dėl mokesčių tarifų didinimo pajamų daugiau nebuvo surenkama, nes tikėtina, kad suklestėjo būtent akcizais apmokestinamų prekių kontrabanda ir jos realizacija rinkoje.

„Įplaukos į biudžetą turėtų būti tolygios BVP augimui“⁸³ – teigiama Lietuvos pramonininkų konfederacijos atlikto tyrimo išvadoje. Kokia situacija šiuo aspektu buvo analizuojamais 2002-2006 metais. Iširsime ir palyginsime BVP, mokestinių biudžeto pajamų ir akcizų kitimo tendencijas 2002-2006 metais.

21 paveiksle pateikti duomenys apie BVP, mokestinių biudžeto pajamų ir akcizų kitimo tendencijas 2002-2006 metais (4 priedas [3.1.]). Analizuojamu laikotarpiu didesniu tempu kiekvienais metais augo bendros mokestinės biudžeto pajamos. Jų augimo tempo sumažėjimas

⁸³Dėl didėjančių mokesčių pramonininkai priversti trauktis į šešėlį // Vakarų ekspresas. 2003. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-07]. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/?rub=1065924814&data=2003-05-09&id=1052413014>.

pastebimas 2003 metais. Didžiausias padidėjimas – 2006 metais, kai mokesčių buvo surinkta net 21 % daugiau nei 2005 metais.

21 pav. BVP, mokesčių biudžeto pajamų ir pajamų iš akcizų padidėjimai 2002-2006 metai

BVP augimo tempai, lyginant su mokesčių valdžios biudžeto pajamų augimu 2002-2006 metais, buvo lėtesni, tačiau padidėjimas pastebimas kiekvienais metais. Spartesnis BVP augimas prasidėjo 2004 metais. Tačiau 2006 metais jo augimo tempas buvo mažesnis už mokesčių pajamų ir akcizų.

Atliekant pajamų iš akcizų surinkimo dinaminę analizę, matyti, kad didžiausias pajamų grandininis padidėjimas buvo 2002 metais – net 32 %. 2003 metais šios pajamos padidėjo tik 4 %. Tokiam staigiam pokyčiui įtakos turėjo 2002 metais net du kartus didinti akcizo tarifai cigaretėms. Prieš padidinant tarifus išaugo cigarečių pardavimai ir 2002 metais į biudžetą buvo surinkta daugiau pajamų. 2003 metais akcizas cigaretėms taip pat buvo didinamas. Todėl dėl didesnių kainų sumažėjus pardavimų apimtims, pajamų iš akcizų surinkimas į valstybės biudžetą padidėjo tik 4 %. Didesnis augimo tempas buvo 2005 ir 2006 metais.

Lyginant pajamų iš akcizų kitimo tempus su BVP, pastebimas mažesnis akcizų surinkimo didėjimas. Tik 2006 metais augimas 1 % didesnis už BVP. Didesnį pajamų iš akcizo mokesčio augimą galėjo įtakoti nuo 2005 metų nedidinti akcizų tarifai. Žmonės priprato prie pakilusių cigarečių kainų bei dėl didesnių pajamų galėjo padidėti šių prekių vartojimas.

Žinant, kad akcizų tarifai 2002-2006 metais buvo didinami, o pajamų iš šio mokesčio surinkimas augo lėčiau nei BVP, galima daryti išvadą, kad pajamų augimas susijęs su akcizo padidimu, tačiau akcizinių prekių realizacija sparčiai nedidėjo. Pasinaudodami kainų pakilimu, nelegalaus verslo atstovai pasirūpino rinkai pateikti pigesnių kontrabandinių prekių. Apie tai, kokio masto akcizais apmokestinamų prekių kontrabanda yra Lietuvoje ir kiek valdžios biudžetas dėl to praranda pajamų, pabandysime nustatyti trečioje šio darbo dalyje.

III. TYRIMAS: VALDŽIOS BIUDŽETO PAJAMŲ NUOSTOLIŲ NUSTATYMAS

3.1. Dideli akcizai skatina verstis kontrabanda

Akcizų dydžiai Lietuvoje ir jos kaimyninėse ne ES šalyse skiriasi ženkliai dėl mažesnių akcizo tarifų. Mažmeninės degalų kainos Lietuvoje yra maždaug du kartus didesnės nei Rusijoje, kuri yra pagrindinė kontrabandinių prekių tiekėja. Mažmeninė populiariausių cigarečių kaina Lietuvoje daugiau nei tris kartus didesnė už tokių cigarečių kainą Rusijoje. Toks kainų skirtumas sudaro prielaidas kontrabandai atsirasti ir klestėti⁸⁴.

Pasak E. Povilaitytės⁸⁵, ekonomikos ekspertai pabrėžia, jog kontrabandą skatina didelių akcizų politika. Lietuvoje tarp labiausiai paplitusių kontrabandinių prekių yra tabako, alkoholio ir naftos produktai. Valstybinio reguliavimo našta per akcizo mokesčius šioms prekėms sudaro iki 70 proc. mažmeninės šių produktų kainos, todėl paskatos išvengti valstybės kontrolės ir mokesčių mokėjimo yra stiprios. Kai kurie rinkos dalyviai mano, jog nelegalūs degalai gali sudaryti iki 50% rinkos. LLRI ekonomistas G. Kadziauskas tikina, kad vien dėl nelegalios prekybos naftos produktais valstybės biudžetas kas mėnesį praranda apie 150 mln. Lt. Aušra Balčiūnienė, UAB „Philip Morris Lietuva“ korporacijos reikalų direktorė Baltijos šalims teigia: „Remdamiesi pasienio, muitinės tarnybų informacija darome išvadas, kad pernai Lietuvoje realizuota apie 2 mlrd. vienetų nelegalių cigarečių, kurios sudarė apie 45% rinkos. Į valstybės biudžetą dėl to nepateko apie 220 mln. Lt pajamų.“⁸⁶

3.1.1. Kontrabandos struktūra pagal prekes: cigaretės, alkoholis, kuras

Lietuvos Respublikos Valstybės sienos apsaugos tarnybos (toliau VSAT) duomenimis⁸⁷, dėl kontrabandos gabenimo kiekvienais metais sulaikoma vis daugiau asmenų, iš kurių daugiausiai būna Lietuvos Respublikos piliečiai. Jie bando nelegaliai į šalį įvežti kontrabandinių prekių. Dažniausiai ir didžiausiais kiekiais Lietuvos Respublikos pasienyje sulaikoma prekių,

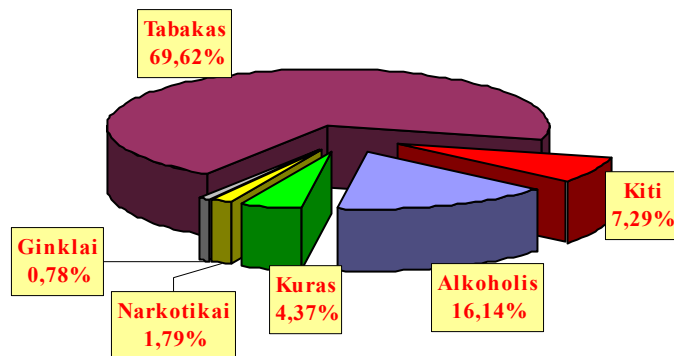
⁸⁴Kontrabandos ekonominių priežasčių tyrimas // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-17]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analitinis_tyrimas_kontrabandos_ekonominiu_priezasciu_tyrimas/2060.

⁸⁵E. Povilaitytė. Mažesni akcizai – kol kas tik svajonė, skelbia spauda // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: www.vz.lt/Newspaper/.

⁸⁶T. Staniulytė. Diskutuoti - galima, sumažinti – vargu // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: www.vz.lt/Newspaper/.

⁸⁷Pagrindiniai VSAT veiklos statistiniai duomenys // LR Valstybės sienos apsaugos tarnyba. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-05-15]. Prieiga per internetą: <http://www.pasienis.lt/stats.htm>.

kurios Lietuvoje yra apmokestinamos akcizais. Pagal 22 paveiksle pateiktus duomenis matyti, kad didžiąją dalį kontrabandos atvejų sudaro akcizais apmokestinamos prekės – tai tabakas, kuras, alkoholis⁸⁸.

22 pav. Prekių sulaikymo atvejai pagal jų rūšis

Šaltinis: Pagrindiniai VSAT veiklos statistiniai duomenys [Internete]. LR Valstybės sienos apsaugos tarnyba.

Nemažą dalį, daugiau kaip 16 %, visos sulaikytos kontrabandos sudaro bandymai nelegaliai į šalį įvežti alkoholinių gėrimų. Akcizo tarifo sumažinimas alkoholiniams gėrimams (3 priedas) įtakojo ir jų kainų mažėjimą. Tačiau noras ir galimybė šių produktų įsigyti dar mažesne kaina, skatina šių produktų kontrabandą. Kaimyninėse, ne ES šalyse, šių prekių kaina yra mažesnė.

Vadovaujantis VSAT statistiniais duomenimis, alkoholio kontrabanda gabenama ne vien iš Rytų. 2002-2003 metais didžiausias kiekis alkoholio nelegaliai į Lietuvą buvo gabenamas iš Baltarusijos, Rusijos ir Latvijos. Pagal sulaikytos kontrabandos apimtį 2004 metais daugiausiai alkoholio bandyta įvežti iš Baltarusijos, Latvijos ir Rusijos. 2005 metais – iš Latvijos, Baltarusijos ir Rusijos, 2006 metais – iš Latvijos, Lenkijos ir Baltarusijos. Pagal pateiktus duomenis matyti, kad pastaraisiais metais daugiausiai kontrabandos gabenama iš Latvijos ir Lenkijos – Europos Sąjungos šalių. Veiksny, įtakojantis kontrabandos atsiradimą yra kainų skirtumai, vadinasi Lietuvoje alkoholio kainos yra didesnės nei Latvijoje ar Lenkijoje.

Nors teigiama, kad akcizais yra apmokestinamos prekės, tokios kaip alkoholis ir tabakas, norint sumažinti jų vartojimą, tačiau tai tik skatina nelegalią prekybą ir kontrabandą. Žmonės neriboja tokių prekių vartojimo kol yra galimybė jų įsigyti pigiau. Tokiu atveju, didindama akcizo tarifus valstybė praranda netik pajamas už akcizą, bet yra nesumokami ir kiti

⁸⁸Pagrindiniai VSAT veiklos statistiniai duomenys // LR Valstybės sienos apsaugos tarnyba. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-05-15]. Prieiga per internetą: <http://www.pasienis.lt/stats.htm>.

mokesčiai. Nelegalaus verslo subjektai nemoka jokių mokesčių ir visas pelnas subyra į jų kišenes.

Mažiausią dalį akcizinių prekių kontrabandos atvejų sudaro sulaikytas kontrabandinio kuro kiekis – tik 4,37 % visų atvejų. Tačiau žinant, kad nelegali prekyba kuru Lietuvoje klesti (ypatingai pasienio regionuose), galima teigti, kad pasienyje yra sulaikoma tik labai nedidelė dalis kuro. Per sieną šią prekę gabena ne kontrabandininkų organizuotos grupuotės, o pavieniai asmenys nedideliais kiekiais arba tolimųjų reisų vairuotojai, kurie norėdami gauti papildomų pajamų, kuro bakus pripildo pigiai įsigytais degalais ir grįžę į Lietuvą realizuoja mažesne nei rinkos kaina. Nors yra nustatyti degalų įvežimo į šalį kiekiai transporto priemonių bakuose, tačiau tokiu būdu įvežamą kurą yra sunku sukontroliuoti, nes transporto srautai į Rytų valstybes dideli ir tikrinimai užima daug laiko.

Net 70 % visų kontrabandos atvejų per metus sudaro tabako gaminiai – cigaretės⁸⁹. Tam be abejonės įtakos turi dideli akcizo tarifai. Daug Lietuvos gyventojų turi priklausomybę rūkymui. Atsikratyti šios ydos yra labai sunku. Jei žmogaus pajamos yra nedidelės ir ribotos, jis pirma ieško galimybės nusipirkti pigiau. Todėl didėjant cigarečių kainoms alternatyva – pigesnės kontrabandinės cigaretės. Esant tokiai paklausai, yra ir pasiūla.

Kontrabandininkai pigesnius rūkalus gabena iš kaimyninių valstybių, kur kainos žymiai mažesnės. Pagal pasienyje sulaikomos kontrabandos kiekius, daugiausiai cigarečių gabenama iš Rusijos, Baltarusijos ir Latvijos.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos Respublikos pasienyje daugiausiai sulaikoma nelegaliai į šalį įvežamų akcizais apmokestinamų prekių – alkoholio, cigarečių, kuro. Kokie šių prekių kiekiai patenka į Lietuvos rinką sunku pasakyti. Kitoje šio darbo dalyje paanalizuosime, kokie akcizinių prekių kontrabandos kiekiai sulaikomi pasienyje.

3.1.2. Sulaikomos kontrabandos apimtys ir raida

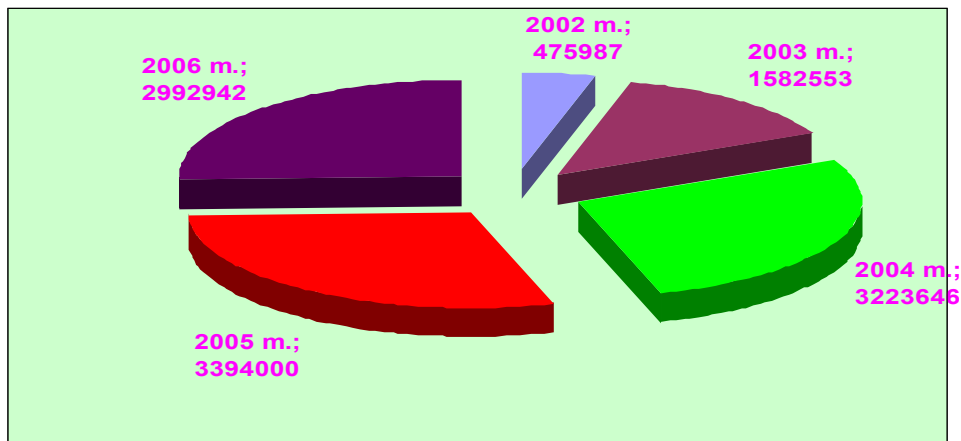
Lietuvos Respublikos Valstybės sienos apsaugos tarnyba pateikia statistinius duomenis apie sulaikomus kontrabandos kiekius nuo 1995 metų. Analizuojant juos matyti, kad prieš dešimtmetį akcizinių prekių kontrabanda reiškėsi gana aktyviai. 1995-2006 metų VSAT duomenimis⁹⁰, pasienyje kiekvienais metais buvo sulaikoma akcizais apmokestinamų prekių. 1995 metais sprendžiant pagal apimtis, populiariausias tarp kontrabandininkų buvo alkoholis. Šių produktų kontrabandos apimtys kiekvienais metais keitėsi labai skirtingai – tai sumažėdavo, tai padidėdavo.

⁸⁹Pagrindiniai VSAT veiklos statistiniai duomenys // LR Valstybės sienos apsaugos tarnyba. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-15]. Prieiga per internetą: <http://www.pasienis.lt/stats.htm>.

⁹⁰Pagrindiniai VSAT veiklos statistiniai duomenys. Ten pat.

1995 metais sulaikyta cigarečių kontrabanda pasienyje buvo 10 200 pakelių, o 1998 metais – jau 1 657 590 pakelių. Tam įtakos galėjo turėti finansinė krizė Rusijoje, kurios pasekmes patyrė ir Lietuva. Tačiau tai buvo ne didžiausias Lietuvos pasienyje sulaikytos kontrabandos kiekis per 1995-2006 metus.

Plačiau paanalizuosime sulaikomos kontrabandos kiekius Lietuvos Respublikos pasienyje 2002-2006 metais. VSAT ataskaitose nėra nurodyta sulaikyto kontrabandinio kuro kiekio kiekvienais metais, todėl darbe analizuosime cigarečių ir alkoholio kontrabandą.

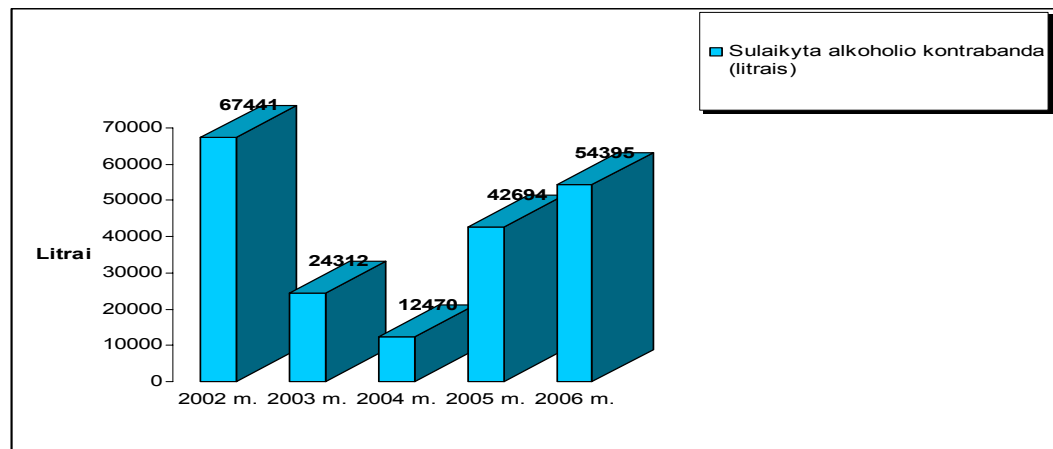
23 pav. Sulaikytos cigarečių kontrabandos kiekiai pakeliais 2002-2006 metais

Pagal VSAT⁹¹ pateiktus duomenis, bandymų į šalį įvežti kontrabandinių cigarečių apimtys smarkiai didėjo 2002-2005 metais. 2006 metais kontrabandinių cigarečių pasienyje sulaikyta 400 tūkst. pakelių mažiau nei 2005 metais. Kaip keitėsi sulaikomos kontrabandos mastai matyti 11 paveiksle kuriame pavaizduoti sulaikytos kontrabandos Lietuvos pasienyje kiekiai 2002-2006 metais. Nuo 2002 iki 2004 metų sulaikytos kontrabandos didėjimas akivaizdus. Tam įtakos turėjo akcizo tarifo didinimas tabako gaminiams kiekvienais 2002-2004 metais. Dėl šių priežasčių, VMI duomenimis⁹², analizuojamu laikotarpiu cigarečių pakelio kaina didėjo nuo 9 iki 30 centų, o cigarečių realizacija Lietuvoje mažėjo. Tačiau ne tik kainos padidėjimas turėjo įtakos realizacijos sumažėjimui, bet ir cigarečių kontrabandos augimas. 2004 metais cigarečių kontrabanda padidėjo daugiau nei du kartus, lyginant su 2003 metais. 2005 metais pastebimas ne toks žymus augimas, lyginant su 2004 metais, nes šiais metais nebuvo padidintas akcizo tarifas cigaretėms. Tarifas nekito ir 2006 metais. Tai turbūt ir turėjo įtakos kontrabandos mažėjimui (žr. 23 pav.).

⁹¹Pagrindiniai VSAT veiklos statistiniai duomenys // LR Valstybės sienos apsaugos tarnyba. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-15]. Prieiga per internetą: <http://www.pasienis.lt/stats.htm>.

⁹²VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId=20149>.

Cigarečių kontrabanda skaičiuojama milijonais vienetų. Nenuostabu tai, kad cigarečių kontrabanda sudaro beveik 70 % visų sulaikymo pasienyje atvejų. Alkoholio sulaikomos kontrabandos mastai skaičiuojami tūkstančiais litrų.

24 pav. Sulaikytos alkoholio kontrabandos kiekiai litrais 2002-2006 metais

2002-2004 metais sulaikomos alkoholio kontrabandos kiekiai mažėjo (žr.24 pav.). Tam įtakos galėjo turėti akcizo tarifo sumažinimas silpniesiems alkoholiniams gėrimams. Stipriesiems alkoholiniams gėrimams analizuojamu 2002-2006 metų laiko tarpiu tarifas nekito. Nepaaiškinamas dalykas, kodėl pastaraisiais 2005-2006 metais taip išaugo sulaikomos alkoholio kontrabandos kiekiai.

Pagal VSAT⁹³ pateiktus duomenis, tais metais daugiausiai alkoholio kontrabandos buvo sulaikoma pasienyje su Latvija. Tam įtakos galėjo turėti mažesnės prekių kainos kaimyninėje šalyje ir tai, kad Lietuvos – Latvijos pasienis mažiau kontroliuojamas ir nereikia vizų, nes abi šalys yra Europos Sąjungos narės.

Išanalizavus akcizais apmokestinamų prekių kontrabandos apimtį galima tik spėti, kiek jos patenka į vidaus rinką ir kokią daro įtaką legaliai prekybai. Vadovaujantis VMI duomenimis⁹⁴, iš visų akcizais apmokestinamų objektų, pastaraisiais metais pastebimai mažėja tabako gaminių realizacijos apimtys vidaus rinkoje. Tam be abejonės įtakos turi nelegali prekyba šiais gaminiais.

⁹³Pagrindiniai VSAT veiklos statistiniai duomenys // LR Valstybės sienos apsaugos tarnyba. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-15]. Prieiga per internetą: <http://www.pasienis.lt/stats.htm>.

⁹⁴VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId=20149>.

3.2. Kontrabandos įtaka prekybai

Kontrabandos egzistavimas – tai ne tik nelegalus verslas, kai nedeklaruojamas darbas bei pajamos, nemokami mokesčiai į valstybės biudžetą. Tai visų pirma iškreipta konkurencija rinkoje, kai konkuruoja legalus ir nelegalus verslas. Kontrabandinės prekės dėl nemokamų mokesčių rinkoje siūlomos mažesne kaina, ir normalu, kad esant tokių prekių pasiūlai atsiranda ir paklausa. Kadangi šiandien Lietuvoje vis dar egzistuoja socialinė nelygybė, vyrauja nedidelis darbo užmokestis, pigesnės prekės turi didesnę paklausą. Tokia padėtimi naudojami kontrabandininkai, taip į savo kišenes susikraudami didžiulius pelnus. Knygoje „Kontrabanda: kontrolė ir prevencija Lietuvoje“ autoriai išskiria kontrabandos pasekmes, kurių viena teigia, kad: „Kontrabandos įvežimas iškreipia konkurencijos sąlygas. Legalia veikla užsiimantys ūkio subjektai negali konkuruoti su kontrabandos prekėmis, nes šios yra neapmokestinamos ir todėl pigesnės. Teisėtai gaminamų prekių paklausa sumažėja nelegaliai įvežamų ir realizuojamų prekių sąskaita. Dėl to didėja legaliai gaminamų prekių vieneto fiksuotos išlaidos ir jos dar labiau pabrangsta.“⁹⁵

Šešėlinė ekonomika egzistuoja ir pagal Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos pateiktus duomenis apie daugiausiai sulaikomos kontrabandos kiekius, nelegali prekyba akcizais apmokestinamomis kontrabandinėmis prekėmis klesti – pasienyje sulaikoma tik nedidelė dalis kontrabandinių prekių. Galima tik spėti, kiek jos į Lietuvos teritoriją patenka nepastebėtos. Kad išsiaiškinti, kokia situacija yra akcizais apmokestinamų prekių rinkoje, atliksime šių šalyje realizuojamų ir deklaruojamų prekių kiekių raidos analizę 2002-2006 metais.

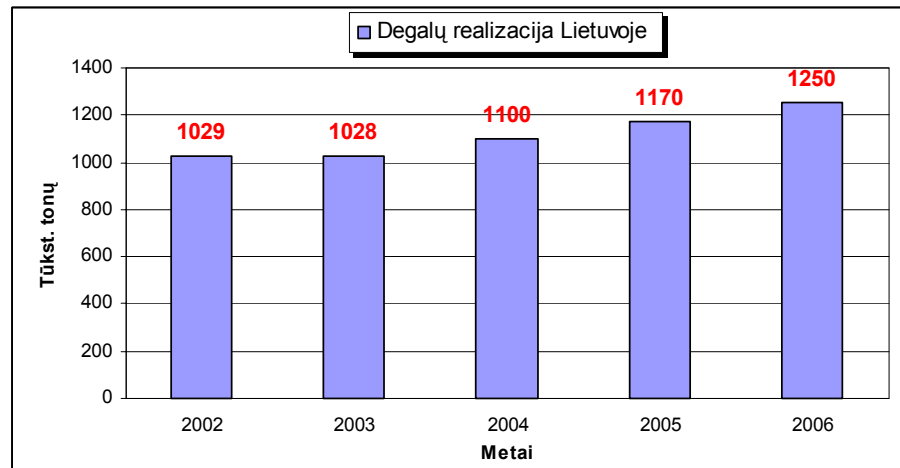
Daugiausiai akcizo mokesčio surenkama iš prekybos kuru. Nors sulaikytos kuro kontrabandos kiekių pasienyje VSAT nepateikia, tai dar nereiškia, kad nevyksta nelegali prekyba degalais. Nelegaliai į šalį kuras įvežamas daugiausiai iš Rytų valstybių, sunkiasvorių transporto priemonių bakuose. Tai benzinas ir dyzelinas. Nors kiekis yra ribojamas, degalai gabenami slaptai įrengtuose bakuose. Dėl didelio transporto srauto pasienyje, dažniausiai tikrinamas tik kroviny.

Benzinas ir dyzelinas yra lengviausiai realizuojami produktai, nes juos patogų supilstyti, jie gali būti realizuojami nedideliais kiekiais ir tam nereikia specialios įrangos. Juos įsigyti gali ne tik fiziniai asmenys, pigus kuras naudojamas ir transporto įmonėse. Tos pačios įmonės vairuotojai, pargabenę pigaus kuro iš Rytų, važiuodami į Vakarus, kur degalų kainos aukštesnės, kuro bakus pripildo ne Lietuvos degalinėse, o nelegaliai į Lietuvą įvežtu pigesniu kuru. Dėl

⁹⁵J. Malinauskaitė, G. Šulija, V. Šulija. Kontrabanda: kontrolė ir prevencija Lietuvoje // Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos. Teisės institutas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/lit/lit27.pdf>.

didėjančių degalų kainų degalinėse, minėti produktai turi paklausą nelegalioje rinkoje dėl mažesnių kainų.

Pastaraisiais metais sparčiai augant Lietuvos ekonomikai, degalų realizacija legalioje rinkoje didėja lėtai (4 priedas [3.3.]). Tai matyti 25 paveiksle. Bazinis (baziniai metai 2002 metai) degalų kiekio realizacijos padidėjimas 2006 metais buvo 221 tūkst. tonų. Kiekvienais analizuojamais metais pastebimas nedidelis realizacijos grandininis padidėjimas. Vidutiniškai per metus – 44 tūkst. tonų.

25 pav. Benzino ir dyzelino realizacija 2002-2006 metais

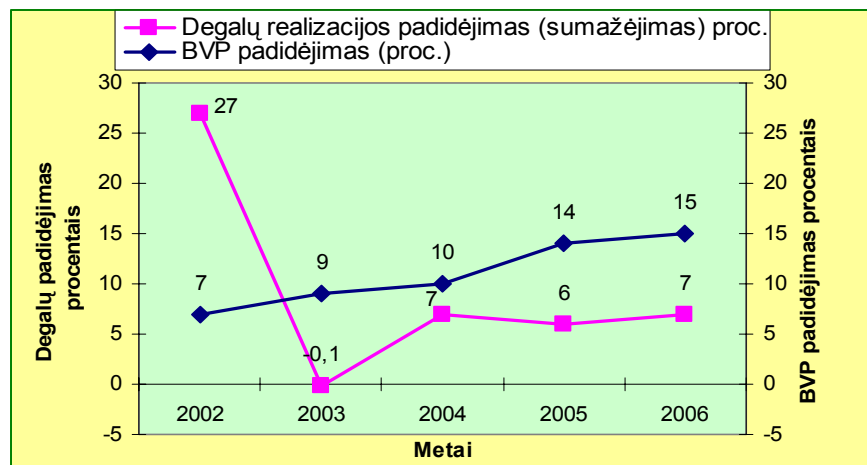
2004 metais buvo didinami akcizai visoms kuro rūšims. Priežastimi, kodėl taip lėtai augo degalų rinka, galima įvardinti kontrabandą. Padidėjusios kuro kainos degalinėse, padidino paklausą pigesniems – kontrabandiniams degalams. Augant šalies ekonomikai, sparčiau vystosi ir krovinių pervežimo busnis. Žinant, kad Rusija yra prekybos partnerė su Vakarų valstybėmis, dauguma krovinių gabenama iš Rusijos per Lietuvos teritoriją į Vakarų ir atvirkščiai. Padidėję transporto srantai sudaro galimybę į šalį įvežti didesnę degalų kiekį. Toks „busnis“ be abejonės yra labai naudingas transporto priemonių vairuotojams. Realizuodami kontrabandinius degalus jie užsidirba papildomų pajamų. Dėl tokios situacijos nukenčia Lietuvos prekybininkai, kurie dėl mažesnių pardavimų praranda pelno dalį, o tuo pačiu į valstybės biudžetą perveda mažiau mokesčių. Nors degalinės degalų realizacija auga, tačiau tai tikrai neatspindi tikro degalų suvartojimo Lietuvoje.

Pamėginsime paanalizuoti degalų realizacijos kiekių padidėjimo (sumažėjimo) tempus kiekvienais 2002-2006 metais ir palyginti su BVP augimu tuo pačiu laikotarpiu.

Didžiausiais grandininis degalų kiekio realizacijos kiekio padidėjimas buvo 2002 metais – net 27 % (žr. 26 pav.). 2003 metais pastebimas sumažėjimas. Tokią situaciją rinkoje įtakojo naftos kainų augimas Pasulyje. Pasak finansų grupės „Nordea“ vyriausiojo analitiko Rogerio

Wessmano⁹⁶, naftos kainos didėjo dėl paklausos, kuri nuo 2002 metų sparčiai augo ir sukėlė kainų krizę. Tai reiškia, kad ne vien dėl akcizų mažėja realizacija ir paklausiomis tampa kontrabandinės prekės.

Nepaisant to, situacija rinkoje stabilizavosi ir 2004-2006 metais matomas beveik vienodas grandininis padidėjimas. Tačiau palyginus degalų realizacijos kitimo tendencijas su BVP kitimu tuo pačiu laikotarpiu, matyti, kad BVP kiekvienais metais padidėdavo didesniu tempu, nei degalų realizacija rinkoje. Lėtesnį realizacijos augimą įtakojo į rinką tiekiami kontrabandiniai degalai dėl kainų skirtumo kaimyninėse valstybėse.

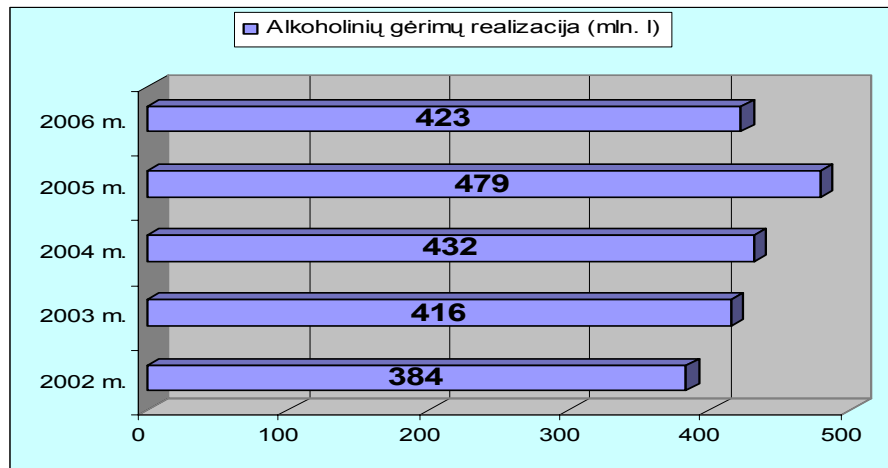
26 pav. Degalų realizacijos ir BVP padidėjimas (sumažėjimas) 2002-2006 metais procentais

Alkoholio realizacijos kiekis Lietuvoje nuo 2002 iki 2005 metų didėjo (4 priedas [3.3.]). Staigus sumažėjimas pastebimas 2006 metais (žr. 27 pav.). Realizacijos apimtis tais metais buvo mažesnė net už 2004 metų realizaciją. Tam įtakos galėjo turėti 2006 metais padidėję į Lietuvą gabenamos alkoholio kontrabandos mastai. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Valstybės sienos apsaugos tarnybos duomenimis⁹⁷, 2006 metais daugiausiai alkoholio kontrabandos buvo sulaikyta pasienyje su Latvija. Dėl supaprastinto sienos kirtimo ir mažesnių kainų kaimyninėje šalyje, kontrabandininkai suaktyvėjo.

Nors 2006 metais realizacija sumažėjo, tačiau akcizo mokesčių pajamų surinkimas už alkoholį išaugo. Tai galėjo nulemti tai, jog padidėjo stiprių alkoholinių gėrimų vartojimas. Akcizas tokiems produktams yra net iki 20 kartų didesnis nei silpniems alkoholiniam gėrimams, o kiekiu išraiška jo suvartojama mažiau.

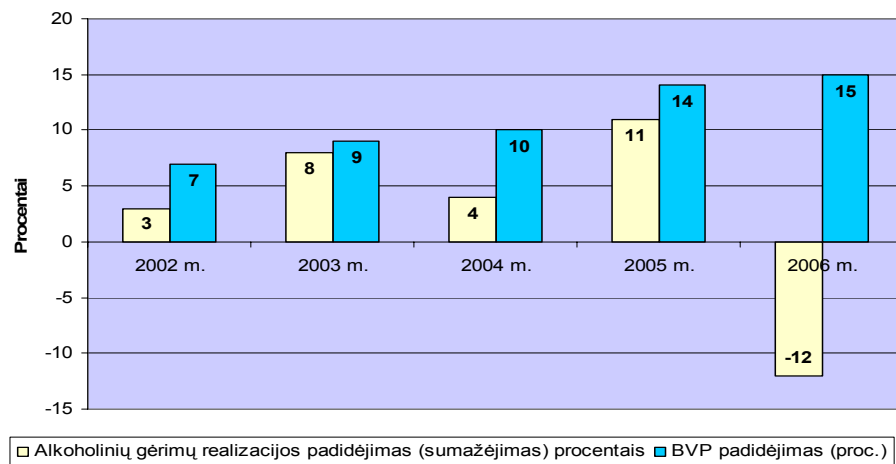
⁹⁶ „Nordea“: finansų rinkose rizika didės // Nordea Bank Lietuva. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://www.pinigusrautas.lt/bankai/finansu-rinkose-rizika-dides.html>.

⁹⁷ Pagrindiniai VSAT veiklos statistiniai duomenys // LR Valstybės sienos apsaugos tarnyba. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-05-15]. Prieiga per internetą: <http://www.pasienis.lt/stats.htm>.

27 pav. Alkoholio realizacija 2002-2006 metais

Kaip ir visų akcizais apmokestinamų prekių taip ir alkoholio realizacijos apimtims rinkoje įtakos turi kontrabanda. Paskaičiavus grandininis padidėjimo (sumažėjimo) tempus kiekvienais metais (4 priedas [3.3.]), juos palyginsime su BVP didėjimu.

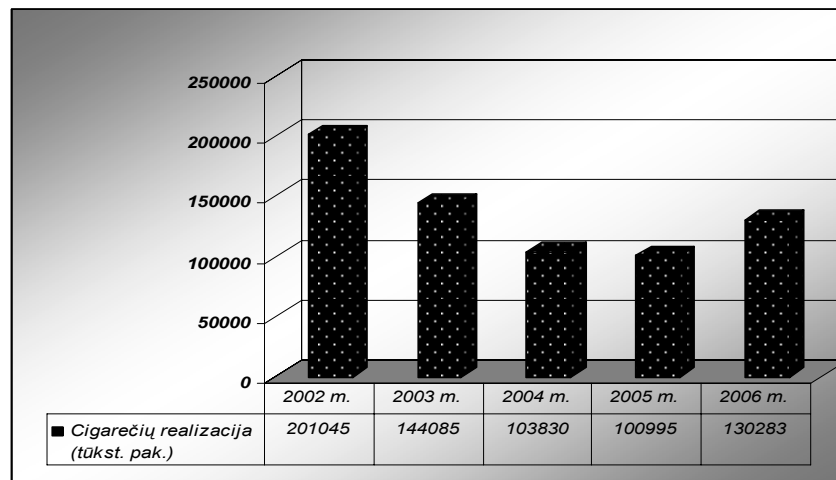

28 pav. Alkoholio realizacijos ir BVP padidėjimas (sumažėjimas) procentais 2002-2006 metais

28 paveiksle pavaizduota alkoholinių gėrimų realizacijos ir BVP kitimo tendencijos 2002-2006 metais. Šiuo laikotarpiu BVP augo kiekvienais metais ir didesniu tempu nei alkoholio realizacija. Pardavimų apimtys kiekvienais metais kito skirtingai, analizuojamu laikotarpiu nebuvo tendencingo padidėjimo ar sumažėjimo. Akivaizdus realizacijos sumažėjimas 2006 metais. Tuo tarpu BVP šiais metais augo daugiausiai. Lyginant augimo tempus, beveik vienodas padidėjimas buvo tik 2003 metais.

Tabako gaminių realizacija nuo 2003 iki 2005 metų tendencingai mažėjo (žr. 29 pav.). Tam įtakos turėjo 2002-2004 metais padidinti akcizų tarifai cigaretėms dėl kurių išaugo kainos. Ženklus realizacijos augimas buvo 2006 metais (4 priedas [3.3.]). Cigarečių kainos šiais metais

išliko stabilios dėl pastaraisiais metais nedidinto akcizo tarifo. Lyginant su 2005 metais, realizacijos absoliutinis padidėjimas 2006 metais buvo 29288 tūkst. pakelių.

29 pav. Cigarečių realizacija Lietuvoje 2002-2006 metais

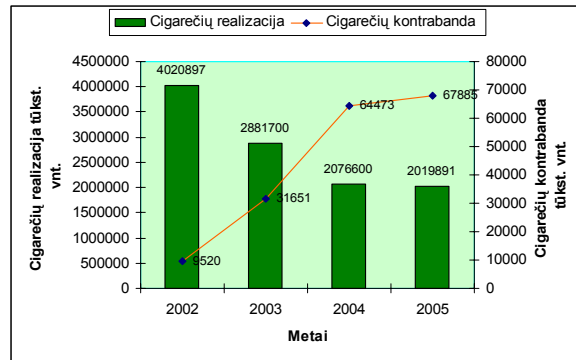
Kaip teigiama Ūkio ministerijos Lietuvos Respublikos ūkio ekonominės ir socialinės būklės 2006 metų apžvalgoje⁹⁸, didesnę vartojimą įtakojo padidėjusios vartotojų disponuojamos pajamos ir pakitę vartotojų įpročiai. „Nekintančios tabako mažmeninės kainos ir vartotojų realiai disponuojamos didesnės pajamos sudarė teigiamas prielaidas rinktis brangesnes, kartu ir kokybiškesnes cigaretes, už kurias mokamo akcizo įplaukos į nacionalinį biudžetą yra santykinai didesnės. 2006 m. populiariausių kainų kategoriją reprezentuojančių cigarečių išleista į apyvartą 57,8 proc. daugiau nei 2005 m. Jų lyginamasis svoris viso 2006 m., palyginti su 2005 m., padidėjo 5 proc. punktais išleisto į apyvartą cigarečių kiekio.“ – teigiama apžvalgoje.

Tačiau tai dar nereiškia, kad kontrabandinių cigarečių pasiūla ir paklausa rinkoje mažėja. Visada išliks visuomenės dalis neabejinga šešėliniam verslui. Jie pirks pigesnes kontrabandines prekes dėl mažesnių kainų kol bus tokia pasiūla. Manytume, kad 2006 metų cigarečių realizacijos augimą įtakojo ne mažesnis kontrabandinių rūkalų vartojimas, o būtent, kaip minima Lietuvos ūkio apžvalgoje, didesnės disponuojamos pajamos ir įpročiai.

Verta būtų plačiau paanalizuoti, kas galėjo turėti įtakos realizacijos mažėjimui analizuojamu laikotarpiu.

Realizacijos apimčių mažėjimas 2003-2005 metais yra neatsitiktinis. 30 paveiksle matyti, kad mažėjant tabako gaminių realizacijai pakankamai dideliu tempu didėja tabako kontrabandos sulaikymo apimtys.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos ūkio ekonominės ir socialinės būklės 2006 metų apžvalga // LR Ūkio ministerija. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-05-15]. Prieiga per internetą: http://www.ukmin.lt/lt/veiklos_kryptys/ukio_apzvalga/doc/Economics%20review/2006m_ukio-soc-bukles_apzvalga%20fin.doc.

30 pav. Tabako gaminių realizacijos ir sulaikytos kontrabandos apimtys 2002-2005 metais

Žinodami, kad analizuojamu laikotarpiu akcizų tarifai buvo didinami 2002-2004 metais, galima teigti, kad akcizai turi didelę įtaką realizacijos apimčiai, nes didėjant akcizui padidėja prekės kaina. Vartotojas mažina tokių prekių įsigijimą legalioje rinkoje ir ieško būdų kur įsigyti pigiau. Esant tokiai paklausai, pigesnių prekių parūpinama nelegaliai jas įvežant į šalį kontrabandos būdu ir nemokant jokių mokesčių. Valstybės biudžetas praranda daug pajamų iš akcizų, o legaliai dirbančios įmonės nemažą dalį savo pajamų ir pelno dėl sumažėjusių prekybos apimčių.

6 lentelė. Cigarečių realizacija 2002-2005 metais

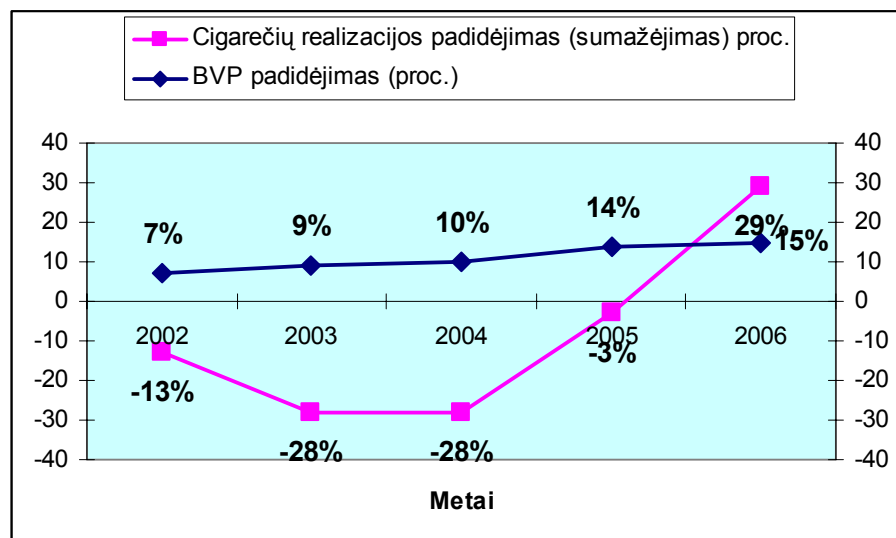
Rodiklis	Metai				
	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.
Cigarečių realizacija (tūkst.vnt.)	4838878	4020897	2881700	2076600	2019891
Pokytis (tūkst.vnt.)	-	-817981	-1139197	-805100	-56709

6 lentelėje pateikta cigarečių realizacija tūkstančiais vienetų kiekvienais metais ir pokytis, lyginant su praėjusiais metais. Analizuojamu laikotarpiu cigarečių realizacija kiekvienais metais mažėjo. Tam įtakos turėjo 2002 metais net du kartus padidintas akcizo tarifas tabako gaminiams ir pradėtas taikyti kombinuotas akcizo tarifas, kuris susideda iš specifinio elemento ir vertybinio elemento. Specifinis elementas skaičiuojamas tūkstančiui cigarečių, o vertybinis – nuo maksimalios mažmeninės kainos. Nuo 2003 metų didėjo vertybinis ir specifinis elementas. Akcizo tarifo padidėjimas akivaizdžiai sumažino realizacijos apimtį, lyginant su praėjusiais, 2002 metais. Žinant, kad cigarečių kontrabandos sulaikymo apimtys 2003 metais, lyginant su praėjusiais metais padidėjo ženkliai, galima teigti, kad realizacijos sumažėjimui 2003

metais įtakos turėjo padidėjusi kontrabandinių cigarečių pasiūla už mažesnę nei legalios rinkos kainą.

Nors 2004 metais taip pat buvo padidintas akcizo tarifas, realizacijos pokytis tais metais buvo mažesnis nei 2003 metais. Galima tik spėti, kad realizuojamų kontrabandinių cigarečių kiekiai dideli, o mažesnę realizacijos sumažėjimą įtakuoja vartotojų apsisprendimas ir didesnės finansinės galimybės tokių prekių įsigyti legalioje rinkoje. Panaši situacija buvo ir 2005 metais. Realizacijos sumažėjimas palyginus su kitais prieš tai buvusiais metais labai nedidelis. Tam įtakos turėjo tais metais nedidintas akcizo tarifas tabako gaminiams.

Galima tik spėti, kiek iš tikrųjų yra nelegaliai į šalį įvežama akcizais apmokestinamų prekių ir kokią įtaką jos daro realizacijos apimtims legalioje rinkoje. Tačiau galime teigti, jog pardavimų sumažėjimą rinkoje 2002-2005-metais įtakuoja kontrabanda ir kiekiai buvo dar didesni nei paskaičiuoti absoliutiniai sumažėjimai. Apskaičiuoti, kiek tiksliai sumažėja realizacija rinkoje dėl kontrabandos yra neįmanoma. Galima tik spėlioti remiantis sulaikomos kontrabandos apimtimis ir kasmet mažėjančios kai kurių akcizais apmokestinamų prekių realizacija. Nors sienų apsaugai kiekvienais metais yra skiriama vis daugiau lėšų, tačiau smarkiai besiskiriančios akcizinių prekių kainos tarp Lietuvos ir kaimyninių šalių yra motyvas tokiu būdu pasipelnyti, nelegaliai įvežant prekes į šalį.

31 pav. Cigarečių realizacijos ir BVP padidėjimas (sumažėjimas) 2002-2006 metais

Įdomu palyginti cigarečių realizacijos rinkoje kitimo tendencijas su BVP augimu. 31 paveiksle matyti, kad analizuojamu 2002-2006 metų laikotarpiu cigarečių realizacija kito priešingai nei BVP. Tik 2006 metais pastebimas didelis cigarečių realizacijos augimas. Kadangi BVP atspindi šalies ekonomikos augimą, tai ir tabako gaminių vartojimas turėtų didėti panašiu tempu. Būtų galima teigti, kad įgyvendinamas vienas iš akcizo mokesčio tarifo didinimo tikslų – sumažinti neigiamą įtaką sveikatai turinčių prekių vartojimą. Tačiau žinant, kad analizuojamu

laikotarpiu 2002-2005 metais realizacijos apimtys mažėjo, o sulaikoma cigarečių kontrabanda augo, galima teigti, kad sumažėjimą įtakojo šių prekių realizavimas šešėlinėje rinkoje.

Nors didinant akcizo tarifą kai kurių akcizais apmokestinamų objektų realizacija sumažėjo (4 priedas [3.3.]), bendroje sumoje realizacijos apimtys didėjo kiekvienais analizuojamais metais. Pastebimai 2002-2006 metais mažėjo tik tabako gaminių realizacija Lietuvoje. Tam įtakos turėjo net keturis kartus didintas akcizo tarifas cigaretėms. Dėl kainų skirtumo kaimyninėse šalyse šių prekių į Lietuvos teritoriją įvežama kontrabandos būdu ir realizuojama nelegalioje rinkoje.

Išanalizavus akcizinių prekių realizacijos kitimo tendencijas 2002-2006 metais, galima daryti išvadą, kad realizacijos apimčių kitimai kiekvienais metais neatitinka BVP augimo. BVP didėjimas kiekvienais metais parodo šalies ekonomikos augimą, o tuo pačiu ir didesnę vartojimą. Nors akcizais siekiama apriboti kai kurių prekių vartojimą, jų realizacijos sumažėjimas rinkoje dar nereiškia, kad pasiektas šis tikslas. Atvirkščiai, žmonės neatsisako kenksmingų įpročių, tokių kaip rūkymas ir alkoholio vartojimas, bet dėl mažesnių kainų įsigyja šių prekių iš kontrabandininkų. Neatmetama galimybė, kad jos ne tik pigesnės, bet ir blogesnės kokybės, dar labiau kenkiančios sveikatai.

Galima paminėti ir dar vieną blogybę dėl kontrabandos. Nelegali rinka visiškai nekontroliuojama jokių institucijų, prekyba vyksta visur. Tai sudaro galimybę rūkalų ir alkoholio įsigyti nepilnamečiams. Kontrabandininkams labiau rūpi pelnas nei jų pačių moralė ir jie neįaučia jokios atsakomybės dėl pasekmių.

3.3. Kontrabandos pasekmės šalies biudžetui

Kontrabandinės prekės išvengia apmokestinimo, todėl valstybės biudžetas praranda daug pajamų. Jos konkuruoja rinkoje su teisėtai joje esančiomis prekėmis ir mažina teisėtai veikiančių bei mokesčius mokančių įmonių pelną.

Nelegaliai įvežant ir išparduodant prekes, nemokami muitai, akcizai ir kiti mokesčiai, o asmenys vengiantys šių mokesčių, apgauna netik valstybę, bet ir save. Nelegaliai į šalį įvežamomis prekėmis padaroma didelė žala šalies ekonomikai, finansų sistemai, nukenčia ir gyventojai, ypač vaikai pensininkai, neįgalūs asmenys. Iš kontrabandos gaunamas pelnas skatina tolesnį šešėlinio verslo ir nusikalstamumo plitimą.⁹⁹

⁹⁹J. Malinauskaitė, G. Šulija, V. Šulija. Kontrabanda: kontrolė ir prevencija Lietuvoje // Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos. Teisės institutas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2007-05-15]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/lit/lit27.pdf>.

VšĮ Socialinių mokslų kolegijos Vilniaus filialas kartu su Lietuvos nacionaline vartotojų federacija 2007 m. gegužės 11 d. surengė seminarą-konkursą „Nepirk kontrabandinės prekės! pranešk!“. Konkurso tikslas – padėti suvokti kontrabandos ir kontrabandinių prekių žalą valstybei, verslui bei kiekvienam jos piliečiui asmeniškai, skatinti studentus ir visuomenę susimąstyti apie šį nelegalų verslą bei siekti, kad kuo mažiau žmonių pakliūtų į kontrabandos pinkles. Išplatintame pranešime buvo teigiama, kad „Net pusė Lietuvos gyventojų yra pakantūs kontrabandai bei kontrabandinėms prekėms. Apklausa rodo, kad kontrabandinius alkoholinius produktus bent retkarčiais pirko beveik penktadalis apklaustųjų (18 proc.), kontrabandinių cukrų, kontrabandinius degalus ir kurą pirko kas dešimtas apklaustosios dalyvis.“¹⁰⁰

„Philip Morris Lietuva“ atstovų duomenimis¹⁰¹, vien 2004 metais dėl cigarečių kontrabandos biudžetas neteko beveik 200 mln. Lt pajamų. R. Rutkauskaitė savo straipsnyje skelbia vartotojų tyrimo rezultatus, pagal kuriuos yra manoma, kad Lietuvoje apie 40 % parduodamų cigarečių yra nelegalios ir vien dėl nesumokėtų akcizų biudžetas kasmet praranda maždaug 100 mln. Lt.¹⁰²

I. Baubinatė savo straipsnyje „Ar ilgi šešėliai Rusijos link“ išspausdino tuometinio premjero Algirdo Brazausko pasakytus žodžius, jog: „Kas antra cigaretė, kas ketvirtas degtinės butelis, kas penktas benzino litras yra neteisėtai įvežti į šalį ir realizuojami ne tik turguose, bet ir per didmeninę prekybą. Dėl visokių mokestinių gudrybių šimtai milijonų litų nepatenka į valstybės biudžetą“¹⁰³.

Visi šie teiginiai patvirtina šio tyrimo metu gautus rezultatus. Akcizais apmokestinamų prekių realizacijos mažėjimas, lėtesnis pajamų didėjimo tempas kiekvienais metais, lyginant su valdžios biudžeto pajamų augimu ar su mokestinėmis pajamomis, sudaro prielaidą manyti, kad būtent akcizų tarifų didinimas skatina kontrabandą ir daro žalą ne tik prekybininkams ir biudžetui, tačiau ir visai Lietuvos ekonomikai.

3.4. Akcizo tarifo įtaka prekybai ir kontrabandai

Šioje dalyje pamėginsime nustatyti, kokią įtaką akcizo tarifų didinimas daro prekybai ir kontrabandai.

¹⁰⁰I. Juknytė-Petreikienė. Pranešimas apie seminarą-konkursą // VšĮ Socialinių mokslų kolegijos Vilniaus filialas. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/reng/ren76.doc>.

¹⁰¹R. Jakubauskas. Brangstant prekėms, suaktyvėja įvairūs nelegalai // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: www.vz.lt/Newspaper/.

¹⁰²R. Rutkauskaitė. Priešnuodis kontrabandai // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: www.vz.lt/Newspaper/.

¹⁰³I. Baubinatė. Ar ilgi šešėliai Rusijos link // Atgimimas. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: <http://www.atgimimas.lt/articles.php?id=1112945405>.

Akcizų tarifai visoms akcizais apmokestinamoms prekėms buvo didinami 2002-2004 metais (3 priedas). 2005 ir 2006 metais nekito. 2002 metais akcizo tarifas tabako gaminiams buvo padidintas 35 %, 2003 metais – 40 %, 2004 metais – 25 %. Tačiau akcizų pajamų už tabako gaminius minėtais metais grandininis padidėjimas sumažėjo (4 priedas [3.2.]) ir pajamų surinkimas didėjo mažesniu tempu nei akcizo tarifo didinimas.

Nuo 2003 metų kovo 1 d. akcizo tarifas tabako gaminiams buvo padidintas net 40 %. Pajamų surinkimo grandininis padidėjimas tais metais buvo 17 %. Vadovaujantis VMI 2003 metų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalgoje pateiktais duomenimis, pajamų surinkimo didėjimą nulėmė didesnės tabako akcizų pajamos tik vasario mėnesį, nes prieš tarifo pasikeitimą padidėjo pirkimai. Po kovo 1 d. pajamos iš akcizų ženkliai krito dėl sumažėjusios cigarečių realizacijos¹⁰⁴. „2003 m. vasario mėn. prieš cigarečių akcizų tarifo pasikeitimą buvo realizuotas ypač didelis cigarečių kiekis, kovo mėn. cigarečių realizacija smarkiai krito, kas turėjo įtakos akcizo mokesčio apskaičiavimui ir mokėjimui į valstybės biudžetą. Sekančiais mėnesiais tokių ženklų realizacijos kilimų ir kritimų nebuvo“¹⁰⁵ – teigiama VMI apžvalgoje.

2003 metais cigarečių realizacija rinkoje sumažėjo net 28 % (4 priedas [3.3.]). Pasak VMI, 2003 metais vidutiniškai per mėnesį realizuota net 30 % cigarečių mažiau, negu vidutiniškai per vieną mėnesį 2002 metais. Dėl tos priežasties į valstybės biudžetą negauta apie 33 mln. litų prognozuoto akcizo už tabako gaminius¹⁰⁶.

2004 metais pajamų iš akcizo mokesčio tabakui surinkimo grandininis padidėjimo tempas buvo 8 % (4 priedas [3.2.]). Tabako gaminių realizacija sumažėjo 28 %, lyginant su 2003 metais. Kaip ir ankstesniais metais, tam įtakos turėjo akcizo tarifo didinimas nuo 2004 m. sausio 1 d. Tai, kad mokesčių našta didėjo nuo metų pradžios, turėjo įtakos 2003 metų didesniai pajamų surinkimui iš akcizų tabakui, nes prieš tarifo didinimą padidėja realizacijos apimtys.

Didesnis pajamų iš akcizo mokesčio tabakui surinkimo augimas buvo 2005 metais – 19 %, o 2006 metais net 36 % (4 priedas [3.2.]). Tam įtakos turėjo tais metais nedidintas akcizas tabako gaminiams. 2006 metų ženklų pajamų surinkimo padidėjimą įtakojo ketinimai nuo 2007 metų kovo 1 d. didinti akcizo tarifą tabako gaminiams.

Cigarečių realizacijos mažėjimo tendencijos 2005 ir 2006 beveik neliko (4 priedas [3.3.]). 2005 metais, lyginant su 2004 metais, cigarečių realizacija sumažėjo tik 3 %, o 2006 metais buvo 29 % didesnė nei 2005 metais. Žinant, kad 2003 ir 2004 metais, kai buvo didinami

¹⁰⁴VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <<http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId=20149>>.

¹⁰⁵VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga. Ten pat.

¹⁰⁶VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga. Ten pat.

akcizai, cigarečių realizacijos sumažėjimas siekė beveik 30 %, galima teigti, kad 2005 ir 2006 metų rodikliams įtakos turėjo nepakitęs akcizo tarifas.

Tokią išvadą 2006 metų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalgoje pateikia ir VMI. „Akcizų tarifai 2006 m. nesikeitė ir buvo tokie patys kaip ir 2005 m., todėl galima teigti, kad akcizų pajamų augimą nulėmė padidėję prekių, apmokestinamų akcizu, pardavimai.“¹⁰⁷

2003-2004 metų lėtesniam pajamų surinkimo augimui įtakos turėjo realizacijos apimčių mažėjimas tais metais kai buvo didinami tarifai. Tačiau sulaikomos kontrabandos mastai sparčiai augo. Nors pasienyje sulaikyti prekių kiekiai neatspindi kiek iš tikro jų patenka į rinką, pagal tai tik galima numanyti, kad prekyba kontrabandinėmis cigaretėmis suklestėjo. Pasienyje sulaikytos kontrabandos mastai 2003 metais išaugo daugiau nei tris kartus lyginant su 2002 metais, 2004 metais ji buvo dvigubai didesnė nei 2003 metais. 2005 metais padidėjimas tik 5 %, lyginant su 2004 metais. 2006 metais pasienyje sulaikyta kontrabanda buvo mažesnė nei 2005 metais. Mažėjančios kontrabandos tendencija įtakojo ir realizacijos padidėjimą bei šio mokesčio už tabaką didesnę surinkimą į valstybės biudžetą.

Pagal pateiktus faktus galima teigti, kad akcizų tarifų didinimas cigaretėms turi įtakos realizacijos apimtims. Dėl realizacijos sumažėjimo surenkama mažiau akcizo mokesčio į valstybės biudžetą. Tačiau pardavimų sumažėjimas reiškia kontrabandos suklestėjimą, dėl kurios valstybės biudžetas netenka pajamų, kurias tikimasi gauti padidinus akcizų tarifus.

Akcizas kurui analizuojamu laikotarpiu buvo didinamas 2003 ir 2004 metais. 2003 metais 20 % padidintas tarifas dyzelinui, o 2004 metais 30 % padidintas akcizo tarifas benzinui ir 17 % dyzelinui. Dujoms akcizas didėjo daugiau nei du kartus. Tai be abejonės turėjo įtakos realizacijos apimtims pagal atskiras kuro rūšis.

Vadovaujantis VMI pateiktais duomenimis, 2003 metais beveik 10 % sumažėjo dyzelinių degalų realizacija degalinėse, tačiau suskystintų dujų realizacija išaugo 24 %¹⁰⁸. Panaši tendencija išliko ir 2004-2006 metais. Nors akcizas dujoms didėjo daugiau nei du kartus, tačiau jų mažmeninė kaina yra mažesnė už kitų rūšių degalų kainas.

„Lietuvos degalinėse realizuoto kuro dinamika rodo, kad degalų struktūroje benzino dalis nuo 68 proc. 1997 metais sumažėjo iki 38 proc. 2003 metais, atitinkamai dyzelinių degalų dalis nuo 30 proc. padidėjo iki 35 proc., suskystintų dujų – nuo 2 proc. iki 27 procentų. Benzino realizacijos sumažėjimui turi įtakos nuolat didėjantis suskystintų dujų, skirtų automobilių transportui, naudojimas. Dyzelinių degalų realizacijos sumažėjimui degalinėse 2003

¹⁰⁷VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId>.

¹⁰⁸VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId>.

metais neabejotinai turėjo įtakos nuo 2003 metų sausio mėnesio Lenkijos pradėtas riboti įsivežamų degalų kiekis. Dabar į šią šalį įvažiuojantis krovininis transportas bakuose gali vežtis ne daugiau kaip 200 litrų, autobusai - ne daugiau kaip 600 litrų dyzelinių degalų.¹⁰⁹ – teigiama VMI pajamų surinkimo apžvalgoje.

Žymus kuro realizacijos padidėjimas buvo tik 2002 metais – net 27 %, lyginant su 2001 metais. Panašiu tempu didėjo ir pajamų iš akcizo kurui surinkimas. Tam įtakos galėjo turėti sparčiai auganti Lietuvos ekonomika ir transporto paslaugas teikiančių įmonių skaičiaus didėjimas.

2003 metais degalų realizacija rinkoje buvo mažesnė nei 2002 metais. 2003 metais pajamų iš akcizo mokesčio už kurą buvo gauta 11 % daugiau nei 2002 metais dėl tarifo padidėjimo. Tačiau nuo 2004 metų prasidėjo lėtesnis šių pajamų surinkimas, nes dėl smarkiai pabrangusių degalų, žmonės ėmė vartoti pigesnius – jie pasirinko dujas, kurioms akcizo tarifas, palyginti su taikomu dyzelinui ir benzinui, yra mažesnis.

Lietuvos Respublikos Valstybės sienos apsaugos tarnyba nėra informacijos apie sulaikytą kuro kontrabandą. Tačiau ji egzistuoja ir mastai dideli. „Dėl taikomų akcizų išaugusios produktų kainos skatina kontrabandą iš Rusijos ir Baltarusijos. Rinkos dalyviai vertina, kad kontrabandinių degalų rinka gali siekti iki 50 % visos degalų rinkos.“ – rašoma straipsnyje „Mažinti akcizus yra ir galimybių, ir svarių priežasčių“¹¹⁰.

Akcizo tarifas alkoholiui keitėsi 2004 metais. Fermentuotiems gėrimams jis padidėjo daugiau nei 15 %, o silpnesniems ir stipresniems nei 15 % alkoholiniams gėrimams sumažėjo net 40 %. Toks tarifo pasikeitimas turėjo įtakos atskirų alkoholinių prekių vartojimui. Pabrangus fermentuotiems gėrimams, jų realizacija sumažėjo ženkliai, o stipresnių gėrimų vartojimo padidėjimas dėl mažesnių kainų, kurioms įtakos turėjo mažesnis akcizo tarifas, neturėjo įtakos bendrai alkoholinių gėrimų realizacijos didėjimui litrais. Silpnesnių gėrimų suvartojama daugiau, nei stiprių dėl alkoholio koncentracijos produkte.

Jau 2004 metais pastebima mažesnė alkoholių gėrimų realizacija litrais, nei prieš tai buvusiais metais, kai akcizo tarifas nekito. Tačiau pajamos už alkoholinių gėrimų akcizo mokestį analizuojamu 2002-2005 metų laikotarpiu nuolat didėjo. Tam įtakos galėjo turėti nedidinti akcizo tarifai alui ir vynui bei didesnis jų vartojimas, padidėjęs tarifas fermentuotiems gėrimams, stiprių alkoholinių gėrimų vartojimo augimas.

Situacija keitėsi 2006 metais. Alkoholinių gėrimų realizacija litrais sumažėjo 12 %, lyginant su 2005 metais. Tačiau pajamų surinkimas iš akcizo už alkoholinius gėrimus išaugo 21

¹⁰⁹VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId>.

¹¹⁰Mažinti akcizus yra ir galimybių, ir svarių priežasčių // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://www.vz.lt/Newspaper/RA99.nsf/articles/C12567CC0037EEC1C225708200267>.

%. Tam įtakos galėjo turėti vartotojų pasirinkimas vartoti stiprius gėrimus, o jiems taikomas akcizo tarifas yra didžiausias, tačiau suvartojimas litrais – mažesnis.

Nors akcizo tarifas alkoholiniams gėrimams buvo padidintas tik vienai prekių grupei ir ženkliai sumažintas kitiems produktams, tai neturėjo įtakos alkoholinių gėrimų kontrabandos sumažėjimui. Vadovaujantis VSAT duomenimis, tik 2004 metais sulaikytas alkoholinių gėrimų kontrabandos kiekis buvo dvigubai mažesnis nei 2003 metais. 2005 metais į Lietuvą bandyta įvežti ir sulaikyta net 2,5 karto daugiau kontrabandinių alkoholinių gėrimų nei 2004 metais. 2006 metais pastebimas mažesnis kontrabandos padidėjimas, tačiau apimtys išlieka didelės.

Galima tik spėti, kodėl 2004 metais sumažinus alkoholio akcizo tarifus kai kurioms prekių grupėms ir palyginti neženkliai padidinus fermentiniams gėrimams, kontrabandos mastai nemažėja. Tam įtakos gali turėti kaimyninėse šalyse mažesnės alkoholinių gėrimų kainos. Sulaikomos kontrabandos atvejai neatspindi to, kiek iš tikro jos realizuojama rinkoje, tačiau sulaikytų kiekių didėjimas byloja apie tai, kad kontrabandinės prekės turi paklausą Lietuvoje ir realiai rinkoje didėja alkoholinių gėrimų pasiūla. Tai neigiamai veikia pajamų iš alkoholinių gėrimų akcizo mokesčio surinkimą į valdžios biudžetą, mažina Lietuvos gamintojų ir prekybininkų pajamas.

3.4.1. Nuostolių nustatymas valdžios biudžetui dėl padidėjusių akcizo tarifų

Akcizų tarifų didinimas ne tik nesumažina sveikatai kenksmingų produktų naudojimo, bet ir nesurenkama daugiau pajamų į valstybės biudžetą. Padidinus tarifus, akcizais apmokestinamų prekių realizacijos mažėjimą įtakoja kontrabandos mastai. Pagal atliktą tyrimą matyti, kad kiekvienas tarifų padidinimas sukelia neigiamas pasekmes valdžios biudžetui. Pirmiausiai tai sumažėja pardavimai, kuriems įtaką daro dėl pabrangimo suaktyvėjanti šešėlinio verslo atstovų veikla. Žmonės neatsisako vartoti sveikatai kenkiančių tabako gaminių ar alkoholio, jie visa tai gali įsigyti iš šešėlinio verslo atstovų. Viso to pasekmė – negaunamos pajamos iš akcizų į valdžios biudžetą.

Dėl akcizų tarifo didinimo sumažėja akcizinių prekių realizacija, todėl į valdžios biudžetą nesurenkama pajamų, kurios turėtų būti didesnės dėl tarifų padidėjimo. Kadangi 2002-2006 metais akcizų tarifai buvo didinami visoms akcizais apmokestinamoms prekėms ir padidėjimas buvo skirtingas, tikslinga paskaičiuoti kiek negauta pajamų iš akcizų pagal atskiras prekių grupes padidinus tarifą. Skaičiavimai bus atliekami darant prielaidą, kad akcizais apmokestinamų prekių vartojimo apimtys nekito.

Akcizų tarifai visoms akcizais apmokestinamoms prekėms buvo didinami 2002-2004 metais. 2005 ir 2006 metais nekito. 2002 metais akcizo tarifas tabako gaminiams buvo padidintas 35 %, 2003 metais – 40 %, 2004 metais – 25 %. 2003 metais 20 % padidintas akcizo tarifas dyzelinui, o 2004 metais – 30 % benziniui ir 17 % dyzelinui. Dujoms akcizas 2004 metais didėjo daugiau nei du kartus. Akcizo tarifas alkoholiui keitėsi 2004 metais. Fermentuotiems gėrimams jis padidėjo daugiau nei 15 %, o silpnesniems ir stipresniems nei 15 % alkoholiniams gėrimams sumažėjo 40 %.

Pagal pateiktus faktus, darant prielaidą, kad kiti veiksniai nekito, paskaičiuosime, kokios akcizo mokesčio pajamos turėjo būti surinktos į valdžios biudžetą, padidinus tarifus. Taip pat nustatysime nuostolius, dėl pajamų mažesnio surinkimo.

Akcizo tarifas tabako gaminiams 2002 metais buvo padidinamas du kartus. Bendras padidėjimas – 35 %. Vadinasi, pajamos turėjo taip pat padidėti. Jos 2002 padidėjo 32 %, lyginant su prieš tai buvusiais 2001 metais (4 priedas [3.2.]) . Galima teigti, kad akcizo mokesčio pajamų surinkimas, įvertinus tarifo didėjimą, įvykdytas.

2003 ir 2004 metais akcizas tabako gaminiams didėjo. Tačiau pajamų iš akcizų surinkimas augo lėtai. Pagal tai, kiek procentų didėjo tarifai, apskaičiuosime kokios turėjo būti pajamos 2003-2006 metais. Nors 2005-2006 metais tarifai nebuvo didinami, laikysime, kad tais metais pajamos turėjo išlikti kaip 2004 metais.

7 lentelė. Pajamų iš akcizo mokesčio tabakui nustatymas pagal tarifo padidėjimą

Eil. Nr.	Rodiklis	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
1.	Pajamos iš akcizų tabakui (faktinės) tūkst. Lt	172246	200651	217255	258445	352664
2.	Akcizo tarifo padidėjimas proc.	-	40	25	-	-
3.	Pajamos iš akcizų tabakui (dėl tarifo padidėjimo) tūkst. Lt	-	241144	301431	301431	301431
4.	Nuostoliai tūkst. Lt (3 eil. – 1 eil.)	-	40493	84176	42986	(51233)

7 lentelėje pateikti paskaičiavimai rodo, kad 2003-2005 metais dėl padidėjusio akcizo tarifo nebuvo surenkama pakankamai pajamų, kurios atspindėtų padidėjimą. Tik 2006 metais buvo surinkta 51 mln. Lt daugiau nei pagal paskaičiavimus, kurie atspindi pajamų surinkimą po akcizo tarifo tabakui didinimui. Iš viso dėl tarifo padidinimo nesurinktų pajamų į valdžios biudžetą dydis yra beveik 168 mln. Lt.

Akcizo tarifas kurui buvo didinamas 2003 ir 2004 metais. Dėl padidėjusių kainų keitėsi kuro rūšių vartojimas. Gyventojai rinkosi pigesnes automobilines dujas, sumažėjo benzino vartojimas, padidėjo dyzelino. Pagal VMI duomenis¹¹¹, akcizai už dujas sudaro 10 % visų gaunamų akcizo pajamų už kurą. Akcizų už dyzeliną ir benziną surenkama panašiai vienoda suma. Darydami prielaidą, kad akcizai už dyzeliną ir benziną sudaro po 45 % visų akcizo pajamų už kurą, apskaičiuosime kiek dėl tarifo padidinimo turėjo būti surenkama pajamų iš akcizo kurui.

8 lentelė. Pajamų iš akcizo mokesčio kurui nustatymas pagal tarifo padidėjimą

Eil. Nr.	Rodiklis	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
1.	Pajamos iš akcizų kurui iš viso (faktinės) tūkst. Lt	958649	1069470	1101119	1186054	1301095
2.	Pajamos iš akcizų benzinui (faktinės) tūkst. Lt	431392	481262	495503	533724	585493
3.	Akcizo tarifo padidėjimas benzinui proc.	-	-	30	-	-
4.	Pajamos iš akcizų benzinui (dėl akcizo padidėjimo) tūkst. Lt	-	-	625641	625641	625641
6.	Nuostoliai tūkst. Lt (4 eil. – 2 eil.)	-	-	130138	91917	40148
7.	Pajamos iš akcizų dyzelinui (realios) tūkst. Lt	431392	481262	495503	533724	585493
8.	Akcizo tarifo padidėjimas dyzelinui proc	-	20	17	-	-
9.	Pajamos iš akcizų dyzelinui (dėl akcizo padidėjimo) tūkst. Lt	-	517670	605674	605674	605674
10.	Nuostoliai tūkst. Lt (9 eil. – 7 eil.)	-	36408	110171	71950	20181
11.	Pajamos iš akcizų dujoms (realios) tūkst. Lt	95865	106947	110112	118605	130110
12.	Akcizo tarifo padidėjimas dujoms proc	-	-	216	-	-
13.	Pajamos iš akcizų dujoms(dėl akcizo padidėjimo) tūkst. Lt	-	-	337953	337953	337953
14.	Nuostoliai tūkst. Lt (13 eil. – 11 eil.)	-	-	227841	219348	207843
15.	Nuostoliai iš viso tūkst. Lt (6 eil. + 10 eil. + 14 eil.)	-	36408	468150	383215	268172

¹¹¹VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId=20149>.

Pagal 8 lentelėje atliktus paskaičiavimus matyti, kad nuostoliai iš viso dėl nesurinktų pajamų iš akcizo kurui yra dideli – jie sudaro 1 156 tūkst. Lt. Didžiausias nuostolis gaunamas dvigubai apmokestinus dujas. Nors dujų vartojimas turėtų didėti dėl palyginti su kitomis kuro rūšimis nedidelio akcizo tarifo ir bendros jų kainos, akcizo mokestis nesurenkamas, nes potencialūs automobilinių dujų vartotojai yra asmenys, turintys benzinu varomus automobilius. Dėl egzistuojančios šešėlinės rinkos, žmonės renkasi dar pigesnius kontrabandinius degalus. Dėl tos pačios priežasties nesurenkamas akcizo mokestis už benziną ir dyzeliną.

Gauti paskaičiavimai atitinka rinkos dalyvių nuomonę apie tai, kad beveik 50 % degalų rinkos Lietuvoje sudaro kontrabandinis kuras. Dėl tos priežasties valdžios biudžetas kasmet netenka šimtus milijonų pajamų.

Iš alkoholinių gėrimų akcizo tarifas didėjo tik fermentuotiems gėrimams 15 %. Kitoms prekių grupėms jis buvo sumažintas net 40 %. Netikslinga skaičiuoti nuostolių dėl tarifo padidėjimo, nes sumažėjus kitų alkoholinių gėrimų kainoms dėl sumažėjusio akcizo tarifo, pasikeitė vartojimas ir pajamų surinkimas iš akcizų už alkoholį didėjo kiekvienais analizuojamais 2002-2006 metais.

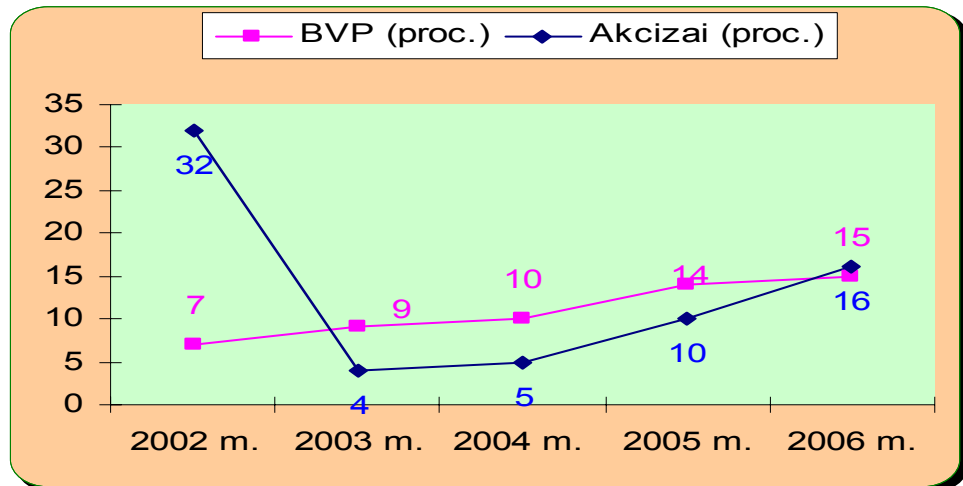
Apibendrinant šią dalį galima teigti, kad akcizo tarifų didinimas neduoda didesnių pajamų į valdžios biudžetą surinkimo efekto. Atvirkščiai, tarifų didinimas sumažina pajamas ir sudaro sąlygas klestėti šešėlinei veiklai. Analizuojant pajamų surinkimą pastebėta, kad ilgainiui nedidinant akcizo tarifų, pajamų kitimo tendencija ima gerėti – ji didėja didesniu tempu.

3.5. Sąsajos tarp BVP augimo ir pajamų iš akcizo mokesčio nebuvimas

Išanalizavus pajamų iš akcizo mokesčio kitimo tendencijas 2002-2006 metais ir nustatčius, kad akcizai yra pagrindinė priežastis egzistuoti šešėlinei ekonomikai, į rinką pateikiant kontrabandines prekes bei akcizų didinimo įtaką pajamų surinkimui iš šio mokesčio į valstybės biudžetą, tikslinga būtų ištirti, ar pasiteisina akcizų tarifų didinimas tuo aspektu, kad bus surenkama daugiau pajamų iš šio mokesčio į biudžetą, darant prielaidą, kad akcizų didinimas neįtakoja tokių prekių kaip cigaretės ir alkoholiniai gėrimai mažesnio vartojimo.

Šioje dalyje pamėginsime nustatyti ir palyginti, ar pajamų iš akcizų kitimo tendencijos analizuojamais metais atitinka Lietuvos bendrojo vidaus produkto augimo tendencijas. Žinant, kad BVP atspindi šalies ekonomikos lygį, bus galima įvertinti, ar pajamos iš akcizų kinta tokia pat kryptimi kaip ir BVP bei nustatyti, kokios pasekmės atsiranda dėl akcizų tarifų didinimo bei ar patiria nuostolius valdžios biudžetas dėl egzistuojančios akcizinių prekių kontrabandos.

Atlikus pajamų iš akcizų dinaminę analizę ir nustačius 2002-2006 metų kitimo tendencijas, matyti, kad pajamų surinkimas iš akcizų į valdžios biudžetą kiekvienais metais didėjo. Bet ar ši tendencija atitiko šalies ekonomikos augimo tempus? Tai nustatyti padės palyginamoji analizė – pajamų iš akcizų kitimą palyginsime su BVP kitimu. Palyginę galėsime apskaičiuoti, koku tempu turėjo didėti pajamos iš akcizų ir kokius nuostolius patyrė valdžios biudžetas dėl nepakankamo šių pajamų surinkimo. Skaičiavimus atliksime darant prielaidą, kad akcizų tarifai 2002-2006 metais nebuvo didinami.

32 pav. Pajamų iš akcizų ir BVP kitimo tendencijos 2002-2006 metais

Iš 32 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad bendrai abiejų nagrinėjamų rodiklių kitimo tendencija – didėjimo. Pajamų iš akcizų staigus augimo sulėtėjimo tempas pastebimas 2003 metais. Tam įtakos galėjo turėti nuo 2002 metų įsigaliojęs naujas akcizų įstatymas ir padidinti akcizų tarifai kai kurioms prekėms. Kaip jau buvo minėta ankstesnėse šio darbo dalyse, prieš tarifų didinimą padidėja prekių įsigijimo apimtys, todėl būtų galima teigti, kad 2002 metų didesnis pajamų surinkimas ir buvo būtent dėl šios priežasties. 2003 metais padidėjus tarifams, sulėtėjo pajamų iš akcizų augimo tempas.

BVP kiekvienais analizuojamais 2002-2006 metais didėjo. Lėtesnis augimas pastebimas 2006 metais. Tuo tarpu pajamų iš akcizų surinkimo didėjimo tempas tais metais viršijo BVP augimą. Tokią situaciją Lietuvoje, kai mokesčių surinkimas auga sparčiau nei BVP, Vyriausysis banko „DnB NORD“ analitikas Rimantas Rudzki¹¹² sieja su šešėlinės ekonomikos mažėjimu.

Atliekant rodiklių palyginimo analizę matyti, kad 2003-2005 metais BVP augimo tempas buvo didesnis nei pajamų iš akcizų. Didėjantis BVP parodo šalies ekonomikos augimą, o

¹¹²M. Vainorius. Ką Lietuvos ekonomikai atnešė 2006-ieji? // Vakarų ekspresas. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/?data=2006-12-20&rub=1078895039&id=1166547155>.

tai reiškia ir didesnę vartojimą. Vadinasi, pajamos iš akcizų turėtų augti panašiu tempu kaip ir BVP. Apskaičiavę skirtumą tarp BVP padidėjimo procentais ir pajamų iš akcizų, galime nustatyti, kokios turėjo būti akcizų pajamos 2003-2005 metais ir kokių nuostolių patyrė valdžios biudžetas dėl skirtingų didėjimo tempų. Darant prielaidą, kad pajamos iš akcizų turėjo didėti tokiu pačiu tempu kaip ir BVP, apskaičiuosime koks turėjo būti pajamų iš akcizų dydis valdžios biudžete 2003-2005 metais. 2002 ir 2006 metų akcizo mokesčio pajamų neskaičiuosime, nes tais metais padidėjimas viršijo BVP augimą.

9 lentelė. Pajamų iš akcizo mokesčio nustatymas pagal BVP augimo tempą ir nuostolio valdžios biudžetui paskaičiavimas

Eil. Nr.	Rodiklis	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.
1.	Pajamos iš akcizų (faktinės) tūkst.Lt	1706200	1765158	1857710	2040088
2.	Padidėjimas pagal BVP proc.	-	9	10	14
3.	Pajamos iš akcizų (pagal BVP augimą) tūkst. Lt	-	1859758	2045734	2332137
4.	Nuostoliai tūkst. Lt	-	94600	188024	292049

Atlikus paskaičiavimus (žr. 9 lentelę) matyti, kad dėl nepakankamo pajamų iš akcizų surinkimo, lyginant su BVP didėjimu, valdžios biudžetas kasmet netenka milijonus litų. Per analizuojamą 2002-2006 metų laikotarpį dėl šios priežasties negauta beveik 600 mln. Lt pajamų. Kaip vieną iš pagrindinių priežasčių dėl tokios tendencijos galime įvardinti kontrabandą.

Sudėjus paskaičiuotus valdžios biudžeto nuostolius dėl padidėjusio akcizo tarifo ir sąsajos tarp BVP ir pajamų iš akcizo mokesčio surinkimo nebuvimo, gauname įspūdingą sumą – 1 900 mln. Lt per 2002-2006 metus. Nepakankamą pajamų iš akcizų surinkimą į valdžios biudžetą įtakojo Lietuvoje egzistuojanti šešėlinė ekonomika, kurios viena iš pasireiškimų – kontrabanda. Noras verstis šia kriminaline veikla pirmiausiai kyla dėl noro pasipelnyti nemokant mokesčių valstybei. Akcizinių prekių mažesnės kainos kaimyninėse Rytų Europos valstybėse dėl taikomo mažesnio akcizo tarifo skatina kontrabandininkus gabenti pigesnes prekes. Dėl Lietuvoje vyraujančių daugumos gyventojų mažų pajamų, paklausa pigesnėms akcizinėms prekėms didelė.

PABAIGA

Šešėlinė ekonomika – tai reiškiny, neigiamai veikiantis šalies ekonomiką, ypačiai finansus, kai nedeklaruojamos pajamos ir darbas, nemokami mokesčiai valstybei. Ji yra dvejopa: nelegali ir legali ekonominė veikla. Nelegali ekonomika - tai kontrabanda, vogtų daiktų realizavimas, narkotikai, prostitucija ir kt. Legali veikla tampa šešėlinės ekonomikos dalimi, kai jos rezultatai falsifikuojami, siekiant visiškai ar iš dalies išvengti mokesčių mokėjimo.

Neapskaitoma ekonomika yra viena aktualiausių problemų Lietuvoje, mažinančių BVP apytiksliai dvidešimčia procentų kiekvienais metais. Kovoti su ja nelengva, nors priemonių tam siūloma įvairių – nuo visuomenei žalingos veiklos pasmerkimo ir baudų ja užsiimantiems žmonėms padidinimo iki mokesčių už gautas pajamas mažinimo.

Šešėlinė ekonomika formuojasi ne vien dėl mokesčių. Didelis skurdas, nepakankamas valstybės institucijų efektyvumas, korumpuoti valdininkai ir pareigūnai, korupcija, sudėtingas mokesčių administravimas, konkurencija – tai nemažiau svarbūs faktoriai, kurie įtakoja tokio negatyvaus reiškinio atsiradimą.

Akcizas - tai vienas iš Lietuvos Respublikoje taikomų mokesčių. Šiuo mokesčiu daugelyje užsienio valstybių yra apmokestinamos kai kurios prekės, kurios turi neelastingą paklausą – kuras, tabakas ir alkoholis. Akcizai sukelia itin dideles paskatas jų vengti kontrabandos, nelegalios gamybos ir prekybos būdu. Šio mokesčio didinimas skatina vartotojus pirmiausiai ne atsisakyti dėl apmokestinimo pabrangusių prekių ar paslaugų, o ieškoti galimybių jas įsigyti mažesne kaina. Esant tokiai paklausai, visada atsiras ir pasiūla. Tokiu būdu įsigali neteisinga konkurencija, nelegali prekyba, auga kontrabandos mastai. Kontrabanda – tai prekių gabenimas per sieną ir pateikimas rinkai, kai pažeidžiant nustatytas taisykles siekiama išvengti valstybės kontrolės ir su tuo susijusių reguliavimo ir mokesčių.

Akcizo mokestis yra vienas iš pagrindinių mokesčių, iš kurių surenkama didžioji dalis valdžios biudžeto pajamų. Tačiau šio mokesčio tarifo didinimas ženkliai neįtakoja didesnio pajamų surinkimo. Tai reiškia, kad didėjant tarifui, didėja akcizais apmokestinamų prekių kainos ir tokia situacija rinkoje pasinaudoja šešėlinio verslo atstovai. Realizuodami kontrabandos būdu į Lietuvą atgabentas prekes, jie valstybei nemoka jokių mokesčių. Tačiau galima teigti, kad mokesčių tarifų mažinimas nereiškia pajamų į valstybės biudžetą surinkimo mažėjimo. Atvirksčiai, mokesčių tarifų mažinimas skatina neregistruotas įmones ir veiklas bei mokesčių nemokančias įmones legalizuotis. Tokiu būdu valstybės biudžetas gauna didesnes mokesčines įplaukas. Tokią išvadą leidžia daryti atlikta analizė – ženkliai sumažinus pelno mokesčio tarifą,

pajamų surinkimas išaugo net penkis kartus. Geriausia išeitis, siekiant pažaboti kontrabandą – pagal galimybes sumažinti akcizų tarifus arba ateityje jų nebedidinti.

Akcizų tarifai kai kurioms akcizais apmokestinamoms prekėms analizuojamu 2002-2006 metų laikotarpiu Lietuvoje buvo didinami net po keletą kartų per metus. Lietuvai stojant į Europos Sąjungą buvo iškelti reikalavimai suvienodinti akcizų tarifus su Europos Sąjungos šalyse taikomais akcizų tarifais. Tačiau tai daro neigiamą įtaką šalies ekonomikai – didėja kainos, keičiasi vartotojų prioritetai. Kainų skirtumas Lietuvoje ir kaimyninėse Rytų valstybėse skatina kontrabandą, dėl kurios biudžetas netenka nesumokėtos šio mokesčio sumos.

Išanalizavus akcizais apmokestinamų prekių struktūrą ir įvertinus akcizo tarifų didinimo pasekmes, galima teigti, kad šio mokesčio tarifo didėjimas sumažina akcizais apmokestinamų prekių vartojimą ir tokiu atveju realizacijos apimtys mažėja, nors dėl didesnio tarifo pajamų iš akcizų į biudžetą surenkama daugiau. Analizė taip pat parodė, kad pajamų iš akcizų surinkimas analizuojamais metais augo lėtesniu tempu, nei viso valdžios biudžeto pajamos ir BVP. Pajamų iš akcizų vidutinis padidėjimas kiekvienais metais buvo 9 proc., valdžios biudžeto pajamų augimas sudarė 14 proc., BVP – 11 proc.

Palyginus pajamų iš akcizų dalį valdžios biudžeto ir mokestinėse pajamose nustatyta, kad 2002-2006 metais šių pajamų dalis abiem atvejais mažėja kiekvienais metais, nepaisant to, kad akcizo tarifai analizuojamu laikotarpiu buvo didinami visoms akcizais apmokestinamoms prekėms. Pajamų iš akcizo mokesčio lyginamasis svoris biudžeto pajamose yra nedidelis, vidutiniškai 15 proc. kiekvienais metais. Tarifų didinimas neįtakėjo ir akcizo mokesčio dalies BVP didėjimo – 2002-2006 metais jis išliko nepakitęs ir sudarė 3 proc. bendrojo vidaus produkto.

Tokiai tendencijai įtakos turėjo akcizų tarifų didinimas ir kontrabandinių prekių realizacija rinkoje. Vadovaujantis Valstybės sienos apsaugos tarnybos duomenimis, net 90 proc. Lietuvos pasienyje sulaikytos kontrabandos atvejų sudaro akcizinės prekės – tai cigaretės, alkoholis ir kuras. Šešėlinė ekonomika ir nelegali prekyba akcizais apmokestinamomis kontrabandinėmis prekėmis klesti – pasienyje sulaikoma tik nedidelė dalis kontrabandinių prekių. Galima tik spėti, kiek kontrabandinių prekių į Lietuvos teritoriją patenka nepastebėtos.

Išanalizavus akcizinių prekių realizacijos kitimo tendencijas 2002-2006 metais, galima daryti išvadą, kad realizacijos apimčių kitimai kiekvienais metais neatitinka BVP augimo. BVP didėjimas kiekvienais metais parodo šalies ekonomikos augimą, o tuo pačiu ir didesnę vartojimą. Nors akcizais siekiama apriboti kai kurių prekių vartojimą, jų realizacijos sumažėjimas rinkoje dar nereiškia, kad pasiektas šis tikslas. Atvirkščiai, žmonės neatsisako kenksmingų įpročių, tokių kaip rūkymas ir alkoholio vartojimas, bet dėl mažesnių kainų įsigyja šių prekių iš kontrabandininkų.

Akcizų tarifų didinimas ne tik nesumažina sveikatai kenksmingų produktų naudojimo, bet ir nesurenkama daugiau pajamų į valstybės biudžetą. Padidinus tarifus, akcizais apmokestinamų prekių realizacijos mažėjimą įtakoja kontrabandos mastai. Pagal atliktą tyrimą matyti, kad kiekvienas tarifų padidinimas sukelia neigiamas pasekmes valdžios biudžetui. Pirmiausiai tai sumažėja pardavimai, kuriems įtaką daro dėl pabrangimo suaktyvėjanti šešėlinio verslo atstovų veikla. Žmonės neatsisako vartoti sveikatai kenkiančių tabako gaminių ar alkoholio, jie visa tai gali įsigyti iš šešėlinio verslo atstovų. Viso to pasekmė – negaunamos pajamos iš akcizų į valdžios biudžetą.

Autoriaus atlikti skaičiavimai rodo, kad dėl padidėjusio akcizo tarifo nebuvo surenkama pakankamai pajamų, kurios atspindėtų padidėjimą. Analizuojamu laikotarpiu, įvertinus tarifų padidėjimą, negauta 167 655 tūkst. Lt pajamų iš akcizų tabakui ir 1 155 945 tūkst. Lt. iš akcizų kurui. Dėl pajamų iš akcizų lėtesnio didėjimo tempo nei BVP, Lietuvos biudžetas per 2002-2006 metus neteko 574 673 tūkst. Lt pajamų. Sudėjus paskaičiuotus valdžios biudžeto nuostolius dėl padidėjusio akcizo tarifo ir sąsajos su BVP augimu nebuvimo, gauname išpūdingą sumą – 1 898 273 tūkst. Lt per 2002-2006 metus.

Skaičiai rodo, kad negautos pajamos į valdžios biudžetą yra didelės. Sąsają tarp BVP nebuvimo ir nepakankamo pajamų surinkimo dėl akcizų padidėjimo galima vertinti vienareikšmiškai – Lietuvos prekybos rinka užpildyta kontrabandinėmis akcizinėmis prekėmis. Jos turi paklausą dėl mažesnių kainų.

Atlikus analizę ir pateikus išvadas, galima teigti, kad iškelta hipotezė, jog dideli akcizai įtakoja kontrabandos atsiradimą, pasitvirtino. Akcizinių prekių realizacijos mažėjimas ir nepakankamas pajamų iš akcizų surinkimas į valdžios biudžetą bei pasienyje sulaikomos akcizinių prekių kontrabandos kiekis byloja apie tai, kad šešėlinė ekonomika Lietuvoje klesti ir kontrabandos mastai yra dideli.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Išvados

Išanalizavus akcizo mokesčio reikšmę, kontrabandos atsiradimo priežastis bei jos įtaką valdžios biudžeto pajamoms, galima daryti tokias *išvadas*:

1. Šešėlinė ekonomika sudaro ženkliai Lietuvos ekonomikos dalį (apie 20 proc. BVP). Tai negatyvus reiškinys, turintis neigiamų pasekmių ekonomikai. Jis yra žalingas šaliai, tačiau naudingas atskiriems asmenims. Vadovaujantis Statistikos departamento duomenimis, LLRI atliktais tyrimais ir ekonomistų bei ekspertų vertinimais – neapskaitoma ekonomika Lietuvoje sudaro penktadalį BVP. Šešėlinė ekonomika egzistuoja visame pasaulyje ir jos atsiradimo priežastys, pasireiškimo formos bei mastai yra skirtingi. Tačiau bendra yra viena – trauktis į „šešėlį“ skatina noras pralobti, nemokant į valstybės biudžetą mokesčių, ir didelis skurdas. Abu atvejai vienodai skatina žmones daryti kontrabandos nusikaltimus. Kontrabanda – tai tik viena iš šešėlinės ekonomikos pasireiškimo formų, kuri pasireiškia prekių gabenimu per sieną ir pateikimu rinkai, kai pažeidžiant nustatytas taisykles siekiama išvengti valstybės kontrolės ir su tuo susijusių reguliavimo ir mokesčių. Kontrabandos priežastys kyla iš žmogaus noro tenkinti savo poreikius – vienu atveju pralobti, kitu – įsigyti prekių mažesne kaina. Spėjama, kad šešėlinė ekonomika Lietuvoje kiekvienais metais sudaro 9-10 milijardų litų, iš kurių kontrabanda – apie 500 milijonų litų.

2. Analizuojant valdžios biudžeto pajamų surinkimą 2002-2006 metais pastebėta, kad mokestinių pajamų surinkimas į biudžetą kiekvienais metais augo nuo 8 proc. grandininio padidėjimo 2003 metais iki 21 proc. 2006 metais. Bendras šių pajamų bazinis padidėjimas analizuojamu laikotarpiu sudarė 74 proc., visų valdžios biudžeto pajamų – 64 proc. Analizė parodė, kad pajamos iš akcizų didėjo kiekvienais metais labai netolygiai, kur kas mažesniu tempu, nei pajamos, surenkamos iš atskirų pagrindinių mokesčių. Nors akcizų tarifai tabako gaminiams, kurui bei alkoholiui pastaraisiais metais Lietuvoje buvo didinami net po keletą kartų per metus, bazinis pajamų iš akcizų padidėjimas 2002-2006 metų laikotarpiu buvo tik 39 proc., o lyginamasis svoris valdžios biudžeto pajamose kiekvienais metais mažėjo ir vidutiniškai sudarė 15 proc. Akivaizdu, jog tarifų didinimas nepateisino lūkesčių dėl didesnio akcizo mokesčio surinkimo. Tuo tarpu 2002 metais ženkliai sumažinus pelno mokesčio tarifą nuo 24 proc. iki 15 proc., rezultatas puikus. Pajamų iš šio mokesčio bazinis padidėjimas 2002-2006 metais buvo net 525 proc., o lyginamasis svoris valdžios biudžeto pajamose nuo 3 proc. 2002 metais išaugo iki 11 proc. 2006 metais.

3. Padaryta analizė leido padaryti išvadą, kad pajamų iš akcizų surinkimo lėtesnis augimas yra neatsitiktinis. Dėl padidėjusio tarifo didėja akcizais apmokestinamų prekių kainos, keičiasi vartotojų prioritetai. Brangstančios akcizinės prekės – visų pirma smūgis vartotojams. Kainų kilimas verčia gyventojus mažinti tokių prekių vartojimą arba ieškoti būdų tas prekes įsigyti pigiau. Esant tokiai paklausai, visada atsiras ir pasiūla. Tokiu būdu įsigali neteisinga konkurencija, nelegali prekyba, auga kontrabandos mastai. Vadovaujantis VSAT duomenimis, net 90 proc. Lietuvos pasienyje sulaikytos kontrabandos atvejų sudaro akcizinės prekės – tai cigaretės, alkoholis ir kuras. Didžiausią dalį sulaikytos kontrabandos sudaro cigaretės. Dėl ženkliai didinamo akcizo tarifo cigaretėms, 2002-2005 metais aktyviai veikė kontrabandininkai. Pasienyje sulaikomos kontrabandos kiekiai išaugo 600 proc. Galima tik spėti, kiek jos pateko į Lietuvos rinką. Tuo tarpu šių prekių realizacija legaliose prekybos vietose mažėjo. Bazinis cigarečių realizacijos sumažėjimas 2002-2005 metais buvo 50 proc. Atvirkštinis procesas prasidėjo tik 2006 metais, kai realizacija pradėjo didėti, o sulaikomos kontrabandos kiekiai mažėti. Tam be abejonės įtakos turėjo tai, kad 2005 ir 2006 metais akcizo tarifas nebuvo didinamas.

4. Akcizų tarifų didinimas daro neigiamą įtaką šalies ekonomikai. Ekonomiškai nepagrįstas jų didinimas neigiamai veikia gyventojų gyvenimo gerovę, ribodamas ne tik vartojimą, bet ir taupymą, investicijas. Padidėjusios akcizais apmokestinamų prekių kainos, keičia vartotojų prioritetus. Neigiamų pasekmių sukelia akcizo tarifo kurui didinimas, išauga ne tik jo kaina, tuo pačiu kyla ir kitų, su akcizais nesusijusių prekių ir paslaugų kainos. Dėl akcizinių prekių kainų skirtumo Lietuvoje ir kaimyninėse Rytų valstybėse, įsigali kontrabanda, dėl kurios biudžetas netenka nesumokėtos akcizo mokesčio sumos.

5. Atlikus lyginamąją analizę tarp atskirų akcizais apmokestinamų prekių realizacijos kiekių ir BVP kitimo, galima daryti išvadą, kad BVP augo didesniu tempu, nei akcizinių prekių realizacija. BVP bazinis padidėjimas analizuojamu laikotarpiu buvo 69 proc. Tačiau kuro suvartojimas padidėjo tik 22 proc., alkoholio – 10 proc., o cigarečių realizacija 2002-2006 metų laikotarpiu sumažėjo ženkliai – bazinis sumažėjimas net 35 proc. Tokiai tendencijai įtakos turėjo akcizų tarifų didinimas ir kontrabandinių prekių realizacija rinkoje.

6. Dėl lėtesnio akcizinių prekių realizacijos augimo buvo surenkama mažiau šio mokesčio pajamų į valdžios biudžetą. Autorių atlikti skaičiavimai rodo, kad dėl sąsajos tarp pajamų iš akcizų ir BVP nebuvimo, valdžios biudžetas per 2002-2006 metų laikotarpį prarado 600 mln.Lt.

Įvertinus, kiek procentų padidėjo akcizų tarifai cigaretėms ir kurui, ir paskaičiavus, kokios turėjo būti pajamos į valdžios biudžetą, buvo nustatyta, kad pajamų surinkimas analizuojamu laikotarpiu buvo nepakankamas ir dėl to biudžetas prarado daugiau nei 1 300 mln.

Lt pajamų. Sudėjus paskaičiuotus valdžios biudžeto nuostolius dėl padidėjusio akcizo tarifo ir sąsajos su BVP augimu nebuvimo, gauname išpūdingą sumą – 1 900 mln. Lt per 2002-2006 metus.

7. Skaičiai rodo, kad negautos pajamos į valdžios biudžetą yra didelės. Sąsają tarp BVP augimo nebuvimo ir nepakankamo pajamų surinkimo, dėl akcizų padidėjimo, galima vertinti vienareikšmiai – Lietuvos rinka užpildyta kontrabandinėmis akcizinėmis prekėmis. Jos turi paklausą dėl mažesnių kainų. Ir kol Lietuvoje egzistuoja socialinė nelygybė ir skurdas, daugumos gyventojų pajamų dydis neužtikrina geresnio gyvenimo, kovoti su šiuo reiškiniu praktiškai neįmanoma. Šį procesą galima tik pristabdyti, ateityje nedidinant akcizų tarifų. Tai patvirtina ir šis tyrimas. Laikotarpiu, kai mokesčiai nedidėja, tiek pajamų iš akcizų surinkimas, tiek realizacijos apimtys auga, o sulaikomos kontrabandos mastai mažėja. Ir atvirkščiai, didėjant akcizo tarifui sulėtėja analizuojamų rodiklių augimas, suaktyvėja kontrabanda.

Pasiūlymai ir rekomendacijos

Būtina siekti akcizų tarifų mažinimo arba pristabdyti jų didinimą, nes minimalios jų ribos buvo nustatytos neįvertinus realių Lietuvos verslo galimybių ir ekonominės šalies būklės. Šio tyrimo metu buvo nustatyta, kad nedidinant tarifų 2005-2006 metais, sumažėjo sulaikomos kontrabandos kiekiai, padidėjo prekių realizacija ir pajamų iš akcizų surinkimas į biudžetą.

Dėl kontrabandos neigiamos įtakos ekonomikai būtina stiprinti išorinių Lietuvos valstybės sienų apsaugą su Rytų Europos šalimis, didinti pareigūnų atsakomybę bei griežtinti bausmes kontrabandininkams.

Ketinant didinti akcizų tarifus, Lietuvos Respublikos Finansų ministerija ir Valstybinė mokesčių inspekcija kartu su Valstybės sienos apsaugos tarnyba turėtų atlikti išsamią akcizais apmokestinamų prekių rinkos analizę. Tai padėtų nustatyti, ar tarifo padidinimas nedarytų neigiamos įtakos verslui, valdžios biudžeto pajamų surinkimui bei visai Lietuvos ekonomikai.

Skirti daugiau dėmesio jaunimo švietimui, skatinti įvairių prevencinių programų finansavimą, kurių dėka būtų suvokiama didelė žalingųjų įpročių žala sveikatai. Sustiprėtų neigiamas visuomenės požiūris į rūkymą ir kitus žalingus įpročius.

Mažinti skurdą ir socialinę nelygybę Lietuvoje, sudaryti normalias pragyvenimo sąlygas visiems šalies piliečiams. Imtis griežtų prevencinių priemonių, kurios padėtų sumažinti šešėlinės ekonomikos mastus Lietuvoje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

ĮSTATYMAI

1. Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm.
2. Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymo 25, 31 ir 40 straipsnių pakeitimo įstatymas [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270445&p_query=&p_tr2.
3. Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymo 25, 29, 30 ir 31 straipsnių pakeitimo įstatymas [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270445&p_query=&p_tr2.
4. Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymo 3, 4, 8, 10, 12, 33, 36 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270445&p_query=&p_tr2.
5. Lietuvos Respublikos Mokesčių administravimo įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm.
6. Lietuvos Respublikos 2006 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas [Internete]. [Žiūrėta 2007-03-09]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=267959.
7. Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-07-09]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=267959.
8. Lietuvos Respublikos Pelno mokesčio įstatymas. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm.

KITA LITERATŪRA

1. Akcizų suderinimo su ES teisės aktais fiskaliniai aspektai // LR Finansų ministerija [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-12]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/finmin/index.jsp>.
2. Akiratyje – šešėlinė ekonomika // Mokesčių žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.vmi.lt/lt/?itemId=10030776>.

3. Aleknevičienė V. Finansai ir kreditas. Vilnius: Enciklopedija. 2005.
4. A. Piasecka. Teisėtos laisvės deficitas // Delfi.lt 2003. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/Straipsn/Deficit.phtml>.
5. A. Tobulevičienė. Pasiekęs gyventojus, ekonomikos augimas ima lėtėti, mano rinkos dalyviai // BizNews.lt. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: <http://www.biznews.lt/?psl=naujiena&id=4819>.
6. Buškevičiūtė E. Mokesčių sistema. Kaunas: Technologija, 2005. P. 10.
7. Darbo mokesčių Europos Sąjungoje lyginamoji analizė: tarifai, tendencijos, perspektyvos // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-01-12]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/1551.
8. Dėl didėjančių mokesčių pramonininkai priversti trauktis į šešėlį // Vakarų ekspresas. 2003. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-07]. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/?rub=1065924814&data=2003-05-09&id=1052413014>.
9. E. Povilaitytė. Mažesni akcizai – kol kas tik svajonė, skelbia spauda // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: www.vz.lt/Newspaper/.
10. E. Vilkas. Šešėlinė ekonomika // Veidas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/3cfe65a9cf882?veidas=fbcda5af367fae20489c524cafe>.
11. Gesaitienė A. Akcizo mokesčio struktūrinė analizė ir jo įtaka rinkos dalyviams bei nacionaliniam biudžetui. Bakalauro baigiamasis darbas: soc. mokslai: ekonomika. Šiaulių universitetas. 2003. P. 16.
12. J. Malinauskaitė, G. Šulija, V. Šulija. Kontrabanda: kontrolė ir prevencija Lietuvoje // Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos. Teisės institutas. 2002. [Internete]. [Žiūrėta 2006-02-17]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/lit/lit27.pdf>.
13. Juozaitienė L., Tijūnaitienė R. Studentų savarankiškų ir mokslo tiriamųjų darbų rašymo ir įforminimo tvarka. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2004.
14. I. Baubinaitė. Ar ilgi šešėliai Rusijos link // Atgimimas. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.atgimimas.lt/articles.php?id=1112945405>.
15. I. Juknytė-Petreikienė. Pranešimas apie seminarą-konkursą // VŠĮ Socialinių mokslų kolegijos Vilniaus filialas. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/reng/ren76.doc>.
16. Kaip padėti sąžiningam verslininkui // Mokesčių žinios. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: http://www.mzinios.lt/lt/2006-03-03/straipsniai/aktualijos/kaip_padeti_saziningam_verslininkui.html.

17. Kancerevyčius G. Finansai ir investicijos. Kaunas: Smaltija. 2004.
18. Kavaliauskaitė M. Akcizų vaidmens kaita Lietuvos mokesčių sistemos raidoje. Magistro darbas: soc. mokslai: ekonomika. Šiaulių universitetas. 2003. P. 29.
19. Kontrabandos ekonominių priežasčių tyrimas // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2006-02-17]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analitinis_tyrimas_kontrabandos_ekonominiu_priezasciu_tyrimas/2060.
20. Levišauskaitė K., Rūškys G. Valstybės finansai. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2003. P. 94.
21. Lietuvos ekonomikos tyrimas // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 1997- 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-07-02]. Prieiga per internetą: http://www2.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/1_asis_lietuvos_ekonomikos_tyrimas_19971998/2376.
22. Lietuvos mokesčių sistema. Akcizai // LR Finansų ministerija. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-12]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/finmin/content/document.jsp?doclocator=web%2Fstotisinfnf%2F0%2FC799CEB47C9DB55DC1256D1E00588C77>.
23. Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymo komentaras // Valstybinė mokesčių inspekcija. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId=1003739>.
24. Lietuvos Respublikos ūkio ekonominės ir socialinės būklės 2006 metų apžvalga // LR Ūkio ministerija. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-05-15]. Prieiga per internetą: http://www.ukmin.lt/lt/veiklos_kryptys/ukio_apzvalga/doc/Economics%20review/2006m_ukio-soc-bukles_apzvalga%20fin.doc.
25. Lietuvos valdžia turi ir galimybių, ir svarių priežasčių siūlyti ES mažinti akcizus // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2005. [Internete] [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/spaudai/pranesimai_spaudai/lietuvos_valdžia_turi_ir_galimybiu_ir_svariu_priezasciu_siulyti_es_mazinti_akcizus/1237.
26. Makroekonomika. Ats. red. V. Snieška, J. Čiburienė. Kaunas: Technologija. 2005.
27. Mažinti akcizus yra ir galimybių, ir svarių priežasčių // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://www.vz.lt/Newspaper/RA99.nsf/articles/C12567CC0037EEC1C225708200267>.
28. Mažulienė A. Akcizai, jų reikšmė bei įtaka nacionalinio biudžeto pajamoms. Bakalauro baigiamasis darbas: soc. mokslai: ekonomika. Šiaulių universitetas. 2006. P. 45.
29. M. Biliauskas. Šešėlinė ekonomika pamažu traukiasi, skelbia tyrimas // Alfa.lt. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/>

- 153131.
30. Mikroekonomika. Ats. red. V. Snieška, G. Startienė. Kaunas: Technologija. 2003. P. 53.
 31. M. Kačinskienė. Apie šešėlius ir solidarumą versle ir politikoje // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/spaudai/straipsniai\ir_komentari/apie_seselius_ir_solidaruma_versle_ir_politikoje/3193.
 32. M. Vainorius. Ką Lietuvos ekonomikai atnešė 2006-ieji? // Vakarų ekspresas. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/?data=2006-12-20&rub=1078895039&id=1166547155>.
 33. Nacionalinio ir valstybės biudžeto pajamos // Valstybinė mokesčių inspekcija.[Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/index.aspx?itemId=10121222>.
 34. Nacionalinis biudžetas // LR Finansų ministerija. 2003-2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-07-12]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/finmin/content/dokumentai.jsp?category=8671365C1D631DD6C2257123003900A5&pathid=8671365C1D631DD6C2257123003900A5>.
 35. „Nordea“: finansų rinkose rizika didės // Nordea Bank Lietuva. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://www.pinigusrautas.lt/bankai/finansu-rinkose-rizika-dides.html>.
 36. Pagrindiniai ekonominės ir socialinės naudos rodikliai 1996-2006 m. // LR Statistikos departamentas. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-07]. Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/BVP_2007_1Q_90.xls.
 37. Pagrindiniai VSAT veiklos statistiniai duomenys // LR Valstybės sienos apsaugos tarnyba. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-05-15]. Prieiga per internetą: <http://www.pasienis.lt/stats.htm>.
 38. Peticija dėl akcizų mokesčio politikos Europos Sąjungoje // Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2006. [Internete] [Žiūrėta 2007-02-30]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/peticija_del_akcizu_mokescio_politikos_europos_sajungoje/3176.
 39. P. Gylys. Žmogiškasis kapitalas, rinka ir profsąjungų drovumas // Lietuvos profsąjungos. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lprofsajungos.lt/?lang=lt&mID=3&id=22>.
 40. P. Katinas. Vilkduobės Lietuvai ir demokratijai // XXI amžius. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20040218/1-2.html>.

41. Rakauskienė O. G. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2006. P. 543.
42. R. Gabartas. Karas su šešėliais // Kauno diena. 2004. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.kaunodiena.lt/lt/?id=6&aid=26570>.
43. R. Jakubauskas. Brangstant prekėms, suaktyvėja įvairūs nelegalai // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: www.vz.lt/Newspaper/.
44. R. Kuodis. Iš ko gyvena Lietuvos žmonės? // Valstybė. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: http://www.litua.com/lt/zinios/is_ko_gyvena_lietuvos_zmones.
45. Rimas J. Vietiniai mokesčiai. Kaunas: Technologija. 2000. P. 18.
46. Rimkevičienė A. Statistikos paskaitų konspektas. Šiaulių universitetas, Socialinių mokslų fakultetas. Šiauliai. 2003.
47. R. Rutkauskaitė. Priešnuodis kontrabandai // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: www.vz.lt/Newspaper/.
48. Svarbiausi Vyriausybės 2006 metų darbai ir prioritetai // Lietuvos Respublikos Vyriausybė. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: http://www.lrv.lt/14_vyr_dok/LRV%20ataskaita%202006%20santrauka.htm.
49. Šešėlinės ekonomikos mastai – penktadalis BVP // Delfi.lt. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/economy/business/article.php?id=6258328>.
50. Tiesioginės užsienio investicijos // Statistikos departamentas. 2006. [Internete]. [Žiūrėta 2007-03-19]. Prieiga per internetą: <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1563>.
51. T. Staniulytė. Diskutuoti - galima, sumažinti – vargu // Verslo žinios. 2005. [Internete]. [Žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: www.vz.lt/Newspaper/.
52. Valstybės kontrolė įvertino, kaip buvo vykdomas 2006 m. valstybės biudžetas // Pranešimas spaudai. 2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-10-23]. Prieiga per internetą: http://www.vkontrolė.lt/naujienos_pranesimas.php?493.
53. VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga // Valstybinė mokesčių inspekcija. 2003-2007. [Internete]. [Žiūrėta 2007-08-12]. Prieiga per internetą: <http://nauja.vmi.lt/lt/?itemId=20149>.

Temos pavadinimas: Kontrabandos įtaka valdžios biudžeto pajamoms.

Pagrindinės sąvokos: šešėline ekonomika, neapskaitoma ekonomika, kontrabanda, legali veikla, nelegali veikla, kriminalinė veikla, korupcija, akcizas, akcizo tarifas, akcizais apmokestinamos prekės, valdžios biudžetas, biudžeto pajamos.

Santraukos turinys: magistro baigiamajame darbe analizuojami šešėlinės ekonomikos mastai ir pasireiškimo formos Lietuvoje bei veiksniai, įtakoiantys kontrabandos atsiradimą. Nagrinėjama akcizo mokesčio ir jo tarifų didėjimo įtaka valdžios biudžeto pajamoms, akcizinių prekių realizacijos apimtims bei kontrabandos mastams. Darbe įvertinta kontrabandos įtaka akcizinių prekių realizacijai ir pajamų iš akcizo mokesčio surinkimui į valdžios biudžetą. Nustatyti valdžios biudžeto nuostoliai 2002-2006 metais dėl padidėjusių akcizų tarifų, kontrabandos, valdžios biudžeto pajamų iš akcizų atotrūkio nuo BVP.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe dėl mokslinės literatūros apie šešėlinę ekonomiką stokos, naudojantis tik atliktų tyrimų rezultatais, oficialiais pranešimais, publikacijomis bei analitiniais straipsniais, kuriuose pareikšta žinomų Lietuvos žmonių nuomonė šia tema, apibūdinta šešėlinė ekonomika Lietuvoje, jos reikšmė ir pasireiškimo formos. Pateikti šešėlinės ekonomikos mastai 1997-2006 metais, įvardinti veiksniai, įtakoiantys jos atsiradimą. Nustatytos kontrabandos atsiradimo priežastys bei pasekmės.

Darbe nagrinėjamos akcizų tarifų didinimo ir kontrabandos pasekmės Lietuvoje. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos institucijų metinėmis ataskaitomis, faktorinės – indeksinės bei dinaminės analizės metodais, praktinėje darbo dalyje padaryta pajamų iš akcizų ir bendrų valdžios biudžeto pajamų struktūros, raidos ir lyginamoji analizė, įvardinta priežastis dėl lėtesnio pajamų iš akcizų surinkimo didėjimo tempo 2002-2006 metais – tai aktyviai veikianti akcizinių prekių kontrabanda. Dėl šios priežasties, didėjant akcizų tarifams, akcizų dalis biudžeto pajamose mažėja. Šioje dalyje taip pat išanalizuotos akcizų tarifo didinimo pasekmės, sulaikomos kontrabandos mastai bei kokią įtaką jos turi valdžios biudžeto pajamų surinkimui. Nustatyta, kad ženkliai didėjant akcizo mokesčio tarifui, pajamos iš šio mokesčio auga lėtesniu tempu, nes sumažėja akcizais apmokestinamų prekių realizacijos kiekiai. Tuo tarpu Lietuvos pasienyje su Rytų Europos valstybėmis didėja akcizinių prekių sulaikymo atvejai ir kiekiai.

Palyginus pajamų surinkimo iš akcizo mokesčio ir BVP augimo tempus 2002-2006 metais nustatyta, kad BVP kiekvienais metais didėja didesniu tempu. Pajamų iš akcizų dalies BVP analizė parodė, kad didėjant akcizo tarifui, šio mokesčio dalis BVP nekinta.

Magistro baigiamajame darbe apskaičiuota, kad dėl padidėjusių akcizų, kontrabandos ir sąsajos su BVP nebuvimo Lietuvos biudžetas kasmet praranda milijonus litų pajamų.

The theme title: The influence of smuggling on the state revenues

The main concepts: black economy, underground economy, smuggling, legal activity, illegal activities, criminal activity, corruption, excise, excise tariff, goods charged by the excise tax.

The content of the summary: The extent of the black economy, the ways of its manifestation in Lithuania and actions, supporting the emergence of smuggling are analyzed in this Master's thesis. The influence of the excise tax and the growth of its tariffs on the state revenue, the realization amount of excise charged goods' and the extent of smuggling are examined. The influence of smuggling on the realization of the excise charged goods and on the income of the excise tax to the state budget are evaluated in the work. Also the damage of the state budget within 2002-2006 because of increased excise tariffs, smuggling and the avulsion the revenue of the state excise from GDP are defined.

SUMMARY

Due to the lack of literature about the black economy, using only the results of undertaken researches, communiqués, publications and analytical articles provided with the famous Lithuanians' opinion on the point, the black economy in Lithuania, its importance and ways of manifestation are characterized in the Master's thesis. The extents of the black economy at 1997-2006 are given; the actions supporting the emergence of smuggling are named. The reasons and the results of smuggling are identified.

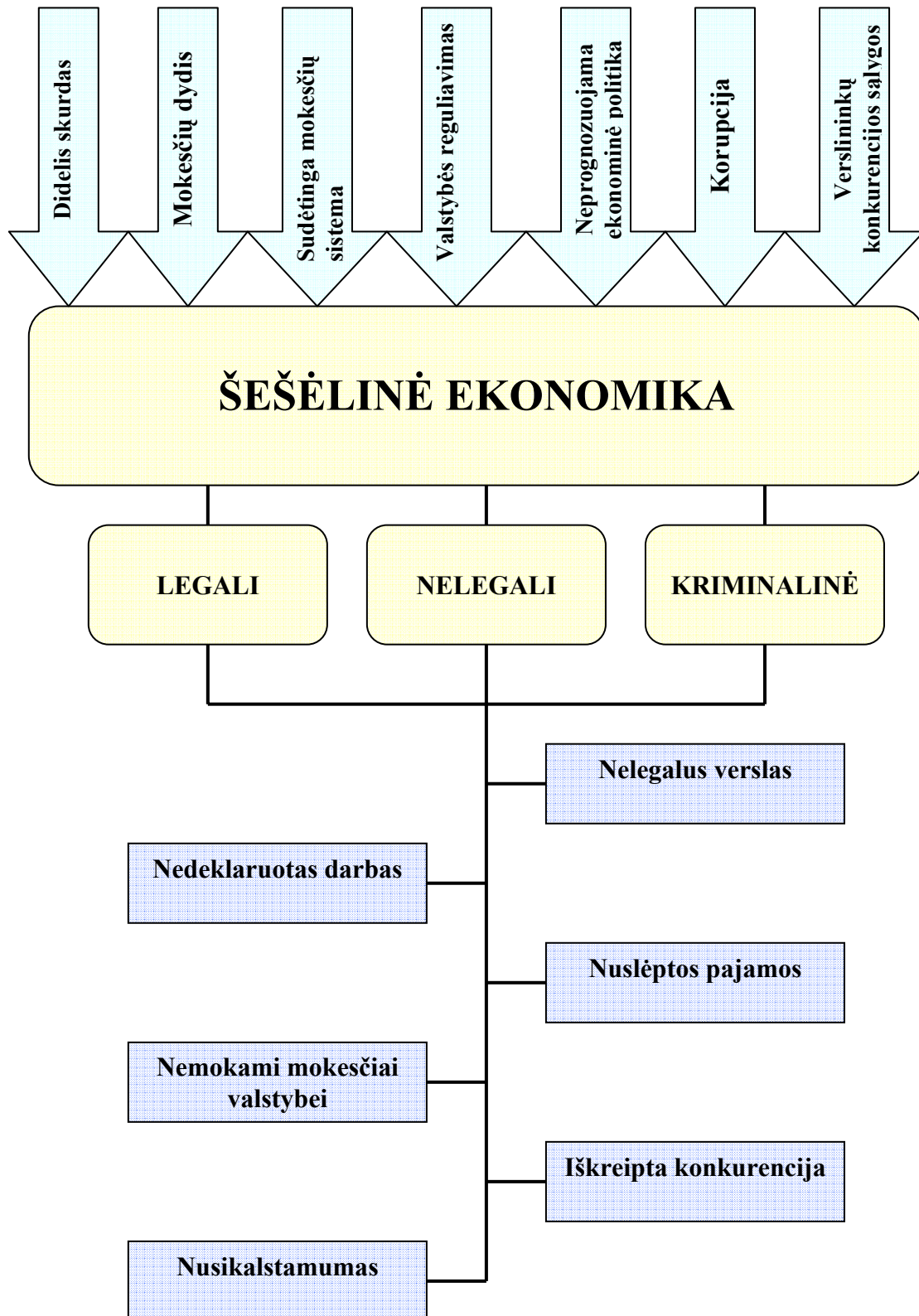
In this work the increase of the excise taxes and the results of smuggling in Lithuania are analyzed. In the practical part of this work, followed by the Lithuanian Republic Institutions annual reports, the methods of Factor Index and Dynamic analyses, the structural, development and comparative analyses of the excise revenues and general state budget are done, the reason of the slow increase rate of the excise revenues accumulation during 2002-2006 is named – it is the actively functioning smuggling of excise charged products. Due to these reasons, the increase of the excise tariffs leads to the reduction of the excise part in the state revenues. In this part also the results of excise tariffs' increase are analyzed, the extent of smuggling and its influence on the state revenues accumulation is withhold. It is also stated, that significantly increasing tariff of the excise tax slows the increase tempo of this tax's revenues, because the realization amount of excise charged goods reduces.

After comparing the growth of revenues of the excise tax's accumulation and GDP at 2002-2006 it was stated that every year the GDP increases more quickly. The analysis of DGP excise part's revenues showed that with the growth of excise tariff the part of this tax's GDP stays fixed.

It is calculated in the Master's thesis, that the Lithuanian budget loses the revenues of million lits annually, because of excise increase, smuggling and connection with GDP absence.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

2 PRIEDAS

EUROPOS ŠALIŲ GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO TARIFAI IR SLENKSČIAI

Šalis	Ribinis lygis	Slenkstis	Ribinis lygis	Slenkstis	Ribinis lygis	Slenkstis	Ribinis lygis	Slenkstis	Ribinis lygis	Slenkstis	Ribinis lygis	Slenkstis	Ribinis lygis
Austrija	0,00	303,33	21,00	605,83	31,00	1818,67	41,00	4239,17	50,00				
Belgija*	25,00	670,00	30,00	811,67	40,00	1210,83	46,00	2478,33	50,00				
Čekija	15,00	289,00	20,00	578,00	25,00	876,00	32,00						
Danija*	5,50	2218,00	11,50	3308,00	26,50								
Suomija*	0,00	968,67	12,00	1200,00	18,00	1668,67	22,00	2600,00	28,00	4600,00	35,00		
Prancūzija	0,00	365,17	6,83	698,50	19,14	1229,42	28,26	1990,67	37,38	3239,00	42,62	3994,33	48,09
Vokietija**	0,00	803,00											
Vengrija	20,00	220,17	30,00	457,33	40,00								
Islandija*	25,75	3904,08	30,75										
Airija	20,00	2333,33	42,00										
Italija *	23	1250,00	29,00	2416,67	31	2716,67	39	5833,33	45,00				
Nyderlandai	1,70	1323,58	7,20	2404,17	42,00	4122,00	52,00						
Norvegija*	11,78	3393,92	25,26	6686,50	31,26								
Lenkija	19	n.d.	30,00	1249,33	40,00								
Portugalija	12,00	348,51	14,00	527,12	24,00	1308,91	34,00	3005,90	38,00	4356,38	40,00		
Slovakija	19,00												
Ispanija*	9,08	333,33	15,84	1150,00	18,68	2150,00	24,71	3750,00	29,16				
Svedija*	0,00	2818,33	20,00	3960,17	25,00								
Jungtinė Karalystė	10,00	240,67	22,00	3744,50	40,00								
Estija	26,00												
Latvija	26,00												
Lietuva***	33,00												
Rusija	13,00												
Kipras	0,00	1444,50	20,00	2216,75	25,00	2869,00	30,00						
JAV*	10,00	478,00	15,00	1931,33	25,00	4678,75	28,00	9758,75	33,00	21214,17	35,00		

* tam tikra ne centrinės vyriausybės taikoma apmokestinimo forma

** iki nustatyto pajamų minimumo mokesčių tarifas yra nulinis, nuo nustatytos sumos yra nuo 16 iki 45 proc. Tarifas apskaičiuojamas matematinės formulės pagalba. Nurodyti mokesčių tarifai taikomi kai apmokestinamas vienas asmuo, o ne bendros šeimos pajamos.

*** tam tikroms pajamoms taikomas 15 proc. tarifas

Šaltinis: OECD, LLRI

Šaltinis: Darbo mokesčių Europos Sąjungoje lyginamoji analizė: tarifai, tendencijos, perspektyvos [Internete]. Lietuvos laisvosios rinkos institutas.

3 PRIEDAS

AKCIZŲ TARIFAI 2002-2006 METAIS

Periodas	Akcizo mokesčio objektas	Tarifas
Iki 2002-04-01	Cigaretės	32 Lt / tūkst. vnt.
Nuo 2002-04-01	Cigaretės	36 Lt / tūkst. vnt.
Nuo 2002-10-01	Cigaretės	30,2 Lt / tūkst. vnt. Ir 10 % vertybinis elementas
Nuo 2003-03-01	Cigaretės	42,6 Lt / tūkst. vnt. Ir 10 % vertybinis elementas
Nuo 2004-01-01	Cigaretės	47,5 Lt / tūkst. vnt. Ir 15 % vertybinis elementas
Iki 2004-05-01	Apdorotas tabakas (cigarai ir cigarilės, rūkomasis tabakas)	30 Lt / kg
Nuo 2004-05-01	Cigarai ir cigarilės	38 Lt / kg
Nuo 2004-05-01	Rūkomasis tabakas	111 Lt / kg
Iki 2004-01-01	Variklių benzinas, jo pakaitalai ir priedai	1250 Lt / t
Nuo 2004-01-01	Variklių benzinas, jo pakaitalai ir priedai (be švino)	1318 Lt / t
Nuo 2004-05-01	Variklių benzinas, jo pakaitalai ir priedai (turintiems švino)	1934 Lt / t
Iki 2004-01-01	Žibalas, jo pakaitalai ir priedai	720 Lt / t
Nuo 2004-01-01	Žibalas, jo pakaitalai ir priedai	1002 Lt / t
Iki 2003-01-01	Gazoliai, jų pakaitalai ir priedai	720 Lt / t
Nuo 2003-01-01	Gazoliai, jų pakaitalai ir priedai	860 Lt / t
Nuo 2004-01-01	Gazoliai, jų pakaitalai ir priedai	1002 Lt / t
Iki 2004-05-01	Šildymui skirti gazolinai	80 Lt / t
Nuo 2004-05-01	Šildymui skirti gazolinai	86 Lt / t
Iki 2004-05-01	Mazutas, jo pakaitalai ir priedai	45 Lt / t
Nuo 2004-05-01	Mazutas, jo pakaitalai ir priedai	52 Lt / t
Iki 2004-03-01	Naftos dujos ir dujiniai angliavandeniliai	200 Lt / tūkst. l
Nuo 2004-03-01	Naftos dujos ir dujiniai angliavandeniliai	378 Lt / tūkst. t
Nuo 2004-05-01	Naftos dujos ir dujiniai angliavandeniliai	432 Lt / tūkst. t
Iki dabar	Alus	7 Lt / 1 % alkoholio koncentracijos
Iki dabar	Vynas	150 Lt / HTL
Iki 2003-12-31	Fermentuoti gėrimai	130 Lt / HTL
Nuo 2004-01-01	Fermentuoti gėrimai	150 Lt / HTL
Iki 2003-12-31	Tarpiniai produktai, kurių faktinė tūrinė alkoholio koncentracija yra ne didesnė kaip 15 %	250 Lt / HTL
Nuo 2004-01-01	Tarpiniai produktai, kurių faktinė tūrinė alkoholio koncentracija yra ne didesnė kaip 15 %	150 Lt / HTL
Iki 2003-12-31	Tarpiniai produktai, kurių faktinė tūrinė alkoholio koncentracija yra didesnė kaip 15 %	370 Lt / HTL
Nuo 2004-01-01	Tarpiniai produktai, kurių faktinė tūrinė alkoholio koncentracija yra didesnė kaip 15 %	230 Lt / HTL
Iki dabar	Etilo alkoholis	3200 Lt / HTL
Iki dabar	Midaus trauktinės	3200 Lt / HTL

STATISTINĖ ANALIZĖ

1. Bazinis absoliutinis padidėjimas (sumažėjimas)

$$\Delta y = y_n - y_1$$

Δy – pokytis;
 y_n – analizuojamų metų reikšmė;
 y_1 – bazinių metų reikšmė.

Valdžios biudžeto pajamos – $\Delta y = 17200106 - 10474005 = 6726101$ tūkst.Lt ≈ 7 mlrd. Lt

Akcizai – $\Delta y = 2374429 - 1706200 = 668229$ tūkst.Lt ≈ 700 mln. Lt $\approx 0,7$ mlrd. Lt

BVP – $\Delta y = 81991000 - 51971000 = 30020000$ tūkst.Lt ≈ 30 mlrd. Lt

2. Grandininis absoliutinis padidėjimas (sumažėjimas) ir vidutinis absoliutinis padidėjimas (sumažėjimas)

$$\Delta y = y_n - y_{n-1};$$

Δy – pokytis;
 y_n – analizuojamų metų reikšmė;
 y_{n-1} – prieš tai buvusių metų reikšmė.

$$\Delta \bar{y} = (\Delta y_1 + \Delta y_2 + \dots + \Delta y_n) / n$$

$\Delta \bar{y}$ – vidutinis absoliutinis padidėjimas;
 Δy – kiekvienų metų rodiklio pokytis;
 n – analizuojamų metų skaičius.

Rodikis (tūkst. Lt)	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	$\Delta \bar{y}$
Valdžios biudžeto pajamos	10474005	11214324	12414749	14459520	17200106	-
$\Delta y (+/-)$	-	740319	1200425	2044771	2740586	1681525
Akcizai	1706200	1765158	1857710	2040088	2374429	-
$\Delta y (+/-)$	-	58958	92552	182378	334341	167057
BVP	51971000	56804000	62587000	71200000	81991000	-
$\Delta y (+/-)$	-	4833000	5783000	8613000	10791000	7505000

3. Grandininis padidėjimo (sumažėjimo) tempas

$$T_p = T_d - 100 \%$$

T_p – grandininis padidėjimo (sumažėjimo) tempas;

T_d – grandininis didėjimo (mažėjimo) tempas;

$$T_d = \frac{y_n}{y_{n-1}} * 100 \%$$

y_n – analizuojamų metų reikšmė;

y_{n-1} – prieš tai buvusių metų reikšmė.

3.1. Valdžios biudžeto pajamų, akcizų ir BVP grandininis padidėjimas (sumažėjimas)

Rodikliai	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Valdžios biudžeto pajamos tūkst. Lt	10474005	11214324	12414749	14459520	17200106
T_d (%)	-	107	111	117	119
T_p (%)	-	7	11	17	19
Akcizai tūkst. Lt	1706200	1765158	1857710	2040088	2374429
T_{dA} (%)	-	104	105	110	116
T_{pA} (%)	-	4	5	10	16
Mokestinės pajamos tūkst. Lt	8976464	9668860	11086343	12899232	15605378
T_{dM} (%)	-	108	115	116	121
T_{pA} (%)	-	8	15	16	21
BVP mln. Lt	51971	56804	62587	71200	81991
T_{dBVP} (%)	-	109	110	114	115
T_{pBVP} (%)	-	9	10	14	15

3.2. Pajamų iš akcizų grandininis padidėjimas (sumažėjimas) pagal prekes

Pajamos iš akcizų pagal prekes	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Tabakas (tūkst. Lt)	172246	200651	217255	258445	352664
T_{dT} (%)	132	117	108	119	136
T_{pT} (%)	32	17	8	19	36
Kuras (tūkst. Lt)	958649	1069470	1101119	1186054	1301095
T_{dK} (%)		112	103	108	110
T_{pK} (%)		12	3	8	10
Alkoholiniai gėrimai (tūkst. Lt)	465239	494232	532066	596002	721309
T_{dA} (%)		106	108	112	121
T_{pA} (%)		6	8	12	21

3.3. Akcizinių prekių realizacijos kiekių grandininis padidėjimas (sumažėjimas)

Rodiklis	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Degalų realizacija (tūkst. t)	1029	1028	1100	1170	1250
T _{dD} (%)		99,9	107	106	107
T _{pD} (%)		-0,1	7	6	7
Alkoholinių gėrimų realizacija (mln. l)	384	416	432	479	423
T _{dA} (%)		108	104	111	88
T _{pA} (%)		8	4	11	-12
Cigarečių realizacija (tūkst. pak.)	201045	144085	103830	100995	130283
T _{dC} (%)		72	72	97	129
T _{pC} (%)		-28	-28	-3	29

4. Lyginamasis svoris

$$L_x = \frac{M_x}{P} * 100\%$$

Kai L_x – pajamų iš mokesčio lyginamasis svoris bendrose pajamose;
M_x – pajamos iš mokesčio,
P – bendros pajamos.

4.1. Atskirų mokesčių lyginamasis svoris viso valdžios biudžeto pajamose

Rodiklis	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Valdžios biudžeto pajamos (tūkst.Lt)	10474005	11214324	12414749	14459520	17200106
L _{VB} (%)	100	100	100	100	100
Gyventojų pajamų mokestis (tūkst.Lt)	2547350	2666073	3054181	3566302	4059245
L _{GP} (%)	24	24	25	25	24
Pelno mokestis (tūkst.Lt)	307698	784884	1168950	1507704	1924521
L _P (%)	3	7	9	10	11
Pridėtinės vertės mokestis (tūkst.Lt)	3809678	3822994	3930111	4841689	6152214
L _{PV} (%)	36	34	32	34	36
Akcizai (tūkst.Lt)	1706200	1765158	1857710	2040088	2374429
L _A (%)	16	16	15	14	14
Kiti mokesčiai (tūkst.Lt)	620150	629751	1075391	943449	1094969
L _{Kt} (%)	6	6	9	7	6

4.2. Atskirų mokesčių lyginamasis svoris mokestinėse valdžios biudžeto pajamose

Rodiklis	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Mokestinės valdžios biudžeto pajamos (tūkst.Lt)	8976464	9668860	11086343	12899232	15605378
L_M (%)	100	100	100	100	100
Gyventojų pajamų mokestis (tūkst.Lt)	2547350	2666073	3054181	3566302	4059245
L_{GP} (%)	28	28	28	28	26
Pelno mokestis (tūkst.Lt)	307698	784884	1168950	1507704	1924521
L_P (%)	3	8	11	12	13
Pridėtinės vertės mokestis (tūkst.Lt)	3809678	3822994	3930111	4841689	6152214
L_{PV} (%)	42	40	35	38	39
Akcizai (tūkst.Lt)	1706200	1765158	1857710	2040088	2374429
L_A (%)	19	18	17	16	15
Kiti mokesčiai (tūkst.Lt)	620150	629751	1075391	943449	1094969
L_{Kt} (%)	7	7	10	7	7

4.3. Visų mokestinių biudžeto pajamų ir akcizo lyginamasis svoris BVP

Rodiklis	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
BVP (mln. Lt)	51971	56804	62587	71200	81991
L_{BVP} (%)	100	100	100	100	100
Mokestinės pajamos (mln. Lt)	8976	9669	11086	12899	15605
L_M (%)	17	17	18	18	19
Akcizai (mln. Lt)	1706	1765	1858	2040	2374
L_A (%)	3	3	3	3	3